

VERETEKKEL DÍSZÍTETT LÓSZERSZÁMOK A HONFOGLALÁS KORI NŐI ÉS FÉRFI SÍROKBÓL

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

I. Lószerszámdíszek a női sírokból.

A magyar honfoglalás kori leletanyag karakterisztikus csoportját alkotják a rozettás lószerszámveretek. Szerepüket már a századforduló táján felismerte a kutatás és megtalálta analógiáikat is a keleti steppéken.¹ Ezt követően *Fettich N.* foglalkozott részletesebben ezen emlékanyaggal. Felvetette annak lehetőségét, hogy a rozettás veretek formai gyökereit a bőr- vagy textil rátétes díszítményekben kereshetjük, s mintakincsükben a kazár hatás dominál. Mindezek alapján a minuszinszk-vidéki eredet mellett tört lándzsát, és úgy vélte: Még a hazai X. századi sírokból talált veretsorok döntő többsége is a Kárpátoktól keletre, Ny-Levédiában készült.² A rozettás lószerszámzat rekonstruálását *László Gy.* végezte el a koroncóbábótai és gyömörei leletek segítségével, s módosította *Fettichnek* a hencidai veretsort helyreállító munkáját.³ Már ő is felfigyelt arra, hogy a hiteles leletek javarésze női sírokból való, s úgy vélte: az előkelő asszonyok hozományba kapták a díszes lószerszámot.⁴ E kérdést a lelőhelyek összegyűjtésével *Szöke B.* tisztázta. Megállapította, hogy Erdély és a Kisalföld északi részének a kivételével a rozettás lószerszámok az egész Kárpát-medencében elterjedtek, s az azokat használó nők ruházata, ékszertípusai meglepően egységesek: Jellemzők az öntött, áttört hajfonatkorongok, a fejes gyűrűk, pántkarpercek és a veretes csizmák, hagyatékukat a vezető- és középréteg első csoportjába sorolta, mely élesen elválik a csüngős ruhadíszekkel jellemezhető második csoporttól.⁵ A kutatás következő állomását *Mesterházy K.* munkája jelenti, aki *Szöke B.* nyomdokain járva megállapítja, hogy a rozettás vereteket tartalmazó temetkezések legtöbbször magányos sír. Más részük páros sírokból vagy kiscsaládi temetőkből látott napvilágot, s ismét mások köznépi temetőkből, vagy közvetlenül azok szomszédságából kerültek elő. Ezek használói véleménye szerint egy falu, vagy még nagyobb közösség élén állottak, vagy a főnök felesége(i) lehettek. Megállapítja, hogy a többnyire rendkívül kopott vereteket hosszú ideig, alkalmanként több generáción keresztül használhatták, mert rangjelző tárgyak voltak. Sírba kerülésük legkésőbbi időpontját a 960–70-es években határozza meg. Véleménye szerint az egyenletesen eloszló rozettás lószerszámos sírok egy-egy nemzetségfői szállásra utalnak.⁶ Legutóbb *Kiss A.* már 63 lelőhelyet gyűjtött

1 *Hampel J.*, 1907. 69., 81.; *Nyáry J.*, 1873. 19.; *Pósta B.*, 1896. 36.

2 *Fettich N.*, 1931. 72–77.; *Fettich N.*, 1937. 95–99.

3 *László Gy.*, 1943. 22–32., 21., 22. kép

4 *László Gy.*, 1944. 328.

5 *Szöke B.*, 1962. 11–19. Megállapításai nem előzmény nélküliek kutatásunkban: Már *Nagy G.*, 1906. 406–407. felfigyelt arra, hogy a rozettás leletek és a csüngős díszek csak a legritkább esetben találhatók együtt. Véleménye szerint ennek az a magyarázata, hogy a két ágból összetevődött magyarság egyik csoportja a kazár, a másik az altáji türk hatalmi körből szakadt ki, s azok őtvöshagyományait örököltette tovább.

6 *Mesterházy K.*, 1980. 95–131.

össze, ezek némelyike azonban a közöletlen leletek miatt nem ellenőrizhető, néhány pedig nem női sír volt.⁷ Adataikat a következő lelőhelyekkel egészíthetjük ki: Bodrogszerdahely–Bálványdomb, Borosbenedek, Szarvas–Kákapusztá, valamint az alább részletesen tárgyalt újabb karosi leletekkel.⁸

Magyarország ÉK-i részén, Karos község határában az Eperjesszög dűlőben 1899-ben és 1936-ban mezőgazdasági munkák során bolygatták meg egy gazdag honfoglalás kori temető sírjait, s közülük tizenháromat leletmentő ásatással feltártak (Karos–Eperjesszög I. temető). E lelőhelytől délre 200 méterre tártuk fel a karosi II. temető 73 sírját, s attól ismét 200 méterre délre a 19 síros III. temetőt, 1986–1990 között.

A három karosi temetőben összesen öt sírból kerültek elő rozettás lószerszámveretek (I/12., II/13., 49., 53., 56. sír), a II. és a III. temető területén szórványként lelt egy-egy rozettás szíjvég pedig újabb két, a mezőgazdasági munkák által elpusztított sírra enged következtetni (23. kép 2., 4.). Az öt feltárt sír közül kettőből kerültek elő lócsontok, a másik három lószerszámot tartalmazó temetkezés volt, közülük a II/13. számúban csak kengyelpár feküdt, zablá nem. A rozettákkal ékesített lószerszámot valamennyi sírban az elhunyt lábánál helyezték el. A veretsorok összetételében azonban jelentős különbségek mutatkoznak:

II/12. sír: Az elhunyt lábai mellett összesen 107 db lószerszámveret feküdt. Ezek közül aranyozott ezüsből készült két nagyszíjvég (egyikük töredékes), egy közepes méretű és két kisebb szíjvég, egy nagyméretű füles rozetta, valamint három kisebb rozetta. Bronzból öntötték az 5 db pajzs alakú, középen kiugró éllel ellátott kisszíjvéget és a 93 db lapos, kerek veretet. Valamennyi díszítmény erősen kopott⁹ (1. kép).

II/13. sír: A veretsor 14 db bronz díszből áll. A 11 db kis, kerek, bordázott peremű veret háromágú levéldíszzeit ónozták. A rozettás szíjvégen nem látható ónozás nyoma, csakúgy, mint a két lapos, díszítetlen, nyelv alakú kisszíjvégen sem. Ezek egyikén a szegecs utólag javították, átütve a szíjvég felületét. A veretek erősen kopottak (2. kép).

II/49. sír: A kirabolt és szántás által is bolygatott sír veretsora nem tekinthető teljesnek, a garnitúra ma 28 darabból áll. Közülük csupán a három kerek, lapos veretet és egy csörgőt készítettek bronzból, a többi ezüst: Ez utóbbiak közé sorolható egy nagy- és két kisszíjvég, két nagyméretű füles rozetta, valamint öt kisebb rozettás veret. A díszítmények sorát 12 db rozettás fejű szegecs, egy nagyméretű, kúp alakú ékítmény, valamint egy préselt, ezüst lemezből kivágott levél alakú szügyelőveret zárja. Valamennyi veret kopott, sokat használt, de javítás nyomai nem fedezhetők fel rajtuk. A nagyszíjvég aranyozása azonban elüt a többiekétől, azoknál sokkal világosabb. Hátlapján – csakúgy, mint a két nagyméretű, füles rozettán – szegecsesek vannak, a többi veretet karmokkal erősítették fel (3–5. kép).

II/53. sír: Veretsora összesen 37 darabból áll, valamennyit bronzból öntötték. A 24 kerek veret rendkívül kopott, de háromágú levéldíszzeik némelyikén még felismerhető az ónozás nyoma. Két veret javított, az egyik a szegecs átüti a díszített elülső oldalt, a másik pedig két helyen átfúrt. A díszek között van egy pótlás is: Ennek felületét négy levél ékesíti, szegélyét pedig – az előzőek bordás peremével szemben – pontvonalas minta ékesíti. Kevésbé kopott a 11 db kis levél alakú veret, melyek hossz tengelyében kiemelkedő él látható, s teljes felületüket ónozták. Hasonló módon díszítették a két pajzs alakú kisszíjvéget is. A kerek rozettákat szegecsesekkel, a többi veretet meghajlított karmokkal erősítették fel (6–7. kép).

7 Kiss A., 1985. 255–257.; A csak töredékeiben megmaradt vágvörösvári (Červenik) sírban nem rozettás veretek voltak, s az elhunyt neme sem határozható meg: *Tocik*, A. 1968. 17–20.; a zempléni sírban pedig férfi nyugodott, lószerszámdíszei nem sorolhatók a nők által használt rozettás veretek közé: *Budínsky–Kricka, V.–Fetich N.*, 1973.

8 Bodrogszerdahely–Bálványdomb: *Erdélyi I.*, 1961–62. 17., I. t.; Borosbenedek: *Bóna I.*, 1987. 207.; Szarvas–Kákapusztá: közöletlen, *Szabó J. Gy.*, ásatása.

9 *Fetich N.*, 1937. CXXXII. t. 1–8., 11–15., 20–47.

II/56. sír: A lószerszámot összesen 28 bronz verttel ékesítették. Közülük 25 db négylevelű, kerek rozetta, pontosan olyanok, mint az 53. sír pótlásként tárgyalt verete. Leveleiket és szegélyüket ónozták. A rozettákhoz egy négylevelű, középen kör alakban áttört szíjvég csatlakozik, a feltételezhető kő- vagy üvegbetéttől azonban nem maradt ránk. A veretek közé még két db, két félből összeállított csörgő sorolható, melyek teljes felületét ónozták. A változó mértékben kopott díszítmények némelyike a hosszú használat során átlukadt, de javítás nyomai nem fedezhetők fel rajtuk. Valamennyit szegecsekkel rögzítették (8–10. kép).

A fent bemutatott öt veretsor rendkívül sok szállal kapcsolódik egymáshoz. A két aranyozott ezüst garnitúra darbjainak javarésze (a nagyszíjvégek, a nagyméretű füles veretek és a kis rozetták) akár azonos öntőmintából is kikerülhetett. További összekötő kapocs, hogy mindkettő kantárát kerek, lapos bronz veretekkel szerelték fel.¹⁰ Azonos műhely termékei lehetnek az I/12. és a II/53. sír pajzs alakú, tengelyükben kiemelkedő éllel díszített, felső végükön fecskefark alakú kisszíjvégei, annak ellenére, hogy méret – és díszítésmódbeli különbségek is vannak közöttük. Az utóbbi sír kerek rozettái a fennmaradó két garnitúrával mutatnak szoros kapcsolatot: E veretek egyrészt tökéletesen megegyeznek a II/13. sírban találtakal (átm.: 2,35 cm), másrészt az egyik elveszett vert pótlására használt darab (6. kép 35) a II/56. sír veretsorának pontos párja. Mindezek a közvetlen és közvetett kapcsolatok arra utalnak, hogy mind az öt rozettás készlet egy műhelyben, és nem túl nagy időbeli eltéréssel készült. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ezt a megállapítást más leletek (pl. a II/53. és 56. sírok részben azonos lábbeliveretei) is alátámasztják.

A hajdani mesterek azonban a veretsorok összeállításának variálásával, más-más típusú szíjvégek alkalmazásával elérték, hogy az egész Kárpát-medencében nincs két pontosan megegyező rozettás lószerszámkészlet. Ezáltal minden egyes helyreállítási kísérlet komoly hibalehetőségeket is rejt magában, főként ha nem nyílt alkalom a veretek sírbeli helyzetének tanulmányozására.¹¹ Néha útba igazítanak bennünket a veretek eltérő szegecshosszai, ez a módszer azonban csak a különböző méretű és formájú darabokból összeállított sorozatok esetében használható. Azt már nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy a nagyméretű szíjvégek és (olykor füles) rozetták a sügyelőn vagy a farhámton voltak (a karosiak átmérője: 4,8 cm), valamint, hogy a préselt levél alakú veretek a sügyelőt ékesítették. Komolyabb problémával állunk azonban szemben akkor, ha csak a kisméretű rozetták és szíjvégek állnak rendelkezésünkre (Karos II/13., 53., 56. sír). Ilyen esetekben arra gondolhatnánk, hogy ezek a kantáron helyezkedtek el. Éppen a karosi leletek azonban e tekintetben óvatosságra intenek. A II/13. sírban nem volt zabla, tehát a jelek szerint épp a kantárt nem helyezték az elhunyt mellé! Kétségeinket még tovább erősíti a II/56. sír: Az oldalpálcás zabla ugyanis itt a ló szájában volt, tehát azt bizonyosan felkantározza helyezték gazdjára mellé (10. kép). A kis (2,4 cm átmérőjű) rozettákat nem a lókoponyán leltük, hanem a lábszárcsontok között! A kantárt viszont 9 db nagyobb, téglalap alakú és 6 töredékes átfúrt ezüst lemezzel ékesítették (9. kép 2–11, 13–16). Ezek már a lókoponyán voltak, s alakjuk is egyértelműen arra utal, hogy a bőr szí-

10 Hasonló kantárdíszeket két lelőhelyről ismerünk: Kecskemét–Ferencszállás: *Kada E.*, 1912. 325–326.; Naszvad (Naszvady, Csehszlovákia) – Partok dűlő 1. sír: *Szűke B.*, 1941. 215–218., I. t. 24–59. A sírt munkások feldúlták, ezért az elhunyt neme még a mellékletekből sem állapítható meg egyértelműen.

11 Szakirodalmunkban eddig a következő rekonstrukciós kísérletekről számolhatunk be: Hencida–Szerdekhalom 5. sír: *Fettich N.*, 1937. LXXXVII. t. 1.; ezt módosítja *László Gy.*, 1943. 30., 21. kép; Gyömöre, Koroncó–Bábot: *László Gy.*, 1943. 11–17., 30–31., 12., 22. kép; *Bordány: Dienes I.*, 1956. 36–54., Mándok–Tetenke: *Dienes I.*, 1961. 154–157; A mándoki lelet azon darbjaira, melyekről *Jósa A.*, 1897. 361–363. megemlíttette, hogy a helyi földbirtokos tulajdonában vannak, nemrégiben a kassai múzeum gyűjteményében találtam rá.

jakra hajlították azokat. Mindezek alapján úgy vélem, hogy a kisméretű rozetták jó részét más esetekben is a szügyelőn, vagy a farhámon helyezhették el.¹²

A fentiek fényében nem tudjuk pontosan meghatározni azt sem, hogy a II/53. sír kisméretű rozettái a kantáron voltak-e, avagy a szügyelőn, ill. a farhámon. Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy a 11 db ónozott, levél alakú veret és a két kisszíjvég a kantárszíjakat díszítette. Már más rozettás készleteknél is felfigyelhettünk arra, hogy azokhoz kisebb lapos, kerek (Karos I/12., II/49. sírok) veretek, rozettás fejű szegecsek, vagy övveret alakú díszek is tartoznak.¹³ Ilyen díszítményeket napjainkig alkalmaz a kantárokon.

Kutatásunk azonban mind a mai napig nem figyelt fel arra a tényre, hogy a nők által használt lószerszámot alkalmanként nem (vagy nem csak) rozettás veretekkel szerelték fel.¹⁴ Utólag ezeket meghatározni szinte lehetetlenség. A túlnyomórészt nem szakemberek által feltárt, dokumentálatlan leletegyütteseken belül az említett veretek pontos szerepét tisztázni – azok sokféle felhasználtsága miatt – megnyugtatóan nem lehet. Egyéb segítség híján csak a karosi leletekre támaszkodhatunk. A II. és a III. temetőben összesen 4 olyan női sírt tártunk fel, amelyekből kizárólag övveret alakú lószerszámdíszek láttak napvilágot. Közülük csak egy tartalmazott lócsontokat is (II/47. sír).

II/25. sír: Az elhunyt jobb lábszárcsontja mellett találtuk a dudoros szájvasú csikó-zablát, a bal lábszárcsont mellett pedig két körte alakú kengyelt és 10 db bronz övveret alakú veretet. A veretek egy erősen ívelt sorban feküdtek, mely az egyik kengyel füléhez futott. Lószerszámdíszként történő alkalmazásukat bizonyosnak vehetjük, pontos elhelyezésük azonban annál nehezebb. Első pillantásra a kengyel függesztőszíja díszjeinek gondolhatjuk valamennyit. Ezt azonban el kell vetnünk, mert fekvésük alapján csak az egyik kengyelhez tartozhatnának. Márpedig az nehezen elképzelhető, részint mert így a lószerszám többi, sokkal jobban szem előtt lévő része díszítetlen maradna, másrészt pedig mert a lovas lába a kengyel függesztőszíjának nagy részét amúgy is takarta lovaglás közben. Mivel a zabla mintegy 50 cm-rel távolabb feküdt, a kantárdíszek közé is csak fenntartásokkal sorolhatjuk: Talán a homlokszíjat és az orradzót összekötő szíjjon lehettek eredetileg (11. kép).

E jellegzetes verettípus (két nyújtott cseppforma a csúcsonál egy lencse alakú díszítményt fog közre) más X. századi magyar sírokból is ismert. Miután feldolgozásuk mind-
eddig nem történt meg, röviden ismertetjük e párhuzamokat:

1. *Balatonkiliti.* Szórványként került elő e típus egy bronzból öntött, szélesebb változata.¹⁵

2. *Ladánybene–Benepusztá.* Az igen gazdag vezéri sírből 10 db nagyméretű (4,4 x 2,6 cm) aranyozott ezüst veret ismert. Méreteiknél fogva talán a szügyelőt díszíthették.¹⁶

12 Felkantározza temették el az alábbi lovakat: Csoma–Stülyhegy: *Bella L.*, 1895. 253–256., a lókoponyán három rozettás szíjvég és négy pajzs alakú veret feküdt. Mezőmgyer: *Banner J.*, 1943. 172–174.: „A gombokat (=rozettákat, R. L.) a bal oldalon fekvő lókoponya fölé, közvetlenül a koponya csontjaira simulva, az áll felé domborodó félkör mentén, mintegy 70 cm hosszúságban, egymástól egyenlő távolságban, domború részükkel felfelé találták.” Sikló, 1. sír: *Rusu, M.–Dörner, E.* 1962. 707., a rozetták részben a lókoponyán feküdtek, de a zabla nem volt a ló szájában, hanem mellette helyezték el.

13 Ártánd–Nagyfarkasdomb: 207. sír: két kisszíjvég és 6 db gyöngyözött keretű kerek veret: *Mesterházy K.*, 1980. 98., 5. kép; Csoma–Stülyhegy: 4 db pajzs alakú veret a lókoponyán: *Bella L.*, 1895. 253–256.; Gádoros 2. sír: 3 db széles és 16 db keskenyebb övveret alakú veret. (Előbbiek párhuzamait Orosházáról ismerjük, az utóbbiak párijai pedig Szentés–Borbásföldön a 15. (férfi) sírből kerültek elő. Közöletlenek, *Szabó J. Gy.*, ásatása: *Fettich N.*, 1937. 102–104., XCIII. t. 12–30., Hencida–Szerdekhalom 5. sír: 7 db kisebb kerek veret, középen üvegbetéttel: *Fettich N.*, 1937. 95–97., LXXXIII. t. 12–18; Kenézlő–Fazekaszug II. 49. sír: 4 db römbusz alakú, középen áttört veret és háromágú levelet formázó díszek: *Fettich N.*, 1931. 9–10., II. t. 3–9., III. t. 3–5., a két bronz csatot, a négy övveret alakú veretet és a nagyszíjvéget a kengyelcsíjak díszjeinek véli, a három levél alakú veretet pedig a farhám átkötő szíjára helyezi. Utóbbiakat magam kantárvereteknek vélem. Mándok–Tetenke: *Jósa A.*, 1897. 361–363., a leletek között övveret alakú veret is van. Németszentpéter (Sinpetru German, Románia): 14 kis kantárveretről tudósít *Bálint Cs.*, 1991. 243. A kecskeméti–ferencszállási és a kenézlői sírban nem voltak rozettás veretek, csak az említett kantárdíszek.

14 Kivételt képez *Szöke B.*, 1962. 15., aki már jelezte a ferencszállási és a kenézlői lószerszámdíszek egyedi voltát.

15 *Hampel J.*, 1907. 118.

16 *Fettich N.*, 1937. 67–72., XXXIII. t. 1–10.

3. *Kenézlő–Fazekaszug II. temető 42. sír.* A férfisír veretes övének nagyszíjvégén háromszor ismétlődik a motívum.¹⁷

4. *Kunágota 6. sír.* A feldúlt 6. sírból a karosi veretek szinte pontos mása került elő, két kisebb veret kíséretében.¹⁸

5. *Szakáld–Mulatódomb.* Szórványként ismerjük egy földmunkák során feldúlt temetőrészletből a tárgyalt veret szélesebb, alul áttört változatát.¹⁹

6. *Szered (Sered, Csehszlovákia) I. temető I/58. sír.* Homokbányászással megbolygatott férfisír aranyozott ezüst övgarnitúrája cseppdízű veretekből áll.²⁰

7. *Szolnok–Strázsahalom.* Legalább két feldúlt sírból származó leletek között egy vésett cseppminta övkészlet három széles és két keskeny verete.²¹

8. *Tiszaeszlár–Bashalom II. temető 8. sír.* Aranyozott ezüst veretes öv, az említett módon díszítve.²²

A fenti nyolc leletegyüttes közül csak a kenézlői, a szeredi, a tiszaeszlári és talán a szolnok–strázsahalmi sírokban szerepeltek kétségtelenül övveretként a tárgyalt díszítmények. Néhány esetben viszont (Benepusza, Kunágota) nem zárható ki lószerszámdíszként való alkalmazásuk. Külön érdekesség, hogy a balatonkiliti lelet kivételével valamennyi olyan sírból vagy temetőből látott napvilágot, amelyet érmék kelteznek. Közülük a legkésőbbi a tiszaeszlár–bashalmi II. temető 2. sírjából került elő: II. Lothár (945–50) átfuratlan verete egy kisgyermek sírjából.²³ Kivétel nélkül valamennyi értékelhető leletegyüttes a honfoglaló magyarok rangos középrétegéhez sorolható, és a jelek szerint a X. század első kétharmadára keltezhető. Elterjedési területük súlypontja a Felső-Tisza-vidékre esik, a többi régiót egy-egy lelet képviseli (25. kép)

III/47. sír. A temető legrangosabb női sírjában a jobb lábvégnél feküdt a kengyelpár és a csikózábla, körülöttük pedig a 10 db öntött palmettaminta hátoldala sima, tömör bronz öntvény. Sajnos a sírban való helyzetük ezúttal sem könnyíti meg a dolgunkat, ezért csak feltételesen nevezhetjük azokat kantárveretnek, s nem zárhatjuk ki a szügyelőn vagy a farhámon való elhelyezésüket (12. kép). Párhuzamaik:

1. *Algyő 92. sír.* A férfisírban 17 db aranyozott ezüst övveret került elő.²⁴ Méreteik jóval meghaladják a karosiakét.

2. *Rétközberencs–Paromdomb 2 sír.* A homokbányászásnál feldúlt temető egyik sírjából került elő az az övgarnitúra, melynek keskeny vereti a tárgyalt karosiak legkitűnőbb párhuzamai.²⁵

A párhuzamok csekély mennyisége részletes értékeléshez nem elégséges. Annyit állapíthatunk csupán meg, hogy mindhárom veretkészlet rangos környezetből, a X. század első feléből származik. A karosiak előkerülése rávilágít felhasználásuk sokszínűségére.

III/6. sír (13–15 kép). A jobb lábvégnél 18 db karéjos, ónozott felületű bronz veret feküdt. A készlet egyik darabját terepbejárás során, a felszínen leltük, így azt nem tekintjük teljesnek. A veretek nagyjából két sorban helyezkedtek el, köztük bőrmaradványok húzódtak. A sírban záblát nem találtunk, csak egy körte alakú kengyelpárt és két, nyereghez tartozó lyukvédő veretet a lábszárcsontok között. Mindezek alapján a tárgyalt vereteket talán inkább szügyelő, mintsem kantárdísznek tarthatjuk. Az összesen 18 db ékítmény három féle változatot képvisel. Négyet közülük alsó harmadukban háromszög alakban áttörtek. E nyílásoknak azonban – szemben a tényleges övvere-

17 *Fettich N.*, 1931. 93., 72. kép 2.

18 *Móra F.*, 1926. 123–135. 8. kép 76.

19 *K. Vég K.*, 1970. 87.

20 *Tocik, A.* 1968. 42. t. 1–22.

21 *Fettich N.*, 1937. 82., LXIV. t. 4–8.

22 A közöletlen vereteket *Dienes István* baráti szívésségéből ismerhetem. Segítségét ezúton is köszönöm.

23 *Kovács L.*, 1989. 70.

24 *Kürü B.*, 1978–79. 336., 10. kép 6–7.

25 *Dienes I.*, 1961. 172.

tekkel – itt semmiféle gyakorlati szerepe nem volt, az ötvös még arra sem fordított gondot, hogy az áttört részen az öntés után visszamaradt sorját eltávolítsa. Újabb négy veretet alul két, egymás mellett elhelyezett korong díszíti, melyek közé a felső, szív alakú formából lenyúló cseppalak ékelődik (sz.: 2,5 cm; m.: 2,2 cm). Végül, ez utóbbiakhoz hasonló, de kevésbé kidolgozott a fennmaradó 10 veret (sz.: 2,75 cm; m.: 2,3 cm). A készlet tehát legalább három öntőmintából került ki, s mivel az utolsóként említettek a legkopottabbak, a többi, talán pótlásként készítették. Utóbbiakat azonban tulajdonosuk már aligha használhatta hosszú ideig, az esetben ugyanis az áttört veretek sorjai lassan maguktól is kikoptak, kihullottak volna.

Karéjos vereteket, ha nem is nagy számban, de ismerünk a Kárpát-medence más X. századi temetőiből is (Bihar–Somlyóhegy 8. sír, Erdőtelek–Bernáthegy, Jánoshalma–Kisráta, Kajárpéc, Kenézlő–Fazekaszug II. 29. sír, Kiskeszi, Ladánybene–Benepusza, Tiszakécske, Tuzsér–Boszorkányhegy 6. sír, továbbá Karos–Eperjesszőg I. 1936/1. sír, Karos–Eperjesszőg III/11. sír). Részletes feldolgozásukat a veretes övek kapcsán fogjuk elvégezni, most csak néhány fő jellemzőjükre szeretnénk felhívni a figyelmet: Fő elterjedési területük a Felső-Tisza vidék és a Duna–Tisza köze, s – a tárgyalt karosi veretsor kivételével – valamennyi rangos, fegyveres férfisírokból látott napvilágot. Az értékelhető leletegyüttesekben övveretként szerepelnek, s meglehetősen biztonsággal a X. század első felére keltezhetjük valamennyit.²⁶

III/9.sír. A váz mellett zablát nem találtunk, a nyereg sírbatételére a lábszárcsontok mellett fekvő kengyelpáron kívül egy kerek bronz lukvédő veret is utalt. Az egyik kengyel mellett feküdt 3 db bronz, díszítetlen felületű, pajzs alakú veret. Lószerszámdíszként való értelmezésüket kis számuk és fekvésük alapján csak valószínűsíteni tudjuk, de egykori pontos elhelyezkedésüket ma már lehetetlen megállapítani. Valamennyit a hátoldalukon lévő két-két karommal erősítették a szíjakra (16. kép 13–16).

II/40. sír. A kirabolt női sírban a lovat a temetés során felkantározva helyezték el. A ló szájában hagyott zablán kívül erre utal a koponyáján talált három kerek, nagyméretű (átm.: 3,2 cm) korong is (16. kép 5–7). Előlapjuk díszítetlen bronz lemez, melynek hátoldalához vas szíjszorító csatlakozik. Ez utóbbi egy nyúlvánnyal összekapcsolt két félkörből áll, melyek 2–2 végét a bronz koronghoz hajlították és erősítették. Ily módon négy irányba vezethették el a 0,6 cm vastag bőr szíjakat. A – feltehetőleg hiányos – készlet veretei a pofaszíjak, valamint a homlokszíj, ill. az orradzó keresztesződésénél helyezkedhettek el. Hasonló lószerszámdíszeket más honfoglalás kori sírokból nem ismerünk.

Az övveret alakú lószerszámdíszeket használó nők viselete a jelek szerint semmiben nem tért el a rozettás vereteket kedvelő társaikétól. Mindkét csoport ruházatát viszonylag kevés nemesfém ékesítette, leggyakrabban csizmaveretek. Ékszereik sem különböznek egymásétól: A már korábban feltárt leletegyüttesekkel megegyező képet mutatnak. Elsősorban az öntött, áttört vagy lemezes hajfonatkorongokat, a gömbsorc süngős fülbevalókat, s a kiszélesedő végű pántkarpereceket kedvelték. Természetesen ezek mennyisége és minősége – viselőjük egyéni gazdagságától függően – olykor jelentősen eltért egymástól. Ezek alapján a legrangosabbnak a II/47. sírban nyugvó nagyasszonyt tarthatjuk: Ruháját rombusz alakú ingnyakdíszek, préselt aranyozott ezüst korongok díszítették, ékszerként gömbsorc süngős fülbevalót, ezüst pántkarperecet, üvegbetétes arany gyűrűt és finom mí-

²⁶ Mesterházy K., 1989–90. 239. Az ókészei, erdőteleki és a kiskeszi leleteket a honfoglalók első nemzedékéhez köti. A kajárpéci leleteket Kovács L., Honfoglaló magyar leletek a kajárpéc (Győr-Sopron-Moson m.) – gyuri kavicsbányában. Com-mArchHung (1993) sajtó alatt lévő dolgozatából ismerem, szívességét ezúton is köszönöm.

vű lemezes hajfonatkorong-párt használtak.²⁷ Feltűnő viszont, hogy lovának szer-
számzatára csak szerény bronz vereteket szegecseltek.

A honfoglalás kor kutatói előtt már régóta ismert az a tény, hogy a különböző rozettás
veretegyűttek a díszítmények számát és alapanyagát tekintve jelentős mértékben eltér-
nek egymástól.²⁸ Mindezek ellenére használók viselete – még ha a Kárpát-medence egy-
mástól távol eső pontjain kerülnek is elő – olyannyira egységes, hogy szinte zárt néprajzi
csoport képviselőinek is tekinthetnénk őket. A viseletükben, lószerszámdíszekben mutat-
kozó kisebb-nagyobb eltérések számtalan, ma még előttünk ismeretlen tényből adódhat-
tak. Ilyen lehetett az egyén életkora, saját vagy családja gazdagsága, társadalmi helyzete,
de a családon belül elfoglalt helye is. Éppen ezért kevésbé tarthatjuk valószínűnek azt a
korábbi felvetést, mely a rozettás veretek anyagát időrendi fogódzóként kezeli, az ezüst-
ből készületeket korainak, a bronzból valókat késeinek tekintette, utóbbiakat akár a X.
század második felére keltezte.²⁹ Noha a 62 lelőhelyről származó 71 sír zöme csak tö-
redékesen jutott a múzeumokba, a rendelkezésünkre álló adatok határozottan arra utal-
nak, hogy legkésőbb a X. sz. második harmadában, de zömük inkább a század első
felében került a földre. E verettípust őseink minden bizonnyal már a honfoglalás előtt is
használhatták. Erre részint a keleti párhuzamok (Bjelimer, Tankeevka, Borsevó),³⁰ más-
részt pedig az első generáció néhány sírjában fellelt archaikus tárgyak (állatfej mintájú,
hajlított oldalpálcás zablák Koroncó-Bábotán és Hencida-Szerdekhalm 5. sírjában,
utóbbiban hurkos fülű kengyel is, valamint a karosi II/49. sír kúp alakú csótárdísz)³¹
utalnak.

A karosi II/49. sírban az ezüst veretes nyereg, a kengyelpár, zablá és a rozettás ló-
szerszámveretek között feküdt egy kúp alakú, 10,7 cm magas és 17,2 cm átmérőjű at-
anyozott ezüst díszítmény. Csúcsát átfúrták, valószínűleg egy szegecs számára alakítottak
így ki helyet, alja pedig a kúp palástjára merőleges, szegecsekkel áttört peremben vég-
ződik (4–5. kép).

E tárgy szerepének meghatározását nehezítette az a körülmény, hogy hasonló ékít-
ményre a honfoglalás kori sírokban még nem találtunk. Előkerülésének helye, leletkör-
nyezete bizonyossá teszi, hogy valahol a lószerszámon helyezkedett el. Hogy annak
pontosan mely részén, az ma még kétséget kizáróan aligha dönthető el. A lehetőségek
számbavételében a VII–X. századi steppe leletei és korabeli ábrázolások segíthetnek ben-
nünket.

A szaltovói kultúra néhány lelőhelyén, Verchne Saltovóban és Sarkelban, valamint
Zmejskaja stanica 3. és 14. katakombájában látott napvilágot néhány, a miénkhez hasonló
kúpos dísz, csúcsán tollforgót tartó csövecskével. *Pletnyova, Sz.A.* felhívja a figyelmet ar-
ra, hogy ezek az – általa a ló homlokára elhelyezett – díszek főként a kultúra alánok lakta
területein található meg, a steppékről, a bolgárok hagyatékból ilyenek nem ismertek.³²

Hasonló ékítményeket ábrázoltak a hajdani művészek a közép-ázsiai romvárosok fa-
lain megmaradt freskón is (Afraszíáb, Pendszikent).³³ Ott azonban nemcsak a lovak
homlokán láthatók ilyenek, hanem az álluk alatt átvezetett szíjakon, valamint a szügyelön

27 Rombusz alakú ingnyakdíszeket rozettás lószerszámos sírból ezen kívül csak Kiskundorozsmáról ismertünk: *Rég. Tan.* II. 560. sz.; hajfonatkorong a következő leletekben volt: Eperjes–Kiskirályság: *Bálint Cs.*, 1991. 52–75., XII. t.; Karos–Eper-
jesszőg II/56. sír; Mándok–Tetenkehegy: *Jósa A.*, 1897. 361–363; Nagyszentmiklós–Bukovapuszta 2. sír: *Kisléghi Nagy G.*, 1904.
417–421.; Sarkad–Peckesvár: *Fettich N.*, 1931. 72–77.

28 *Mesterházy K.*, 1980. 95–96.

29 *Dienes I.*, 1956. 36–54.

30 *Pósta B.*, 1905. 40–42., 13. rajz; *Efimenkó, P. P.–Tretjakov, P. N.* 1948. 55., 22. kép

31 L. 25. j.

32 *Pletnyova, Sz. A.* 1978. 69. t., *Pletnyova, Sz. A.* 1981. 74–75., 36. t. 16; *Kuznecov, B. A.* 1961. 71:7.a; 88:15.a.

33 *Belenizki, A. M.* 1980. 10–11., 3., 28–29., 31. kép

és a farhámom is. Utóbbiak esetében nem egy csövecske tartja a tollforgót, hanem épp ellenkezőleg: a kúp alsó, kiszélesedő végéből bomlanak ki a toll- vagy szórdíszek.

Szinte kizárólag az utóbbi módon történt elhelyezést jelenítik meg a szasszanida ezüsttálakon az egykori alkotók. Ezek a kúp alakú, s kiszélesedő végükön tollbokkrétában végződő díszek hosszú szíjakon feltehetőleg a nyereg hátsó kápájához kapcsolódtak, s vágta közben szinte úsztak a levegőben a lovas után.³⁴

Az elmondottak alapján a tárgyalt karosi ékítményt a tollforgót tartó díszek közé sorolhatjuk. Noha nem zárható ki, hogy – szasszanida mintát követve – a far- vagy a szügyhámom helyezették el (ez esetben a tetején lévő luk a függesztő rögzítésére szolgált), mégis valószínűbbnek tartjuk, hogy eredetileg a ló homlokát ékesítette. Ezt részben az valószínűsíti, hogy csak egyet találtunk a sírban (a másik megoldás esetében mindig párosával látható), másrészt, hogy az alján kiugró, szegecsekkel átütött peremet képeztek ki. Ennek a szerepe az lehetett, hogy az ezüst kúpot egy széles bőr talpazatra rögzítse, s így ültessék a hátsó fejére.

E díszítőelemet eleink minden bizonnyal levédiái tartózkodásuk során vették át a szaltovói kultúra szasszanida elemeket őrző alán népeitől. Használata azonban már a honfoglalás idején is archaikusnak számíthatott, s az első generáció néhány tagjára korlátozódhatott. Sajnos a X. század első felén, kétharmadán belül a rozettás lószerszámos sírok zömének pontosabb datálása egyelőre aligha lehetséges. Kísérőleteik közül azonban hiányoznak az olyan tárgyak, melyeket egyértelműen a század második felére keltezhetnénk.³⁵ Nem jelentheti ez azonban azt, hogy a rozettás veretek javarésze még a Kárpátoktól K-re készült volna.³⁶ Mint az alábbiakban a karosi II. temető sírjainak egy csoportján látni fogjuk, nemcsak a rozettás veretsorok, hanem a használóik egyéb tárgyai s a környezetükben fekvő sírokban lelt ékszerek, ruhadíszek olyan szoros összefüggést mutatnak, annyi köztük az átfedés, hogy minden alapunk megvan annak a feltételezésére: E veretekhez használóik nagyjából azonos időben jutottak, s igényeiket (3–4 éves gyermekekét is!) azonos műhely elégítette ki. Ez az ötvösműhely pedig minden bizonnyal temetkező (és lakó?) helyükhöz közel dolgozott. Nehezen képzelhető el, hogy a X. századi ötvösművészek, akik pompás tarsolyemezek, szablyaveretek, övdíszek gazdag sorozatát készítették el, épp a viszonylag egyszerű rozetták elkészítésével ne tudtak volna megbírkózni.

A veretek kopottsága, egyes darabok pótlása, javítása ezt nem bizonyíthatja, legfeljebb azt, hogy tulajdonosa hosszú ideig használta azokat. Hogy öröklődtek-e vagy sem generációkon keresztül, ma már nehezen dönthető el. Ennek két érv is ellentmondani látszik. Az egyik, hogy a veretek gazdáikkal akkor szálltak sírba, amikor a magyar törzsekhez a korábbi és későbbi évtizedekhez képest jóval nagyobb mértékben áradt a nemesfém a sikeres kalandozó hadjáratok zsákmánya és az adók formájában. Nyersanyagának tehát aligha voltak szűkében, hogy „takarékoskodniuk” kellett volna. Másrészt a karosi, s más temetők összképe határozottan azt mutatja, hogy a temetés során mindenkinek a sírjába tették azokat a tárgyakat, ékszereket, amelyeket az illető méltósága és gazdagsága megkívánt. E díszek, hatalmi jelvények öröklődésére a X. században semmiféle bizonyíték nincs. A kopás, javítás, pótlás sem feltétlenül az. Az előkelők ugyanis díszes ruhákban, méltóságjelvényeikkel aligha csak a ritka ünnepnapok során léptek fel. A fejedelmi, törzsfői székhelyeken szinte minden napra eshetett valami olyan alkalom, ami megkíván-

34 Marschak, B. 1986. 1–3., 6–7., 9–10., 29., 32., 123. kép

35 Érmét csak Piliny–Leshegy 2. sírjában találtak: Provence-i Hugó (926–31) 2 db milánói veretét: Kovács L., 1989. 53; A jászfényszaru, három szálból sodrott, állatfejekben végződő karperecek eredete és datálása még mindig vitatott: M. Poll K., 1932–33. 62–84; Szőke B., 1962. 70.; Tisztázatlanok az állítólag S végű hajkarikát is tartalmazó gici sír leletkörülményei: Hidvégi S., 1912. 320–22.

36 L. 69. j. valamint Szőke B., 1962. 18.

ta a megfelelő megjelenést. Másrészt, az ezüst és a bronz puha fém, gyorsan kopnak, s e folyamatot nemcsak használatuk, de tisztításuk, karbantartásuk is siettethette. Nehezen lehetne az „öröklődés” esetén azt is megmagyarázni, hogy egyesekkel miért szálltak dísz-eik sírban, másokkal miért nem? Aligha feltételezhetjük, hogy a gazdag mellékletű temetkezésekben csupa kiháló nemzetség tagjait tisztelhetjük.³⁷

A rozettás lószerszámot tartalmazó sírok a karosi II. temető középész és déli szárnyán helyezkedtek el. Kettő közülük szinte páros sírnak is tekinthető: A temető D-i végénél, a többi sírtól 10 méternyire találtuk a 13. sírt, a közvetlenül mellette fekvő 16. sírban pedig íjas, tegezes, harci baltás, veretes övvel is felszerelt férfi nyugodott a lovával. Központi helyen, a domb csúcán kapott helyet a 49. sír. A mellette fekvő lovas férfisírban (50. sír) aranyozott ezüst övvereteket, szíjvereteket, és egy szablya palmettamintás, aranyozott ezüst lemezborításának töredékeit leltük. Körülöttük egy 6–8 méter sugarú körben más sír nem került elő. Mindkét férfi, s a 49. női sírt is kirabolták. A bolygatás azonban a lócsontokat egyik esetben sem érintette. A sírablás ténye már csak azért is figyelemre méltó, mert hasonló jelenséggel a temető más részein nem találkoztunk. E kérdésre a temető részletes elemzése során még visszatérünk, most csupán annyit jegyzünk meg: A bolygatás – az előkerült mellékletek alapján – minden bizonnyal a legkorábbi sírokat érintette.

A további két, rozettás lószerszámdíszeket tartalmazó temetkezés egymás mellett fektet, közvetlenül a vezéri (52.) sírtól K-re, mintegy annak a lábainál. Noha antropológiai, kémiai vizsgálatok híján a köztük lévő rokoni, esetleg házastársi kapcsolatot nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, a sírjaikban lévő tárgyak alapján összetartozásuk több, mint valószínű. A tágabb, a temető többi részétől elkülönülő csoport sírjai két sorba rendeződtek (52–61. sírok), közülük a női sírok (53., 54., 56., 58) félkör alakban veszik körül a vezér nyughelyét. A két, rozettás lószerszámmal elhantolt mellett (53., 56.) előkelő lány vagy asszony nyugodhatott a szántás által erősen roncsolt 54. sírban is, hiszen lovát is vele temették, ékszerai közül pedig vastag ezüst karperece és egy szíjveret is ránk maradt. Az 58. sír egy házi szolga maradványait takarta, az igen idős, fogatlan és szokatlannul alacsony (135 cm!) nő mellett csak egy szarvasmarha combcsontját leltük. Az 56. és az 58. sírok között egy 3–4 éves gyermek csontjai láttak napvilágot, viszonylag gazdag melléklettel: 3 db nagyméretű dudoros üvegyöngy és egy bronz csörgő került elő innen. A csoportot északról három lovas harcos sírja zárta le (59–61. sír). Közülük kettő veretes övet, a 61. sír harciosa veretekkel díszített zárószíjú tarsolyt is hordott.

Az imént röviden bemutatott sírokból lelt tárgyak rendkívül sok szállal kapcsolódnak egymáshoz. A rozettás készletek közötti átfedésekről fent már szót ejtettünk, így arról is, hogy az 53. sírban nyugvó nő veretkészletének egyik elveszett darabját egy ugyanolyannal pótolta, mint amivel az 56. sírba temetett asszony szerelte fel a lovát. A csizmájukat ékesítő levél alakú, háromágú veretek formailag tökéletesen megegyeznek, csak az 56. sírban találtak valamivel nagyobbak. E sír háromszög alakú lábbelivereteivel tökéletesen megegyező kis veretet forrasztottak az 57. (gyermek) sír bronz csörgőjének a tetejére másodlagosan. Végezetül ugyanilyenek díszlettek a 61. sír tarsolyának zárószíján is, csak azok hátoldalára 2–2 szegecset forrasztottak. Övének kapcsolószíjára vagy függesztőszíjaira olyan szív alakú kis vereteket illesztettek, amelyek közül kettő pontos párja az 52. sírban lelt kantárdíszeknek, másik kettő pedig az ugyanott talált szablya függesztőszíján lévő vereteknek. Ezek párjára az 54. sírban is ráakadtunk.

Szoros szálak fűzik e csoporthoz a három karosi temető más rangos sírjait is. Az imént tárgyalt kis szív alakú veretek pontos mása ismert az 50. sírből is, s ennek kisszíjvége azonos az 52. sír valamennyi kisszíjvégeével. További egyezések: A II/52. sír készenléti íjtartó tegezének és nyíltartó tegezének háromágú, karélyos vereteihez hasonlóval

37 Dienes I., 1978. 116.

szerelték fel a II/11. sír íjtegeztét, valamint a II/49. sír nyergét. Ez utóbbin lukvédőként szerepeltek, természetesen szegecs helyett a hátoldalukon szeggel ellátva. E sír másik, szintén háromágú, de levél alakú lukvédőjének mása is a III/11. sírból ismert. A III/11. sír csatjának párja a II/61. sírban feküdt. A fentiekben már rámutattunk a I/12., II/49. és II/53. sírok rozettás lószerszámdíszjei közti összefüggésekre is.

Az 52–61. sírok alkotta csoport tárgyainak e rendkívül sokrétű összefüggései, átfedései egykori tulajdonosaik igen szoros kapcsolatát mutatják, a leletek által meghatározott relatív kronológia pedig arra utal, hogy használóik nagyjából azonos időben jutottak díszítményeikhez, s igényeiket ugyanaz a műhely elégítette ki. Részletes antropológiai eredmények híján is, aligha tévedünk nagyot, ha e csoportot az 52. sírban nyugvó vezér házanépének tartjuk, mely családtagjait, közvetlen rokonait (vagy csak kísérő harcosait) és háziszolgáját foglalta magában.³⁸

A leletek által élénk tárolt összefüggések rámutatnak a három temető más vezető családjaival (vagy a család másik ágaival?) való kapcsolatokra is (I/12., II/49., 50., III/11. sírok).³⁹ Átfedések ugyanis csakis ezekkel mutathatók ki, a temetők más sírjaival, csoportjaival ilyen kapcsolatnak a leghalványabb jele sincs. Jóllehet, azok ékszerei, ruhadíszjei is készülhettek ugyanabban a műhelyben, a vezérek és háznépük ékítményeivel megegyező tárgytípusokat ők nem használ(hat)tak. Jellemző, hogy a II. temetőben az övveret alakú lószerszámdíszek annak északi sírcsoportjában kerültek elő, teljen elkülönülve a rozettás veretes sírokat magában foglaló déli és középső szárnyától.

Jóllehet úgy tűnik, a fenti gondolatmenet kifejtésével már látszólag túlléptünk a rozettás lószerszámos sírok kérdéskörén, e kérdéseket e helyütt mégsem kerülhettük meg. Szakirodalmunkban az elmúlt évek során ugyanis hangsúlyozottan felmerült a rozettás lószerszámdíszeket használó nők társadalmi beosztásának kérdése, ill. az a probléma, hogy milyen mellékletű férfisírok sorolhatók melléjük. *Mesterházy Károly* szerint a rozettás temetkezések egy-egy nemzetségfő szállására utalnak, amit az is bizonyítana, hogy néhány tájegységet leszámítva, elterjedésük az egész Kárpát-medencében viszonylag egyenletes.⁴⁰

A fent elmondottak fényében aligha tartható az a nézet, mely szerint még a rozettás sírok leggazdagabbjai (pl. Balotaszállás) sem sorolhatók a vezéri temetkezések mellé.⁴¹ A karosi vezér házanépéhez tartozó két asszony szerény és nem túlságosan értékes bronz lószerszámdíszeket használt, s ékszereik sem számítanak a korszak kiemelkedő jelentőségű leletei közé. Felvethető lenne persze az is, hogy minden, imént ismertetett megfontolás ellenére sem ezek (vagy valamelyik közülük) voltak a vezér asszonyai. Ez esetben azonban csak a még szerényebb mellékletű női sírok maradnának számba vehető lehetőségként. Az egész temető nemesfémekben leggazdagabb viseletű női sírjai ugyanis azok, amelyekben veretekkel ékes lószerszám is volt. E tény jószerevével az egész Felső-Tisza-vidék X. század első felére keltezhető többi temetőjére is igaz. Azt kellene tehát feltételeznünk, hogy e vidéken a vezérek mellé sorolható asszonyok sírjai még nem kerültek elő, vagy hogy feleségüket valamilyen rejtélyes oknál fogva a Duna–Tisza közén hantolták el.

Úgy vélem tehát, hogy helyesebb a valós tényekből kiindulni, s a vezérek, de a náluk alacsonyabb rangú vezetők feleségét is a rozettás lószerszámot használó nők között ke-

38 Hasonló, de valamivel kevésbé rangos család nyugodhatott a gádorosi, szakonyi temetőkből: *Fettich N.*, 1937. 102–104; *Dienes I.*, 1972. 13–14., 26.

39 Nem vehetjük teljesen bizonyosnak, hogy a II/49. és 50. sírok a tárgyalt csoporttól különálló egységet alkottak-e, vagy annak részei voltak. Mivel e temetkezések a domb csúcsán helyezkedtek el, ahol az erózió a legerősebb volt, elképzelhető, hogy voltak közöttük gyermekek, de akár felnőtt sírok is, melyek a szántás során nyomtalanul elpusztultak. Erre utalhatnak talán a II/55. sír szinte teljesen elpusztult, csekély maradványai is.

40 *Mesterházy K.*, 1980. 70–143. Véleménye szerint a rozettás lószerszámot használó nők nem a leggazdagabb sírok, náluk a kétfágú csüngős ruhaveretekkel elhantoltak előkelőbbek lehettek: Uo. 96.

41 Uo. 96.

resni. Alátámasztják ezt azok az adatok is, hogy a jelek szerint a Felső-Tisza vidékén lakó népesség valamilyen megfontolásból jóval kevesebb fémverettel ékesítette ruházatát, mint a Kárpát-medence más részein (Bihar, Maros–Körös–Tisza vidéke, Duna–Tisza köze, É-Kisalföld) lakó kortársaik. A tárgyalt terület temetőinek nemesfém gazdagsága a *harcosok méltóságjelvényeinek, fegyvereinek* nagy számában nyilvánul meg, de ugyan-ezen vezetők ruházatát alig egy-két ékszer díszítette. Feltehetőleg ugyanaz a hagyomány vezérelte asszonyaikat is. Valójában tehát a Felső-Tisza-vidéken csakúgy, mint a Kárpát-medence más területein nem lehet merev kategóriákat megszabni a tekintetben, hogy a rozettás lószerszámvereteket használó nők mellé milyen felszereltségű férfiakat sorolhatunk: vezéreket-e, vagy olyan előkelőket, akik csupán veretes övük révén emelkednek ki a harcосok sorából. Ennek nyilvánvalóan a fordítottja is igaz: A legigénytelenebb, bronzvereteket használó nők tartozhattak akár vezérek családjához is, mint ahogy a súlyos aranyozott ezüst díszítmények tulajdonosainak férjeit jelezheti csupán egy-két szerényebb méltóságjelvény.

Annak bizonyítására azonban, hogy a Kárpát-medence különböző pontjain előkerülő sírjaik minden esetben egy-egy nemzetséfgők szállására utalnának, úgy vélem nem áll elegendő adat a rendelkezésünkre.⁴² A rozettás lószerszámvereteket rejtő temetők elterjedése ugyanis korántsem olyan egyenletes, mint korábban néhány kutatónk vélte.⁴³ Arra már *Szöke B.* felfigyelt, hogy Erdély és az északi Kisalföld területéről e leletek hiányoznak.⁴⁴ Eloszlásuk azonban más területeken sem egységes, inkább egy-egy jól körülhatárolható régióban csoportosulnak (17. kép).

A Dunántúlon két ilyen terület figyelhető meg. Az első a Kisalföld déli része, ahol a lelőhelyek főként a Rába és a Marcal alsó folyásának vidékén sűrűsödnek (Gyömöre, Gic, Koroncó–Bábota 2. sír, Koroncó–Rácdomb, Koroncó–Újtelep, Koroncó, szórvány, kissé távolabb Csorna–Sülyhegy, Mosonmagyaróvár–Moson–Királydomb, Szakony 6. és 7. sír, Enese–Belterület, Rábacsanak–Kossuth TSz major).⁴⁵

A következő jól körülhatárolható, bár az előzőnél jóval szerényebb létszámú csoport a Kapos völgyének környékén és a Sárvíz alsó folyásánál helyezkedik el (Zselickislak, Alsóhetény, Koppányszántó, Tengelic, Fácánkert–Kajmádpusztá).⁴⁶ Ismertünk ezeken kívül még Somogy m. területéről egy szórvány rozettát is. Meg kell azonban említenünk, hogy a fent említett rozetták egy része (Alsóhetény, Koppányszántó, Somogy m. szórvány) feltehetőleg köznépi sírok másodlagosan felhasznált díszei voltak. Ásatás (Fácánkert kivételével) a többi lelőhelyen sem volt, így ezen adatok felhasználhatósága erősen korlátozott.

42 Uo. 112; A balotaszállási, bordányi sírokban nyugvó nők nemzetséfgők feleségeit rejthették magukban: *Kürti B.*, 1983. 262. szerint.

43 *Szöke B.*, 1962. 15; *Mesterházy K.*, 1980. 103.

44 *Szöke B.*, 1962. 15; újabbban az északi Kisalföldről ismertté vált az érekekújvári X–XII. századi temető 59. sírja: *Rejholicova, M.* 1974. 435–463; valamint Felsőjattó köznépi temetőjének 44. sírjából egy másodlagosan felhasznált veret: *Tocik, A.* 1971. 141; legújabbban az erdélyi Borosbenedekről említi *Bóna I.*, 1987. 207. egy rangos női sír közölten, díszes lószerszámvereteit.

45 Gyömöre: *Börzsönyi A.*, 1912. 214–219; Gic: *Hidvégi S.*, 1912. 320–322; Koroncó–Bábota: *László Gy.*, 1943. 7–32; Koroncó–Rácdomb, Koroncó–Újtelep, Koroncó–Szórvány: *Szöke B.*, 1954. 119–137; Mosonmagyaróvár–Moson–Királydomb: *Rég. Füz. Ser I. No. 25.* 1972; Szakony: *Dienes I.*, 1972. 24–25; Rábacsanak: *Rég. Füz. Ser I. No. 16.* 1963. 54.

46 Zselickislak: *Hampel J.*, 1907. 151; Koppányszántó: *Hampel J.*, 1905. II. 605–607; Tengelic: *Rég. Tan. II. No. 1096;* Fácánkert–Kajmádpusztá: *Wosinsky M.*, 1896. II. 1036–1038; Alsóhetény: *Bakay K.*, 1989. 21. t. 37.

A Dunántúl egész további, fennmaradó részéről egyetlen rozettás lószerszámós sírt ismerünk (Nagyvázsony–Nózsér), a legújabbban Vas megyeiként publikált leletek valójában Csorna–Sülyhegyről származnak.⁴⁷

A Duna–Tisza közén számontartott lelőhelyek egymástól gyakran nagy távolságra esnek (Balotaszállás–Balotapuszta, Kiskunhalas–Dénes M. u., Soltszentimre, Törtel, Nyár-lőrinc–Bogárdó dűlő), talán csak a Tisza közü és a Tisza közé eső sávban sűrűsödnek valamelyest (Tápiószele, Heves–Kapitányhegy, Jászfényszaru, Tiszanána–Cseh tanya).⁴⁸ Észak-Magyarországot egyedül a pilinyi lelőhely képviseli.

A Maros–Körös–Tisza vidékén három nagyobb csoport különíthető el. Az egyik közülük a Tisza jobb partján, a Maros torkolatával szemközt és a Maros mentén húzódik (Bordány, Kiskundorozsma, Szatymaz–Összeszék, Szeged–Négyhalomdűlő, Oroszlámos, Makó, Nagyszentmiklós–Bukovapuszta 2. sír, Németszentpéter és jóval távolabb Borosbenedek).⁴⁹ A másik csoport a Körös torkolatvidékénél helyezkedik el (Eperjes–Kiskirályság, Kunszentmárton–Szentesi út, Szentés–Nagyhegy, Szarvas–Kákapuszta, és távolabb Gádoros 2. sír).⁵⁰ A harmadik csoport a Fehér- és a Fekete–Körös összefolyásának környékénél található (Békéscsaba, Mezőmegyer, Sikló, Szabadkígyós–Pálliget, Sarkad–Peckesvár).⁵¹

A hatalmas bihari területen mindössze a két ártándi és a hencidai lelet ismert, s egy debreceni szórvány rozetta.⁵² Még meglepőbb, hogy a rangos temetők gazdag sorozatával rendelkező Szabolcs megyét az egyetlen mándoki sír képviseli a rozettás lószerszámveretek lelőhelyeinek sorában.⁵³ Annál sűrűbben jelentkeznek viszont a Bodroghözben: A fent részletesen elemzett karosi temető 5 sírján és további két, elpusztult sírt jelző szórvány veretén kívül Szinyér, Bodrogszerdahely, Sárospatak, Kenézlő és Zalkod határából is felszínre kerültek rozettás lószerszáműszek.⁵⁴ E leletek ilyenfokú koncentrációja csak a dél-kisalföldi csoporttal mérhető össze. A Bodroghöz és Szabolcs illetően elkülönülése márcsak azért is meglepő, mert a temetők szerkezetét, leletanyagát stb. tekintve, igen szoros szálakkal kapcsolódnak egymáshoz. Úgy látszik, a női viselet azonban bizonyos vonásokban eltér. A későbbiekben e kérdésre még visszatérünk, egyelőre csak annyit jegyzünk meg: A lemez és az áttört hajfonatkorongok előfordulását tekintve majdnem

47 Nagyvázsony–Nózsér: *Éri I.–Kelemen M.–Németh P.–Torma I.*, 1969. 138; Vas m.: *Bakay K.*, 1989. 22. t. 6–7; Kiss Gábor kollégám szíves tájékoztatása szerint e Vas megyeiként számon tartott, valójában Csorna–Sülyhegyről származó leletek 1929-ben, Miske Kálmán és Horváth T. A. ajándékaiként kerültek Szombathelyre, akik a Gr. Széchenyi Rezső féle gyűjtemény szakértői díja fejében választották ki és engedték át a múzeumnak. Növedéki Napló: VKM D NÖVN. 2/1929. 46–47. o. Ltsz. 54.726.2–3, 727.1–4, 8–9, 54.742.1–2; 58.1.2; A lószerszámveretekon kívül Brengár (888–924) 3 db, Német Lajos (840–876) 4 db és I. Henrik (919–936) 1 db érméje is a leletek közt volt: Éremtári lelt. könyv 1667–1674. Ezek azonban ma már nincsenek meg. Kiss Gábor baráti segítségét ezúton is melegen köszönöm. A csákbereányi 22. sírban a rozettás veretet másodlagosan használták: *Hampel J.*, 1907. 161; A Budaörsön őrzött veret leletkörülményeiről semmi közelebbit nem tudunk: *Mesterházy K.*, 1980. 101.

48 Balotaszállás–Balotapuszta: *Dienes I.*, 1972. 55., 62; Soltszentimre: *László Gy.*, 1943. 33–44; Törtel–Demeter tanya: *Pósta B.*, 1896. 30–39; Törtel–Nyilas vasúti megálló: *Rég. Füz. Ser. I. No. 18. 1965. 53; Tápiószele: Rég. Tan. II. No. 1083; Jászfényszaru: Feticsh N.*, 1931. 72–77; Heves–Kapitányhegy: *Pataky V.*, 1939. 200–203; Tiszanána–Cseh tanya 2. sír: *Dienes I.*, 1959. 210; *Dienes I.*, 1961. 132; Kiskunhalas–Dénes M. u.: *Rég. Füz. Ser. I. No. 18. 1965. 51.*

49 Bordány: *Dienes I.*, 1956. 36–54; Kiskundorozsma: *Rég. Tan. II. No. 560; Szatymaz–Összeszék: Bálint Cs.*, 1991. 248.; Oroszlámos, szórványlelet: *Tömörkényi I.*, 1904. 263–271; Makó: *Hampel J.*, 1905. II. 548–549; Nagyszentmiklós–Bukovapuszta (másodlagos felhasználásban) *Kisléghy Nagy Gy.*, 1904. 417–421; Németszentpéter: *Bálint Cs.*, 1991. 243.

50 Eperjes–Kiskirályság: *Bálint Cs.*, 1991. 52–75., XII. t.; Kunszentmárton–Szentesi u: *Hampel J.*, 1907. 122; Szentés–Nagyhegy: *Hampel J.*, 1907. 143; Ua. *Csallány G.*, 1905. 33–34; Gádoros 2. sír: *Feticsh N.*, 1937. 102–104; Szarvas–Kákapuszta: *Szalontai Cs.*, 1992. 311.

51 Békéscsaba: *Németh P.*, 1970. 15.; Mezőmegyer: *Banner B.*, 1943. 172–174; Sikló: *Rusu, M.–Dörner, E.* 1962. 705–712; Szabadkígyós–Pálliget, szórvány: *Bálint Cs.*, 1971b. 49–88; Sarkad–Peckesvár: *Feticsh N.*, 1931. 72–77.

52 Ártánd–Nagyfarkasdomb 6., 207. sír: *Mesterházy K.*, 1980. 98; Hencida–Szerdekhalm 5. sír: *Feticsh N.*, 1937. 95–97; Debrecen–Újféld, Kondoros part: *Rég. Tan. II. No. 211.*

53 *Jósa A.*, 1897. 361–363.

54 Szinyér: *Hampel J.*, 1905. II. 849–850; Sárospatak–Apróhomok: *Hampel J.*, 1907. 136; Bodrogszerdahely–Bálványhegy: *Erdélyi I.*, 1961–62. 17–18., I. t.; Kenézlő–Fazekaszug II. temető, szórvány: *Feticsh N.*, 1931. 78–79; Zalkod–Szegefarka: *Jósa A.*, 1914. 177–178.

fordított a helyzet, mint a rozettás lószerszámdíszeknél. Míg Szabolcsban 11 lelőhelyről 13 hajfonatkorongot ismerünk, addig Zemplénben csupán 3 lelőhelyet (Sárospatak–Bak-sahomok, Karos, Zemplén, utóbbi férfisir) tarthatunk számon.

A fentiek fényében aligha tartható a rozettás lószerszámos sírok egyenletes eloszlását valló elmélet, s így bajosan kapcsolhatnánk mindegyik lelőhelyhez egy-egy nemzetségszűkítő központot. Főleg akkor kockázatos az ilyen vállalkozás, ha az e lelőhelyeket a későbbi, írott forrásokból ismert úri nemzetségekkel kívánja összekapcsolni.⁵⁵ A X. sz. eleji állapotokat a XI–XIII. századi források által elének tárt képpel már csak azért is mérészséges lenne összekapcsolni, mert a X. századon belüli hatalmi, politikai (s az ezzel összefüggően a birtokviszonyokban beállt) változásokról úgyszólván alig tudunk valamit.

Annyi azért valószínűnek tűnik, hogy a rozettás lószerszámos használó nők sírjainak sűrűsödései egy-egy központot sejtetnek. Azt azonban, hogy ezek katonai–hatalmi, közgazgatási centrumok voltak-e, avagy egy-egy főnök birtokközpontjai (a két kategória nem szükség szerűen kell, hogy minden esetben fedje egymást), ma még aligha tudjuk eldönteni. Már csak azért sem, mert e sírok (női temetkezések lévén) a központok meghatározásának csak egyik, s aligha a legfontosabb elemét jelentik.

Nem egységes a rozettás lószerszámos temetkezések leletkörnyezete sem. Szakirodalmunkban *Szöke B.* munkássága nyomán meggyökeresedett az a nézet, mely szerint a leletek zöme magányos sír volt, s eredményeit átvette *Mesterházy K.* is, megállapítván, hogy ezzel is hangsúlyozták a közösségtől elkülönülő előkelő rangos voltát.⁵⁶ Ha azonban tüzetesebben szemügyre vesszük az érintett leleteket (Balotaszállás, Bordány, Gic, Gyömöre, Heves, Kiskundorozsma, Kiskunhalas, Koronóc–Rácdomb, Koronóc–Újtelep, Makó, Mezőmgyer, Németszentpéter, Sarkad, Sárospatak, Soltszentimre, Szatymaz, Szeged–Négyhalomdűlő, Szinyér, Tápiószele, Tengelic, Zselickislak), megállapíthatjuk, hogy túlnyomó többségük lelőhelyét régész még csak nem is látta, nemhogy hitelesítő ásatást végzett volna ott. Javarészüik ajándékozás vagy vétel útján került a múzeumokba, olykor évtizedekkel előkerülésük után.

Egyedül a bordányi sír – rigolórozással tönkretett – környékét vizsgálta meg *Dienes I.*, bizonyosan magányos temetkezésnek tehát mindössze ezt tekinthetjük.⁵⁷

A fácánkert–kajmádpusztai, koronóc–bábotai, zalkodi leletek környezetében egészen bizonyosan voltak más sírok is, ezek tehát temetőben feküdtek.⁵⁸

Nem állunk jobban az ún. páros sírok tekintetében sem (Mándok–Tetenke, Jászfényszaru, Nagyvázasony–Nőzsér). A két előbbi lelőhelyeit ásatással ugyancsak nem vallatták meg.⁵⁹ A rozettás lószerszámos sírok anyagába nem illeszthető, férfisírokra utaló leletek inkább rangos közösség temetkezőhelyére vallanak.

55 *Mesterházy K.*, 1980. 104–105., 112–113.

56 *Szöke B.*, 1962. 16; az általa ismert 37 lelet közül 22-t magányos sírnak vélt. *Mesterházy K.*, 1980. 96. bőséges kameruni és ausztrál példával illusztrálta a tétel fontosságát, de elmulasztotta a rendelkezésünkre álló leletanyag kritikai vizsgálatát.

57 Részletesebb adatok híján még ennyit sem tudunk a békéscsabai, borosbenedeki, budai, debreceni, enesei, koronóc (szórvány, de vele együtt palmtettás csat és szíjvég is a múzeumba került!), mosonmagyaróvári leletek előkerülési körülményeiről.

58 *Jellemző Wosinsky M.*, 1896. II. 1036–1038. feljegyzése: „Az ásatások második napján nem lehettem jelen, ... de a domb Ny-i oldalán ismét találtak két vagy három csoportot, apróra törött ezüst lemezekkel. Érdemes lenne itt tovább ásni.” Koronóc–Bábotán már 1867-ben (több mint fél évszázaddal a rozettás sír előtt!) előkerült egy lószerszámos, tegezes harcos temetkezés: *Szöke B.*, 1954. 119–137; Zalkod határában ugyancsak évtizedekig pusztították a Tisza áradásai egy rangos temető sírjait: *Jósa A.*, 1914. 178; *Kiss L.*, 1933–34. 217–218.

59 Mándokon a két, eltérő formájú zablatörredék utal egy másik sír előkerülésére. de ásatás itt sem történt: *Jósa A.*, 1897. 361–363; Hasonló a helyzet Jászfényszarun, ahol a vétel útján a múzeumba került leletek közt két pár kengyel, palmtettás szíjvég és egy félgömbalakú, csillagos fejt veret újabb síra utal. Nagyvázasonyban az 1903-ban lelt férfi és női sír helyén 1962-ben eredménytelenül végződött a hitelesítő ásatás: *Éri I.–Kelemen M.–Németh P.–Torma I.*, 1969. 138. Sajnos, még a negatív eredmény sem jelent semmit, legyen szabad itt saját ásatási tapasztalatomra hivatkozni. 1991-ben megkíséreltem Zemplénagárdon az 1900-ban előkerült honfoglalás kori sírok lelőhelyét feltárni. Az elmúlt évtizedek nehéz gépekkel történő földművelése sajnos teljesen megsemmisítette az egymás szomszédságában fekvő két temető sírjait. Szelvényeinkben mindössze szilánkjaira törött csontokat és felismerhetetlen, apró vastörredékeket találtunk.

Mesterházy K. munkájában nagy hangsúlyt kaptak a köznépi környezetben előkerült rozettás lószerszamos temetkezések (Ártánd–Nagyfarkasdomb 6. és 207., Érsekújvár 59. sír, Hencia–Szerdekhalm 5. sír, Csorna–Sülyhegy, Koppányszántó).⁶⁰ A két első lelőhelyre épített megállapításaival – hogy a tárgyalt sírokban nyugvó nők egy falu vagy még nagyobb közösség élén álltak, ill. egy ilyen élén álló férfi feleségei voltak – egyetértek. Az utóbbi három temető besorolásával kapcsolatban azonban vannak fenntartásaim.

A koppányszántói 1 db szórvány rozetta akár másodlagos felhasználású is lehetett (l. pl. Alsóhetény, Csákerény, Felsőjattó), így ebből nem lehet rozettás lószerszamos sírra következtetni. A Csorna–Sülyhegyen talált temetkezésekben előforduló leletek (Beren-gár, Provance-i Hugó, Richwin érmei, nyílhegyek, kengyelek, gyűrűk, függők, szíjvégek stb.) közt semmi nem utal köznépi temetőre. A melléklet nélküli sírokra hivatkozó ho-mályos beszámolókra aligha építhetünk, bár nyilván ilyenek is lehettek (még leggazda-gabb temetőinkben, pl. Karoson is voltak!) a feltárt vázak között. A töredékből élénk táru-ló kép olyan temetőt rajzol élénk, mint a szentes–nagyhegyi, oroszlámosi, kunszent-márton–szentesi úti (másnéven: Nagytőke–Jámborhalom) lehetett. Mindannyi területén évtizedekig pusztultak a sírok, s feltárás híján ma már aligha dönthető el, hogy egymás köz-vetlen közelében fekvő rangos X. századi, valamint X–XI. századi temetőkről van-e szó, vagy a X. sz-ban nyitott, s még első királyaink alatt is folyamatosan használt temetkezőhelyekről.⁶¹

A Fettich N. által kiásott hencidai temető utóbb László Gy. is tüzetes vizsgálat alá vette, s megállapításai máig hatóan beépültek a X. század kutatásának eredményei kö-zé.⁶² Úgy vélem azonban, eredményeit néhány ponton korrigálnunk kell. László Gy. a felső-tisza-vidéki temetők elemzése során kidolgozott módszere szerint megkísérelte a sí-rokat itt is központi temetkezésre (5. sír a rozettás veretekkel), valamint jobb- és bal szárnyra elkülöníteni. Munkája során felhasználta Bartucz L. antropológiai vizsgálatainak eredményeit is, s mindezek alapján arra a következtetésre jutott: A sírok tájolásában is eltérő honfoglaló magyar temetkezések (1–5., 10. sírok) elkülönültek a környező, talán gepidával keveredett s elszlávosodott helyi, avar szolganéptől.

Ennek a feltételezésnek azonban több súlyos érv is ellentmond. Habár Fettich azt ál-lítja, a teljes temetőt feltárta, nem közli az átkutatott területet határoló szelvények térké-pét, így megállapítását fenntartásokkal kell fogadnunk. Bartucz L. a 26 sírból csak 6 teljes vázat és további két koponyát vizsgált meg (a feltárt anyag alig több, mint egyhar-madát!), így ezekből általános érvényű következtetés aligha vonható le. A lószerszamos, lovas 3. és 10. síroknak sem a fekvése, sem a tájolása nem indokolja a „szolganépi cso-porttól” való elválasztását, erre nyilván mellékleteik miatt volt szükség. De még így sem lehetett a „magyar csoportba” beilleszteni a 25. (lovas) sírt. A „szolganép” temetkezése-iből egyetlen olyan tárgy sem került elő, ami helyi eredetre utalna, s idegen lenne a hon-foglalók leletanyagától. E csoport szegénysége eleve vitatható, hiszen a három lovas, lószerszamos sír mellett (3., 10., 25.) itt található 6 gyermek temetkezése is (8., 12., 13., 15., 17., 24.) s a gyereksírok más X. századi temetőkben sem gazdag mellékleteikkel tűnnek ki. További négy sír bolygatott (11.) vagy kirabolt (16., 19., 20, e csoport valamennyi női sírja!), a 19. sír leírása kapcsán maga Fettich is kiemelte, hogy „a csontok erősen patiná-sak”.⁶³

Úgy vélem, mindezek alapján módosítanunk kell a hencidai temetőről eddig elfoga-dott nézeteket. A fegyverek feltűnő hiánya (egyetlen nyílhegyet és egy baltát leltek) eleve arra utal, hogy olyan közösségről van szó, amelynek nem volt elsőrendű feladata a kato-náskodás. Ruházatuk, felszerelésük nemesfémekben való szegénységét részben ez is ma-

60 Mesterházy K., 1980. 97–98.

61 Lakner A., 1889. 263–267; Bella L., 1895. 253–256; Bálint Cs., 1991. 245., 255–257.

62 Fettich N., 1937. 95–101; László Gy., 1944. 158–161.

63 Fettich N., 1937. 97.

gyarázhatja. A másik ok, hogy a jelek szerint a honfoglalók első generációjához sorolható emlékeik (l. erre fent az állatfejes végződsű zablaldaltagokról mondottakat), így a kalandozások nyomán létrejövő nemesfémgazdagság nem is jelentkezhetett viseletükben. Kifűnő párhuzamot kínál erre az ugyancsak az első generációhoz sorolható bezdédi temető, ahol az elhantoltak viseletéhez csak nagyon szerény nemesfém díszek tartoztak. A bezdédi temető másfajta összevetési kísérletet is kínál: Ha a sírok sorából kiemelnénk a 3–4 rangosabbat (mint *László Gy.* tette a hencidai lelőhely esetében), a maradék majdnem egy szinten mozogna a hencidaiakkal. További fogós kérdés a temető társadalmi besorolása. Mint láttuk, *Mesterházy K.* a köznépiek közé sorolta. Úgy vélem azonban, a kérdés nem dönthető el egyértelműen. A karosi, kenézlői, bashalmi stb. temetőknél e lelőhely nyilvánvalóan szerényebb leletanyagot szolgáltatott. Mégis, hiba lenne a Kárpát-medence különböző pontjain feltárt X. századi emlékanyagot egy-egy társadalmi réteghez való kötését egy meghatározott régió – jelen esetben a Felső-Tisza-vidék – emlékanyagához viszonyítva meghatározni.⁶⁴ Ennek nyomán ugyanis országrésznyi területekről (pl. Heves, Borsod, de Bihar jórésze is) eltűnnének a középréteg emlékei.⁶⁵ E kérdésre a karosi temetők értékelése kapcsán még részletesen visszatérünk, most csupán arra szeretnénk felhívni a figyelmet: Számatalan oka lehet a különböző tájegységek temetőtípusainak lassanként kirajzolódó eltérései között. Ezek sorában az eltérő gazdasági viszonyok, a különböző főnökök katonai kíséretében való részvétel mértéke (s így a zsákmányhoz jutás lehetősége) nem elhanyagolható szempont lehetett.

Véleményem szerint tehát a hencidai közösség tagjai a főnökök állandó kíséretében részt nem vevő szabadok voltak, a középréteg kevésbé tehető és rangos képviselői. Ezáltal a bizonyosan köznépi temetőből napvilágra került rozettás mellékletű lelőhelyek száma kétfőre csökkent (Érsekújvár, Ártánd).

Ezzel szemben a rangos középrétegre utaló temetők közül (Bodrogszerdahely, Eperjes–Kiskirályság, Gádos, Hencida, Karos I–III., Kenézlő, Piliny–Leshegy, Sikló, Szakony, Tiszánána, Törtel, Zalkod) 14-ben összesen 20 ilyen melléklettel jellemezhető sír került elő.⁶⁶ Közülük jó néhány kiscsaládi temetőnek tekinthető (Eperjes, Gádos, Szakony, Piliny), de a fennmaradók közül jelenleg egyedül elemezhető karosi II. temetőben is elkülönült a többi sírtól a rangos vezér háznépe, s a másik két rozettás sírpár is. Más csoportok mellett ezek az előkelő családok alkották a X. század első fele magyarságának uralkodó rétegét. Miután a rozettás lószerszámos sírokat magukba foglaló temetők, lelőhelyek túlnyomó része a kutatottság vagy a publikáció hiánya miatt nem elemezhető, az eddigieknél többet aligha mondhatunk róluk.

II. Lószerszámdíszek a férfi sírokból.

A férfiak által használt lószerszámveretek a korszak azon leletei közé tartoznak, melyekről napjainkig igen kevés ismerettel rendelkezünk. Ennek fő oka az, hogy – a nők jellegzetes rozettás díszítményeivel szemben – az előkelő harcosok lovainak kantárját többnyire olyan veretekkel ékesítették, amelyek semmiben sem különböznek az övverektől. A jobbára véletlenszerűen előkerült, múzeumokba gyakran csonkán bejutott leletegyüttesekből így a mai napig igen nehéz különválasztani a kantárt ékesítő vereteket. Annak ellenére, hogy a kutatók már évtizedekkel ezelőtt gyanították a legrangosabb sírok mellékleteinek egy részéről, hogy eredetileg lószerszámdíszként szerepelhettek, hiteles

64 *Révész L.*, 1984–85. 615–639.

65 *Szabó J. Gy.*, 1978–79. 114., 129. j.

66 E szám azonban a kunszentmártoni, oroszlámosi, szentes–nagyhegyi lelőhelyekkel talán tovább is bővíthető. Nem számoltuk ide a Szabadkígyós–Pálligeten szőrványként lelt rozettát, mivel nem dönthető el, hogy másodlagosan használták-e avagy egy elpusztult síregyüttest jelez. A bukavapusztai 2. sírban pedig sem ló, sem lószerszám nem volt, így a rozettát is másodlagosan használhatta eredeti tulajdonosa. Rangos temetőket rejtenek a mándoki, szinyéri leletek is.

körülmények között csak a közelmúltban nyílt lehetőség ilyenek megfigyelésére.⁶⁷ Nyilvánvalóan ennek tudható be, hogy a korszak hagyatékát tárgyaló művében Szőke B. arra a megállapításra jutott, hogy még a legrangosabb férfiak sem használtak fémveretes lószerszámot.⁶⁸ E kérdést a zempléni sírból előkerült, mindmáig leggazdagabbnak tartható veretegyüttes döntötte el. Sajnos e sír feltárása során sem készült részletes dokumentáció, így egyes részletkérdések megoldása továbbra is várat magára.⁶⁹ Végezetül – a szakonyi ásatás során szerzett tapasztalatai segítségével – Dienes I. végezte el a budapest–farkasréti sír lószerszámának helyreállítását.⁷⁰

Eddigi szerény ismereteinket jelentős mértékben bővíthetik a karosi ásatások szerencsés leletei. Minden bizonnyal egy rangos férfi kantárdíszje volt az *I. temető* elsőként napvilágra került sírjainak egyikéből származó kerek kantárrózsza.⁷¹ Ilyen vereteket ugyanis – hiteles megfigyelések révén – csakis férfisírokból ismerünk.⁷² Talán a lószerszámhoz tartozott a 6 db levél alakú ezüst kisszíjvég.⁷³ Bőségesebb adatokat szolgáltatottak a *II. temető* sírjai.

29. sír: (18–19. kép). A tegezettel, veretes övvel, tarsolylemezzel elhantolt férfi lábvégeinél feküdt lovának koponyája, alatta a négy lábszárcsonttal. A lólábszárcsontok között találtuk kantárának 26 db aranyozott ezüst veretét, valamint oldalpálcás zabláját és egyik kengyelét. A kantárvereteken sem kopás, sem javítás nyoma nem látható. A készlethez 20 db pillangó alakú kantárveret tartozott, középső, rombusz alakban kiugró részüket aranyozták. Valamennyit 2–2 szegeccsel rögzítették. Az öt kantárrózsza közül négy kisebb, 1,85 cm átmérőjű, közepükön aranyozott csillagmintával. Az ötödik ezeknél nagyobb, átmérője 2,9 cm, felületét körben szív alakú minták díszítik, melyek csúcsukkal a középen kiemelkedő félgömbhöz támaszkodnak. A vertek sorát egy pajzs alakú, kihegyesedő végű, díszítetlen kisszíjvég zárta.

A nagyobbik kantárrózsza formai párhuzamait az imént felsoroltuk, a kisebbek változatai eléggé elterjedtek a X. századi régiségeink között.⁷⁴ A pillangó alakú vereteknek azonban csak egyetlen párját ismerem. A zempléni vezéri sír kantárveretei között feküdt egy hasonló, az ásató által kisszíjvégnak értelmezett díszítmény.⁷⁵

A karosi vereteket semmiféle bolygatás nem érte, így lehetőségünk nyílik a kantár szerkezetének rekonstruálására. Közvetlenül a zabla mellett feküdt két kisebb kantárrózsza (19. kép 46, 50b), így ezek minden bizonnyal a pofaszíj, valamint az orradzó találkozási pontját díszítették. A köztük lévő pillangó alakú veretek (19. kép 47, 48, 50a) az orradzón lehettek, a kisszíjvég pedig az egyik kantárrózsától a zabla felé nyúló bekötőszíjon. A kantárrózsáktól a pillangó alakú veretek két sorban, átlósan haladnak felfelé s középpontban látható a nagyméretű kantárrózsza (19. kép 37). Ez elárulja, hogy a hom-

67 Reizner J., 1903. 268–272., a domaszéki, rigolírozással megbolygatott sír övveret alakú vereteinek egy részéről megjegyzi, hogy állítólag a lócsontok között voltak, s kantárdísznek véli azokat. Feticch N., 1937. 72. a benepusztai lelet nagy levél alakú díszítet, s az alsóvereket veret véli kantárdísznek: i. m. XXXIII. t. 1–11; László Gy., 1943. 31., 85. j.: „Kétségtelen, hogy Geszterédén az övdíszítménynek tartott díszek nagy része nem az övön volt, hanem a fahámon és a szülőgyélön. Erre mutat, hogy a rögzítő szegecsnek hossza az egyes sorozatokon más és más ...”

68 Szőke B., 1962. 18–19.

69 Budínský–Krička, V.–Feticch N., 1973. 19., 34–39., 80., valamint 20–24. kép

70 Dienes I., 1973. 190–211., a szakonyi leletek és ásatási dokumentáció közöletlenek, az I. sír lószerszámának rekonstrukciója: Dienes I., 1972. 7. kép

71 Dókus Gy., 1900. 4. kép 1.

72 Az alább bemutatandó karosi II/29., II/52., II/szórvány, III/11. síron kívül Zemplénből: Budínský–Krička, V.–Feticch N., 1973. 20. kép 2–7; ilyen látható a szakonyi lószerszám rekonstrukciós rajzán: Dienes I., 1972. 7. kép; hasonló szerepe lehetett az egyik fehéregyházi sírből előkerült veretnek, a zavaros leírásból azonban pontos helye nem derült ki: Kada E., 1912. d. ábra

73 Dókus Gy., 1900. 4. kép 4–5, csak két ilyen közül, a kassai múzeum gyűjteményében ma 7 db látható. Hasonlók kerültek elő a geszterédi sírből: Kiss L., 1938. VIII. t. 16–17; valamint Banán: Kiss A.–Bartha A., 1970. XXV. t. 14–18., ez utóbbiak azonban bizonyosan a tarsoly függesztő- vagy zárószíjait díszíthették.

74 Révész L., 1989–90. 282–283.

75 Budínský–Krička, V.–Feticch N., 1973. 20. kép 11; távolabbi rokonai a kiskeszti kantárveretek: Hanuliák, M. 1989. 4. kép 19.

lokszj és az orradzó közt két egymást átlósan keresztező összekötő szj húzódott, találkozási pontjukban a nagy kantárrózsával. Végül a pofaszj és a homlokszj találkozásánál szintén két kis kantárrózsza volt (19. kép 31, 42). Az utóbbi látszólag rossz helyen van, erre azonban találunk magyarázatot. Míg az összes többi veret a hátlapján feküdt, az említett kis kantárrózsza és a tőle kiinduló veret sor (19. kép 29a, 32, 34, 38, 39, 42, 43) előlapjával lefelé helyezkedett el a sírban. A kantárt nyilván nem szabályosan kiterítve helyezték a sírba, így fordulhatott elő, hogy jobb felső része visszahajlott, s ezért került az említett kantárrózsza is jóval lejjebb, mint ahol „szabályosan” a helye lenne.⁷⁶

52. sír: (20–22. kép). Mellékletei alapján (tarsolylemez, aranyozott ezüst veretes szablya, öv, készenléti íjtartó tegez, nyíltartó tegez, ezüst lemezekkel díszített nyereg stb.) nemcsak a temető, de a X. század egyik eddig ismert legrangosabb előkelője nyugodhatott e sírban. A fentiekén kívül ezt alátámasztja díszes lószerszámzata is. Lovának lábszárcsontjai a lábvégeknél feküdtek (a lókoponyát a szántás során az eke kiemelte és összetörte), nyerge pedig a lábujjpercek felett helyezkedett el. A feltárás során a bal karja mellett találtak övveretei egy részét, veretes íjtegezét, szablyáját annak függesztőszj-díszzeivel együtt, nagyméretű levél alakú sügyelődíszzeit és kantárvereteit a zablával. Az iménti sorrend egyébként a temetés során a tárgyak sírba helyezésének sorrendjét is jelenti. Mivel a leletek több rétegben egymáson feküdtek, szétválasztásuk, értelmezésük nem csekély gondot okozott, egyrészt mert pl. az íjtegez díszítményeinek rendeltetését csak jóval a feltárás után sikerült megállapítanunk, másrészt pedig, mert egyes tárgy típusok (pl. kisszjvégek, szegecses stb.) azonosak voltak, így alkalmazásuk több funkcióban is elképzelhető volt. Így a lószerszámdíszek esetében számolnunk kell azzal, hogy néhány ide sorolt szegecs esetleg nem tartozott közéjük, de azzal is, hogy pl. egynél több kisszjvég ékesítette azt eredetileg.

A fentiek értelmében a kantár szerkezetét sem határozhatjuk meg olyan egyértelműen, mint a 29. sír esetében tettük. Megkönnyíti azonban a dolgunkat a négy kantárrózsza (20. kép 1–2, 64–65). Közülük kettő nagyobb méretű volt (3,5x3,5 cm), előlapjukat négyszirmú virág formára mintázták, felületük aranyozott, közepén kerek alakban áttörttek, itt valaha színes üvegbetét lehetett. Hátlapjuk vörösréz lemez, 0,5 cm vastag szíjat foghattak közre. Egyikük a bal váll, a másik a bal felkarcsont közepe táján feküdt. A veretekkel díszített szjmaradványok három irányban ágaztak el tőlük. Úgy vélem, mindkettőt a pofaszj és illetőleg a homlokszj kereszteződéséhez szegecselték. A két kisebb (2,6 cmx2,6 cm) kantárrózsza gyöngyözött keretű, dudoros középső részéből négy bemélyedő felületű, aranyozott nagyobb szirm és köztük négy kisebb szirm ágazik ki. Egyik a bal könyök, a másik a bal alkar közepe mellett feküdt, hátlapjuk szintén vörösréz lemez, mellyel egy ugyancsak 0,5 cm vastag szíjat szorítottak le. Mindkettőtől ugyancsak három irányba futottak a veretekkel ékes szjmaradványok. E két kisebb kantárrózsza a pofaszj és az orradzó találkozási pontjait díszíthették. Ez már csak azért is valószínű, mert közvetlen mellettük feküdt az oldalpálcás zablá. A homlokszját, orradzót és a pofaszjakat összesen 48 db kis szj alakú verettel szerelték fel. Közülük 28 db szj alakú, aranyozott elülső felületét borda fogta közre (ebből négy bronzból öntött, nyilván pótlásként használt darab, a többi aranyozott ezüst), további 20 db felületén közepén bemélyedő, háromágú, aranyozott levélcsokor látható (20. kép 4–51). E kétféle verettípus a sírban nem különült el egymástól, a szjakra egymást váltva szegecselték fel valamennyit. Az alsó, kisebbik kantárrózsától induló egyik szjmaradványon 3 db ilyen kis veret volt, sorukat egy pikkelymintás kisszjvég zárta le (20. kép 68). Ez lehetett a zablá felé nyúló kapcsolószj. Hogy a homlokszj és az orradzó között volt-e összekötő szj, ma már egyértelműen nem dönthető el. Feltételezhető azonban, hogy a homlokszj középső ré-

76 Hasonló szerkezetű kantárt ismertet a malisevói temető 122. sírjából *Erdélyi I.*, 1977. 71., 5. kép

széhez kapcsolták azt a sima felületű, felül áttört, alul hármás karéjban végződő ezüst lemezt, amelyen szegecsnek nem voltak, felerősítését nyilván a felső, négyzet alakú részen átvezetett szíjjal oldották meg. Hasonlókat – bőrből, textilből készült változatban – napjainkig láthatunk a lószerszámokon (20. kép 3).

Nem tudjuk meghatározni a pontos helyét a 10 db rozettás fejű, aranyozott ezüst szegecsnek, és a két vörösréz hátlappal is összekapcsolt kettős szegecsnek (20. kép 52–63). Utóbbiak közül az egyik egy kantárrózsza mellett feküdt. Hasonló a helyzet a két ívelt, áttört, aranyozott ezüst szárny alakú verettel is (20. kép 66–67). Egyiket a zabla mellett találtuk, a másikat a bal váll mellett, másodlagos helyzetben. Mivel szíjtartó pálcájuk erősen kopott, elképzelhető, hogy valaha a kantár két oldaláról lelógó bojtokat, vagy más díszítményeket tartottak.

A fent ismertetett, összesen 68 db kantárdísz erősen kopott, használt, mint láttuk, az elveszett darabokat bronzból öntött példányokkal is pótolták. A kantárrózsák legközelebbi formai párhuzamait egyes bőr tarsolyok négyzet alakú veretei között találjuk (Karos–Eperjesszög II/11., Újfehértó–Micskepuszta).⁷⁷ A szív alakú kantárveretek párjai a karosi II. temetőből származnak: A hármás levéldíszrel ékesítettek a II/61. sír övének kapcsoló- vagy függesztőszíjáról, a másik típus pedig az 54. sír mellékletei közül. A szárny alakú veretek párhuzamait a nyergek, ill. a rozettás lószerszámok tárgyalásakor már említettük (II/49., III/11. sír). A karéjos végű, homlokdíszként szolgáló ezüst lemezhez hasonló honfoglalás kori régiségeink közül máshonnan nem ismert. A pikkelymintás kisszíjvég (e sír valamennyi kisszíjvége ilyen volt!) párja a II/50. sírből származik, ill. ott a nagyszíjvég is hasonló kiképezésű volt.⁷⁸

A rekonstrukciós rajz alapján hasonló lehetett a szakonyi 1. sírban feltárt kantár díszítése, a szíjakat ott is, a karoshihoz hasonlóan, apró veretekkel borították.⁷⁹ Ilyen szerkezetű kantárok ismeretesek a Dél-Ural vidékéről, a 9–10. századnak tartott bekesev-kurgánokból.⁸⁰

A II/52. sírban a bal könyök felett 11 db levél alakú sügyelődísz feküdt (21. kép). Mivel a nyereg jóval távolabb, a lábvégeknél került elő, minden bizonnyal a temetés előtt leoldották arról a sügyhámot és a farmatringot, s a szíjakat összehajtogatva, külön helyezték az elhunyt mellé. Ennek következtében nem is tudjuk pontosan meghatározni, hogy a három verettípus melyike volt a sügy- és melyike a farhámom. A csüngők közül három ezüstműből öntött, csörgős volt. Félgömb alakban kiemelkedő középső részüket (mely 3–3 lukkal áttört és egy bronz golyócskát foglalt magában), valamint peremüket bemélyedő, aranyozott árkolással díszítették. Hátlapjuk vörösréz lemezből készült. Egyikük javított, előlapját átüti egy másodlagosan felszerelt szegecs. E szegecset egy sérült övveretből vágta ki, melynek levél alakú mintája jól felismerhető. E veretek felső ívénel a hátlap egy része elválik az előlaptól, s ezáltal egy szíj befogadására vált alkalmassá. Hasonló módon, mint a tarsolylemezekhez illesztett függesztőszíjak felszerelésénél több esetben is megfigyelhető. A hámszíjakhoz tehát egy-egy azokról lecsüngő külön kis szíj-pon kapcsolódtak.⁸¹

További 6 levél alakú díszítményt ezüst lemezből vágta ki, közepükön a csepp alakban kiemelkedő részt aranyozott árkolással hangsúlyozták. Ívelt felső részükön egy-egy rozettás fejű szegecs látható. Hátlapjuk nincs, csakúgy, mint a két kisebb, az előzőekhez

77 Dienes I., 1964. 99–103., 33. kép; Révész L., 1989–90. 279–281., 17. kép

78 Pikkelymintás szíjvégek a következő lelőhelyekről ismeretesek: Zemplén: Budínský–Krička, V.–Fetich N., 1973. 17. kép 30., 20. kép 8–10. utóbbiak szintén lószerszám részeként; Szered I. 15/53: Tocik, A., 1968. 47–48.

79 Dienes I., 1972. 7. kép

80 Mazsitov, N. A., 1982. 60., 31. kép 9., 18–24; Uo. 66., 36. kép 6., 13–17; valamennyi női sírből.

81 Hasonló módon szerelték fel a – magyar mester alkotásának tartott – utemilszk-i ezüst tálon ábrázolt lovas csüngődíszet is: Marschak, B. J., 1986. 119. kép; a további ábrázolásokra: Witjanow, Sr., 1990. 195–204.

hasonló formájú lemezes csüngőnek. Ez utóbbiakon csak egyszerű félgömbfejű szegecs van.

Levél alakú, olykor a fent ismertetetteknél jóval díszesebb kidolgozású szügyelöve-
retek több honfoglalás kori férfisírból napvilágot láttak, számuk azonban jócskán alatta
marad a karosi leletegyüttesnek.⁸² A korábbi, töredékes adatok alapján joggal gondolha-
tott arra *Dienes I.*, hogy a kiemelkedő rangú férfiak csakis öntött szügyelődíszeket hasz-
náltak, s hogy mennyiségüket az őseinknél varázslatos hetes szám szabta meg. Újabb
adataink azonban e megfigyeléseket nem mindenben támasztják alá. A szügyelődíszek
hetes száma a (csak hiányosan múzeumba került!) farkasréti leleten kívül más sírban nem
mutatható ki. Azt viszont alátámaszthatjuk, hogy a rangos férfiak lószerszámzatát túlnyo-
mórészt valóban öntött csüngők ékesítették,⁸³ a lemezesek többségét női sírokban lel-
jük.⁸⁴

A szügyelő és a farmatring csüngős veretekkel való ékesítése őseinknél még minden
bizonytalannal keletre hozott hagyomány. A már említett utemilszk-i ezüst tál ábrázolásán kí-
vül ezt régészeti leletek is alátámasztják. Már *Fettich N.* felhívta a figyelmet a kijevei és
a gaevkai leletekre,⁸⁵ amelyek mellé az elmúlt évtizedekben újabb leletegyüttesek sora-
koztak fel. Kijev környékéről, Csernyigovból, Tabaevkáról, Sesztoviciből is kerültek elő
levél alakú szügyelődíszek.⁸⁶ Hasonlókat, bár jóval kisebb számban a szaltovói kultúra
területéről is ismerünk.⁸⁷

A karosi II. temető területén minden bizonytalannal egy harmadik rangos, veretes lószér-
számmal elhantolt férfi sírja is feküdt. Erre utal a 14. és a 16. szelvényben szórvány-
ként talált egy-egy, azonos készlethez tartozó kantárrózsza (23. kép 1., 3). Mindkettő
öntött, aranyozott ezüst. Díszítésük közepén kiemelkedő, gyöngydiszes kerettel övezett
félgömb, melyből szív alakú minták ágaznak ki. A veretek előkerülési helye alapján ez
az elpusztult sír a domb csúcsán, központi helyen feküdt. Nem zárható ki azonban
az sem, hogy azok eredetileg a kirabolt, közelben fekvő 50. sírhoz tartoztak, s annak ki-
fosztása során szóródtak szét.

A karosi III. temetőben egyetlen férfisírban leltünk lószerszámdíszeket: A 11. sírban
nyugvó vezér lovának kantárát és szügyelőjét szerelték fel aranyozott ezüst díszítme-
nyekkel (24–26. kép). Rangjára palmettadíszes, aranyozott ezüst lemezekkel felszerelt

82 Alsóverceke: 1 db szórvány öntött palmettás szügyelővert: *Fettich N.*, 1937. 72., XXXII. t. 4; Balatonszemes: 1 db ara-
nyozott ezüst, palmettamintás, csörgős szügyelővert, aranyozott bronz hátlappal: *Költő L.*, 1990. 85–101., 6. kép 1; Bodrogszer-
dahely–Bálványhegy: egy nagyobb és egy kisebb palmettás, öntött szügyelővert: *Erdélyi I.*, 1961–62. 17–18., I. t.;
Budapest–Farkasrét: 7 db öntött csörgős szügyelődsz, bronz hátlappal: *Dienes I.*, 1973. 190., 211., 6. kép 19–25; Gyulafehérvár:
A 11. századi templom építése során szétrombolt lovasmetekkezés maradványai közül került elő egy levél alakú lószerszámdísz:
Bóna I., 1987. 207; Kolozsvár–Zápolya u.: a temető egyik sírjából 1 db szív alakú lószerszámszüngő: *Bóna I.*, 1987. 40. t. 4;
Zemplén–Szélmalomdomb: 4 db palmettás, csörgős aranyozott ezüst veret, bronz hátlappal: *Budinsky-Kricka, V.-Fettich N.*,
1973. 36–38., 24. kép 1–4; Magyarország, ismeretlen lh.: *Fettich N.*, 1937. XXVII. t. 7. 1 db öntött csörgős szügyelődsz. Ezeket
kívül Karos–Eperjesszög II/52. sírban 3 db öntött csörgős veret került elő.

83 *Dienes I.*, 1973. 211; A karosi II/52. sír lemezes csüngőin kívül ilyenek voltak még a kétpói leletben (a leletegyüttest,
publikálójával ellentétben, magam egyetlen rangos férfisír tartozékának vélem): *Selmezi L.*, 1980. 251–269; Minden bizonytalannal
egy előkelő férfi lószerszámdíszreit rejtették őseink a gégegyi ezüst csészébe. A három levél alakú, lemezes szügyelődsz mellett
ezt a karélyos kerek kantárveretek valószínűsíthetjük: *Jósa A.*, 1904. 175–176., *Ua.*: *Dienes I.*, 1961. 183–184.

84 A szív alakú lemezes csüngőket *Kiss A.*, 1985. 254–255. gyűjtötte össze, nem választotta azonban szét az ékszerként, ru-
hadíszként használtak a lószerszámvanereketől. Előbbiket *Bálint Cs.*, 1991. 264., XLVII. t. 6. különítette el. A levél alakú csüngő-
kről *Kovács: A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán (Rábé), Csóka. MFMÉ Sajtó* alatt. 70. jegyzet. Lószerszámdíszként, többnyire rozettás veretek társaságában, az alábbi lelőhelyekről is-
mertek: Gádoros 4. sír: *Fettich N.*, 1937. 102–104; Gyömöre: *Szűke B.*, 1954. 128–129; Piliny–Leshegy 2. sír: *Hampel J.*, 1905. II. 438–451; Karos–Eperjesszög II/49. sír; Tiszázatlanok a százhalmabattai lemezes szügyelődsz leletkörülményei, nem tudjuk,
férfi vagy női sírhoz tartozott-e: *Fettich N.*, 1937. 84. Öntött szügyelődsz (2 db) voltak viszont a koronó–bábotai sírban: *László Gy.*, 1943. 7–32. Másodlagosan felhasználott hasonló veretet ismertet Sándorfalva–Eperjes 92. sírjából *Fodor I.*, 1985. 25–30., 9.
kép 26; hasonló jelenséget említve Tiszaeszlárról és Püspökladányból is. Kenézlő–Fazekaszug 3. sírjából is előkerült egy töredé-
kes ezüst lemez, nem tudjuk azonban eldönteni, hogy eredetileg a készenléti íjtegezt díszítő korong vagy lószerszámdísz volt-e:
Jósa A., 1914. 303–344.

85 *Fettich N.*, 1937. 51., 71–72.

86 *Karger, M. K.*, 1958. 14. t.; *Orlov, R. S.*, 1984. 2–3. kép; *Blifeld, D. J.*, 1977. IV. t. 2.

87 *Pletneva, S. A.* 1981. 36. kép 16.

szablyája, aranyozott ezüst veretes öve és készenléti íjtartó tegeze is utal. A lábvégeknél feküdt lovának koponyája és négy lábszárcsontja, mellettük helyezkedtek el kantár- és szügyelődíszei, nyeregveretei, oldalpálcás zablája és két körte alakú kengyele. A leletek fekvése alapján a sírba elsőként a ló maradványait teheték, ezt követően a nyeret, majd a szügyelőt és farhamot (esetleg a nyereghez kapcsolva), végül pedig a kantárt.

A kantár szíjaira 41 db aranyozott ezüst veretet szegecseltek. A készlet két nagyobb (átm.: 3,6 cm) és öt kisebb (átm.: 2,2 cm) kerek kantárrózsát, két közepes méretű és két kisszíjvéget, valamint 30 db levél alakú kantárdíszet tartalmazott. Utóbbiak közül öt, s az egyik kisszíjvég javított, pótlólag felszerelt szegecsek átütötték az elülső oldalt. A veretek közepesen kopottak, az eredeti minta sehol nem mosódott el nagyobb mértékben.

Mivel a vereteket nagyrészt a feltáráskor eredeti helyzetükben találtuk, viszonylagos biztonsággal helyreállíthatjuk a kantár szerkezetét (26. kép). A két nagyméretű kantárrózsza minden bizonnyal a pofaszíjak, illetve a homlokszíj találkozási pontjánál helyezkedhetett el. A homlokszíj mindkét végénél – a kantárrózsáktól indulva – 2–2 levél alakú veret volt, melyeket csúcukkal a ló homlokának a közepe felé irányítottak. Ezeket egy-egy kisebb kerek kantárrózsza követte, majd újabb két levél alakú veret. Végül a kompozíció a homlokszíj közepén egy újabb kis kantárrózsához futott ki. A homlokszíjon tehát három kisebb kantárrózsza volt, s közülük a két szélsőhöz még újabb díszítmények is járultak: A ló orra felé irányuló kis mellékszíjacskán mindkettőhöz egy-egy kisszíjvég kapcsolódott. Közülük az egyik még eredeti bőrmaradvánnyal csatlakozott a kerek kantárdíszhez.

A két nagy kantárrózsától induló állszíjat is egy-egy levél alakú veret díszítette. A jobb oldali darab mellett egy bronz csatot is találtunk, feltehetőleg az állszíj becsatolására szolgált. Az ugyaninnen induló pofaszíjakon 8–8 levél alakú kantárveret volt, csúcukkal a ló orra felé elhelyezve. Száruk egy-egy kis kantárrózsához futott, majd innen újabb két-két levél alakú verettel folytatódott, és egy-egy kisszíjvéggel zárult. Ez utóbbiak már a zabla oldalpálcáinak szíjtartó fülei mellett feküdtek. A jelek szerint az orradzót nem ékesítették fémdíszekkel, de az is elképzelhető, hogy orrszíj nem is tartozott a kantárhoz.

A hat levél alakú szügyelő- vagy farhámdíszet a lókoponya orra előtt találtuk (25. kép). Fekvésük alapján nem dönthető el, hogy a szíjzatnak pontosan mely részén helyezték el azokat. Valamennyi öntött, ezüst. Díszítésük közepén kiemelkedő ovális dudorból áll – ennek üreges belsejébe bronz golyócskát helyeztek – s ezt szív alakú borda veszi körül. Hasonló borda ékesíti a veretek szegélyét is. A bordák közti rész aranyozott. Hátlapként bronz lemezt szegecseltek hozzájuk. Ez utóbbiak közül kettőn aranyozás nyomai is felfedezhetők, minden bizonnyal eredetileg más rendeltetésű, nagyobb díszlemezből vágták ki azokat. Erre utal a rajtuk látható minta is, az eredeti kompozíció azonban nem állapítható meg. Nem zárható ki, hogy a kalandozó hadjáratok zsákmányaként eleink kezére került tárgyról szerelte le ezeket a honfoglaló ötvös. A hátlap a veretek felső, íves szegélyétől kiemelkedik, egy függesztőszíj befogadására alkalmas, mint a II/52. sír szügyelődíszeinél már láttuk. A díszítmények közül három javított, az utólag felszerelt szegecsek átütik a díszet előlapot.

A szív alakú szügyelőveretek párhuzamait az imént már áttekintettük, a tárgyalt darabokhoz a díszítés szempontjából egyedül a koroncó-bábotai leletek állnak közel.⁸⁸ Jóval több kapcsolat fedezhető fel viszont a kantárdíszek és más honfoglalás kori leletek között. A nagyméretű kantárrózsák legközelebbi, de jóval kidolgozottabb párhuzamai a II. temető területén szórványként lelt darabok. Végül soron azonban e kompozíció változatai láthatók a karosi II/29. sír, a karosi I. temető szórvány verete, valamint a zempléni sír nagyobb kantárrózsái felületén is. Az öt kisebb kantárrózsza szinte pontos megfelelője

88 László Gy., 1943. III. t. 1–2.

– hasonló szerepben – az érsekújvári, rozettás lószerszámos 59., női sírból látott napvilágot.⁸⁹ A közepes méretű szíjvégek rokon darabja Magyarországról, ismeretlen lelőhelyről származik, és a balatonszemesi sírből.⁹⁰ A két kisszíjvég hasonmása Kiskunhalas–Bodoglárról, szórvány leletből (2 db) és a gádorosi 1. sírből (3 db) ismertek. Sajnos, utóbbiak is a sír bolygatott részéből valók, így egykori szerepüket már nem állapíthatjuk meg.⁹¹ A levél alakú, három cseppalakkal ékesített kantárveretek kitűnő párhuzamai a gazdag balatonszemesi férfisírből kerültek elő. A leletet Berengár rex (888–915), majd imperátor (915–924) egy-egy érméje keltezi, Theophilos–II. Michael–Constantinos (829–842) negyedbe vágott arany solidusa kíséretében. Hasonló vereteket láthatunk a tarcali sír mellékletei között is. Ezeknek azonban megvannak a szélesebb változatai is, így inkább övvereteknek tarthatjuk azokat. Végül ugyanez a minta alkotja a kijevei szügyelődíszek palmettacsokrának a csúcsát.⁹² E szerteágazó párhuzamok közül szinte mindegyik a X. század első évtizedeire datálható, használóik a honfoglaló magyarság első két generációjának tagjai lehetnek. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a Kárpát-medence különböző pontjain fekvő sírjaik egy igen jelentős, északkelet-magyarországi ötvösműhely alkotásait őrizték meg napjainkig.

A fentieket összegezve megállapíthatjuk: A három karosi temető mindegyikében nyugodott olyan harcos, aki veretekkel ékesített lószerszámot használt. Díszítményeik száma és jellege pontosan megfelel a többi méltóságjelvényük által meghatározott rangjuknak. Az I. temető szórvány veretének hajdani tulajdonosáról sajnos semmit nem tudunk. Hasonló a helyzet a II. temető két szórvány kantárrózsájával is. Amennyiben azonban sejtésünk, miszerint ezek a kirabolt 50. sírhoz tartoztak, helyes, úgy egykori gazdájuk a legelőkelőbb vezetők közé tartozhatott. Veretes lószerszáman, ezüstberakásos kengyelén kívül ezt sugallják megmaradt aranyozott ezüst övveretei, egyéb, pontosan nem meghatározható szerepű díszítményei (közülik néhány kantárveret is lehetett), valamint a szabályját díszítő finom mívű, poncolt háterű, palmettamintás aranyozott ezüst szerelékek töredékei. Nem elképzelhetetlen, hogy hasonló méltóságot viselt, mint a II/52. és a III/11. sírokban nyugvó társai, akik kétségtelenül a X. század első fele legrangosabb vezéreinek sorába tartoztak. Jellemző, hogy szügyelődíszek csak az ő felszerelésükhöz tartoztak, a náluk bizonytalán alacsonyabb rangú, II/29. sírban nyugvó előkelő ilyeneket nem használhatott, csak⁴ ezüstös kantárt.

Az általunk részletesen vizsgált (a II/50. sírral együtt) négy sír azonban más méltóságjelvényei révén is messze kiemelkedik a többi harcos sorából. Ez is arra utal, hogy veretekkel díszített lószerszámot a X. században a férfiak közül csakis a legrangosabbak használhattak. Nyilván ennek köszönhető, hogy igen csekély azon férfisírok száma a Kárpát-medence egészét tekintve is, amelyekből hasonló leleteket ismerünk. Mivel összefoglaló értékelésünk mindez ideig nem történt meg, rövidesen áttekintjük a rendelkezésünkre álló adatokat:

89 *Rejholecova, M.*, 1974. VII.t. 17. Az északi Kisalföldön mindeddig egyedülálló rozettás lószerszámos női sír más díszítményei is szerteágazó kapcsolatokat mutatnak: A rozettás készlet kisszíjvégein látható kutyaábrázoláshoz hasonló Kenézlón, Gádoroson, Tengelicen került elő, a kerek, életfát ábrázoló szügyelődíszek (vagy kantárrózsák?) pompás párhuzama pedig az egyik szakonyi női sírből és Visontáról. A körben forgó háromlevelű indát ábrázoló veret rokon darabja Hevesről származik. Mindezeknek keleti kapcsolatai is kimutathatók. Tankejevkán, Bolsije Tiganiban, Arhangelszkaja Gorogyiscsén: *Mesterházy K.*, 1989–90. 238–241.

90 *Hampel J.*, 1900. CIV. t. 2; *Köhl L.*, 1990. 85–101., 4. kép 19.

91 Kiskunhalas–Bodoglár: *Hampel J.*, 1902. 305–306; Gádoros 1. sír: *Fetich N.*, 1937. 102–104., XCII. t. 31–33.

92 Balatonszemes: *Köhl L.*, 1990. 85–101., 4. kép 8–15. A balatonszemesi sírban íjjal, tegezzel, veretes övvel felszerelt harcos nyugodott. Lószerszámát palmettás szügyelődísz és az említett 8 db levél alakú kantárveret ékesítette. Tarcal: *Jósa A.*, 1895. 75–76; *Ua.*: *Fetich N.*, 1937. 73–75., XLIII. t. 1–8; A kijevei lelet: *Fetich N.*, 1937. XL. t. 1–4.

1. *Alsóverecke*. A palmattás, öntött szügyelődísz leletkörülményei ismeretlenek, 1942-ben szórványként került a MNM-ba.⁹³

2. *Balatonszemes*. A fentiekben már említett leletben a veretes övvel, íjjal, tegezettel eltemetett harcos méltóságát éppen kantárdíszei (8 db, párhuzamaik a karosi III/11. sírból) és egyetlen, palmattás, csörgős öntött szügyelődísz emelik az átlag fölé.⁹⁴

3. *Bana-Ördögásta hegy*. Az 1956-ban kavicsbányászás során előkerült sír megmenetelt leletei közt tarsolyleméz, veretes öv, szablya (ezüst berakásos bronz ellenzővel), valamint tegez és nyílhegytöredékek voltak. Feltehetőleg lovának kantárát díszítette a 16. db kisebb és 1 db nagyobb kerek aranyozott ezüst veret. A kantár szerkezetéről semmit nem tudunk.⁹⁵

4. *Ladánybene–Benepusztá*. Immáron tudománytörténeti jelentőségű, elsőként előkerült igen rangos, talán vezéri sírban többek között szablya, nyílcsúcsok, veretes öv, 30–40 ezüst pénz (a megmaradtak Berengár rex és imperátor 888–924 közötti veretei, valamint Berengár imperátor és X. János pápa /914–928/ érmeje), lócsontok, kengyel pár, zabla volt.

Ismeretlen a rendeltetése a 14 db vésett, ezüst levél alakú díszítménynek. A vezér ruháját ugyanolyan kerek pitykék díszítették, mint a zempléni sírban nyugvó társát.⁹⁶ A nagyszámú veret között minden bizonnyal lószerszámdíszek is voltak. A 10 db nagyméretű (4,4 x 2,6 cm), hármás cseppalakú díszített veretről már *Fettich N.* felvetette, hogy kantárdíszek lehettek.⁹⁷ Éppen méreteik miatt azonban magam inkább a far- vagy szügyelődíszekre helyezném azokat. A 14 db, 2,4 cm széles kisebb veretet – szakonyi és budapest–farkasréti analógiák alapján – *Dienes I.* ugyancsak a szügyelőre vagy a farhámra valónak gondolja. Vélekedését megerősíti, hogy minden bizonnyal hasonló szerepük lehetett a pontos formai analógiaként is szolgáló farkasréti vereteknek is.⁹⁸ Elképzelhető, hogy a nagyszámú érmék egy része is a lószerszámot ékesítette.

5. *Bodrogszerdahely–Bálványhegy*. A 9 síros temetőtöredék első két sírját 1937-ben tárta fel *J. Neustupny*. Sajnos a leletet közöletlensége, az ásátás nem kielégítő színvonala miatt azok értelmezése rendkívül nehéz.⁹⁹ A rozettás lószerszámok női és a rangos férfisír között az utóbbiból kerülhetnek elő az aranyozott ezüst, részben függeszűzfüllel ellátott övveretek, és a készenléti íjtartó tegez veretei. Lószerszámahoz tartozhattak a különböző méretű, palmattás szügyelődíszek, valamint – kantárdíszként – a gyöngykeretes, szív alakú veretek.¹⁰⁰ Utóbbiaknál főként azért gondolhatunk ilyenfajta szerepre, mert csak egyféle változatuk került elő, szemben a szélesebb és keskenyebb formában is szereplő övveretekkel.

6. *Budapest–Farkasréti*. A töredékesen múzeumba került, veretes tarsolyt is tartalmazó leletegyüttes lószerszámzatát *Dienes I.* dolgozta fel.¹⁰¹ A kantár pofaszíjaira illő keskenyebb veretekből 8 db, az áttört és sima változatban is szereplő szügyelő vagy farhám díszekből 10 db, a csörgős, levél alakú öntött csüngők közül 7 db van meg. A kopott, hasz-

93 *Fettich N.*, 1937. 72., XXXII. t. 4.

94 *Költő L.*, 1990. 85–101.

95 *Kiss Á.–Bartha A.*, 1970. 219–260. XXV. t. 23–39.

96 *Fettich N.*, 1937. 67–72.

97 *Uo.* 72., XXXIII. t. 1–10. *Formai, díszítésbeli párhuzamaikat a női lószerszámdíszek feldolgozása során, a II/25. sírnál már számba vettük, l. 82–89. jegyzet.*

98 *Dienes I.*, 1973. 210. Ugyanilyen veretek ismeretesek a kenézli 16. sírból: *Jósa A.*, 1914. 325., 35. kép, Naszvadról szórványként: *Szöke B.*, 1941. 215–218., I. t. 6–8.

99 *Erdélyi I.*, 1961–62. 17–30., I. t.; *Révész L.*, 1984–85. 623–624.

100 Pontos párhuzamaik a karosi II/61. sírből (övveretekként), valamint a geszterédi sírből ismertek: *Kiss L.*, 1938. VIII. t. 1–15.

101 *Dienes I.*, 1973. 190–211.

nált veretegyüttes korát a X. sz. elejére helyezi. Szakonyi tapasztalatai alapján úgy véli, a „keskeny veretek sűrűn borítják be a pofaszíjakat, a homlok- és orrszív összekötő ágát s az orrszív egy részét”¹⁰²

7. *Dunavecse–Fehéregyháza*. Feltehetőleg kantárrózsaként szolgáló veret a temető egyik sírjából. A kissé zavaros ismertetésből több részlet nem derül ki.¹⁰³

8. *Gégyény–Monokdomb*. Mezőgazdasági munkák során egy ezüst csészébe rejtett 3 db szív alakú lemezes sügyelődísz és 7 db kerek, karéjos kantárrózsa került elő. Sírokat a hitelesítő ásatás nem talált.¹⁰⁴

9. *Geszteréd–Kecskelátó dűlő*. A csak igen töredékesen megmentett vezéri sír leleteinek egyes darabjairól már korábban feltételezte *László Gy.*, hogy az elhunyt lovának sügyelődíjét vagy farhámját díszítették. Erre utal, hogy a gyöngyözött keretű, palmettás veretek szegecseinek hossza (4,0 mm) meghaladja az övveretek szegecshosszát. Feltevéseivel annak ellenére is egyetérthetünk, hogy e veretsorozat széles és keskeny változatokat egyaránt tartalmaz, tehát formailag nem választhatók el az övdíszítményektől.¹⁰⁵ Pontos analógiáik Bodrogszerdahelyről és a karosi II/61. sírből (itt övveretként) ismertek. Elképzelhető, hogy a két levéldíszes kisszívjég ugyancsak a lószerszámdíszek közé tartozott.¹⁰⁶

10. *Gyulafehérvár*. A 11. századi templom építésekor szétrombolt lovastemetkezés maradványai közül öntött sügyelődísz került elő.¹⁰⁷

11. *Izsák–Balázspuszta*. A találók által feldúlt sír vereteinek egy részét az ásató lószerszámdíszeknek véli.¹⁰⁸ Az elhunyt rangjára tarsolylemeze és csontdíszes nyerge is utal.

12. *Kétpó*. A töredékesen és több részletben múzeumba került leletek (öntött aranyozott ezüst, valamint préselt arany övveretek, tarsoly függesztőszíjának veretei, szablya, tegez szíjelosztó karikája, ezüst csésze, ezüst nyeregveretek) rangos férfi sírjára utalnak.¹⁰⁹ Lószerszámdíszként préselt ezüst sügyelőveretek is ékesítették. Az övdísznek tartott veretek egy része sügyelő- vagy kantárdísz is lehetett.

13. *Kiskeszti*. A X–XI. századi temető leletei között lószerszámdíszként meghatározott, övveret alakú vereteket között az ásató. Az ezeket tartalmazó sírt még nem tette közzé, így e díszítmények pontos elhelyezéséről többet nem tudunk.¹¹⁰

14. *Kiskunfélegyháza–Izsáki úti iskola*. Homokhordás közben talált sírből aranyozott ezüst palmettás övvereteket, kengyelpárt, zablát, nyeregtöredéket és nyílhegyeket mentettek meg. A leletek között szív- és mandula alakú, valamint kúpos kantárszív veretek is voltak.¹¹¹

15. *Kolozsvár–Zápolya u.* A temető egyik sírjából levél alakú, öntött, palmettadíszes, csörgős sügyelőveret került elő.¹¹²

102 Uo. 210.

103 *Kada E.*, 1912. d. ábra, 327–329.

104 *Jósa A.*, 1904. 175–176; *Dienes I.*, 1961. 183–184.

105 *Kiss L.*, 1938. 3–26., VIII. t. 1–15; *László Gy.*, 1943. 31., 85. j.

106 *Kiss L.*, 1938. VIII. t. 16–17. Hasonló szerepük lehetett a geszterédihez nagyon hasonló, a karosi I. temető területéről szórványként előkerült szíjvégeknek: *Dókus Gy.*, 1900. 4. kép 4–5.

107 Közletlen, *Bóna I.*, 1986. 207.

108 *H. Tóth E.*, 1976. 141–184., 20. kép 1–4. Az ásató szerint a sírban az öv- és lószerszámdíszeknek csak megrongált töredékeit tették, erre utalnak a törések, görbületek, repedések.

109 *Selmeczi L.*, 1980. 251–269.

110 *Hanuliak, M.*, 1989. 4. kép 19.

111 Rég. Flüz. Ser. I. No. 22. 1969. 50; A közletlen leletet *M. Horváth Attila* szívességéből ismerem, segítségét ezúton is szeretném megköszönni.

112 *Bóna I.*, 1986. 194–234., 40. t. 4.

16. *Nagyszentmiklós–Bukovapuszta 3. sír.* A mellékletek között bronz övveretek, 6 db nyílcsúcs, csiholó, hajkarika és fülesgombok voltak. Az ásató szerint a bronz övveret alakú veretek a lószerszámon, a lókoponyán lehettek, mert zöld patinát hagytak rajta.¹¹³

17. *Naszvad–Partok dűllő.* Munkások által feldúlt sírok közül *Szöke B.* szerint azonos temetkezéshez tartoztak a következő tárgyak: veretes öv, csizmaveret alakú díszítmények, átlukasztott ezüst lemezek (talán nyeregdíszek), valamint 16 db közepes és 19 db kisebb kerek, lapos bronz kantárveret. Utóbbiak párhuzamaként már említettük a karosi I/12. és II/49., rozettás lószerszámos sírok kantárvereteit.¹¹⁴

18. *Szakony–TSZ. kavicsbánya, 1. sír.* A közöletlen sírleletnek csak rekonstrukciós rajzát ismerjük. E szerint a kis, levél alakú veretek a pofaszíjakon, a homlok- és orrszízj összekötő ágán, valamint az orrszíjon voltak. A szélesebb, övveret alakú vereteket a szügyelőre szegecselték.¹¹⁵

19. *Zemplén–Szélmalomdomb.* A sírban mellékletei alapján az eddig ismert egyik leg- rangosabb vezér nyugodott. Rangjára aranyozott ezüst veretes öve, aranyveretes szablyája, ezüst csészéje, hajfonatkorongjai, ruhadíszei és ékszerai (arany hajkarikák, nyak, kar és lábperecek, aranyozott ezüst kerek pitykék) mellett pompás lószerszáma is utal.¹¹⁶

Sajnos a zempléni sírból való 157 db lószerszámveret mindegyikének pontos helye sem a szűkszávi sírleírásból, sem a vázlatos sírrajzból nem derül ki. A rendelkezésünkre álló adatokból a következőket állapíthatjuk meg:

A kantár pofaszíjait, a homlokszíjat, orradzót és a köztük lévő átkötőszíjat teljes felületében befedték a hármás cseppmintával díszített, szabálytalan téglalap alakú veretek. Ez egyik, eredeti bőrmaradványon megőrzött veretsor szerint a négy kisebb kantárrózsa a pofaszíjak, valamint az orradzó, ill. a homlokszíz találkozási pontjánál helyezkedett el. E maradvány alapján az egyik kis kantárrózsától induló állszíz felett lévő szíjat is cseppmintás veretekkel ékesítették és karélyos szíjvéggel zárták le. Csak valószínűsíteni tudjuk, hogy a két nagyobb kantárrózsa a homlokszíz és az orrszíz közepén, az azokat összekötő szíz két végpontján ült.

A szügyelőn és a farhámon volt 36 db, alul áttört, két szélén és a csúcán hármás levélcsozorban végződő övveret alakú veret. Ugyaninnen csünghetnek le a levél alakú, palmettás, csörgős öntött szügyelődíszek is. Nem ismerjük azonban a pikkelymintás kisszízvégek, a palmettás szízjégtörödédek, valamint a pillangó alakú veret helyét. Ugyanez a helyzet a 9 db kis álcással is.

A kantárrózsák, pikkelyes kisszízvégek, pillangó alakú veret, valamint a levél alakú szügyelőveretek párhuzamait a fentiekben már áttekintettük. Erről itt csupán annyit jegyezzük meg: A kisméretű kantárrózsák legközelebbi párja a karosi I. temető területéről származó szórvány veret (1. tábla; 12 kép 25). A különbség köztük annyi, hogy a zemplénié esetében a felületet díszítő hármás levélcsozorok csúcukkal fordulnak a középen ülő félgömb felé, a karosin pedig épp fordítva, alapjukkal támaszkodnak ahhoz. Készítjük ugyanabban az ötvösműhelyben dolgozhatott. A két lelőhely közti rokonságot erősítik a pikkelymintás kisszízvégek és a pillangó alakú veret is. A levél alakú szügyelőveretek legközelebbi párhuzama a kolozsvári és az ismeretlen lelőhelyű veret.¹¹⁷ A szügyelőre illesztett övveret alakú ékítményeket a felületükön látható négyágú

113 *Hampel J.*, 1907. 129–134.

114 *Szöke B.*, 1941. 214–224.

115 *Dienes I.*, 1972. 7. kép; *Dienes I.*, 1973. 210.

116 *Budinský–Krička, V.–Fetich N.*, 1973. 19., 34–39., 80., 20–24. kép

117 Hasonló veretek Ukrajnából való gazdag sorozatát mutatja be *Orlov, R. S.*, 1984. 24–44., ezeket azonban a besenyőkhöz és a torkokhoz köti s a X. század végére–XI. századra keltezi. Egy Preszlávból való szügyelődísz kapcsán áttekintette e kérdéskört *Witjanow, St.*, 1990. 195–204. is. A régészeti leletek és a korabeli ábrázolások alapján e díszítmények származási helyét a Minuszki-medence körmékén, a türk népek körében keresi, s rámutat a nagyszámú ukrainai lelet jelentőségére is.

csillag alakú minta, valamint a csúcson és a két oldalukon lévő hármás levélcsozor a II/50. sír egyik verettípusával, valamint a tiszakécskei övveretekkel rokonítja.¹¹⁸

A fent bemutatott – a karosi három sírral és a két szórványlelettel együtt – összesen 24 lelet közel fele, 10 veretegyüttes a Kárpát-medence ÉK-i részéből került elő, a többi nagyjából egyenletesen oszlik el annak területén. Egyedül Bács-Kiskun megyében mutatható ki kisebb mértékű sűrűsödésük (4 lelőhely). Sajnos a 24 sírnak csak töredéke alkalmas többé-kevésbé részletes vizsgálatra, a többiek közül jó néhányban még a veretek szerepe is kérdéses. A felsoroltak zöme sem régészeti ásatás során látott napvilágot, s még ezek egy része is közöletlen.

A méltóságjelvények közül a veretes öv valamennyi olyan férfisírban felbukkant, amely veretes lószerszámot is tartalmazott. Mellékleteik között már jóval ritkább a tarsolylemez vagy a veretes tarsoly (Bana, Budapest–Farkasrét, Izsák, Karos II/29., Karos II/52. és talán Geszteréd). E jelenség is a tarsolylemezt viselő férfiak közti viszonylag nagy rangbéli különbségekre utal. Még kevesebbnek volt joga veretekkel ékesített kézenléti íjtartó tegez használni (Bodrogszerdahely, Karos II/52., Karos III/11.). Fegyverek közül jellemző a szablyák viszonylag magas száma (Bana, Benepusza, Kétpó, Geszteréd, Zemplén, Karos II/52., Karos III/11., az utóbbi négy arany vagy aranyozott ezüst veretekkel díszített). Szinte valamennyi sírból előkerültek nyílhegyek, tegezvasalások, és a csontos íj maradványai.

A fenti összevetések azonban az említett hiányosságok miatt csak nagyfokú óvatossággal kezelhetők. Főként akkor, ha figyelembe vesszük, hogy olyan sírok is kimaradtak e csoportból, amelyekben egyéb mellékleteikből gyaníthatóan a korszak legelőkelőbbjei nyugodtak (pl. Tarcál, Rakamaz), de megmentett tárgyaik hajdani felszerelésüknek csak elenyésző töredékét képezik. Ugyanakkor szépszámmal akadhathak olyan, nem ásatások során előkerült más leletegyüttesek is, amelyekben utólag már lehetetlen elkülöníteni az egykor lószerszámdíszként használt vereteket. A fenti összegezésből annyi mégis világosan kiderül, hogy e díszítményeket a férfiak közül csak a legrangosabbak használták, olyanok, akik más rangjelző tárgyaik révén is kiemelkedtek kortársaik sorából. Ránk maradt hagyatékukból egyetlen olyan tárgy sem ismert, amelyet a X. század közepénél vagy második harmadánál későbbre keltezhetnénk. Kantárdíszek a kétélű kardokkal elhantolt harcosok sírjából egyetlen egy esetben kerültek elő.

Még e csekély leletanyag is arra utal, hogy a lószerszámoknak mind a díszítmódja, mind a szerkezete rendkívül változatos lehetett. Figyelemre méltó az a tény is, hogy míg a jóval magasabb számú, nők által használt veretes lószerszámkészlet egyikének sem ismerjük a pontos szerkezetét, a férfisírokban talált leletek közül több olyan is akadt (a három karosin kívül a zempléni és a szakonyi), amely ezirányú vizsgálatra alkalmas. A hagyományos felépítésű (pofaszíjak, homlokszíj, orradzó) kantárokon kívül – ilyen volt a szakonyi, zempléni – orrszíj nélküli (Karos III/11.) és homlokkeresztes szerkezetű (Karos II/29.) egyaránt akadt.¹¹⁹ Nem sok újat tudunk azonban meg a szügyelőről és a fahámról. Az ún. levél alakú szügyelőveretek egy részéről azonban elképzelhető, hogy egykor a kantárt ékesítették.¹²⁰

A gondosan megmunkált veretek mellett a honfoglaló magyarok olykor átfúrt ezüst lemezekkel vagy pénzekkel is díszítették lovuk szerszámzatát. Ilyen lemezekék egyes esetekben rozettás veretek kíséretében (I/12., II/56. sír, kantárdíszként) éppúgy szerepelnek, mint a rangos férfiak öntött ékítményeinek a sorában (III/11. sír, valószínűleg a kengyel 1,2 cm széles függesztőszíjára varrták a lemezeket). Alkalmanként azonban ezek jelen-

118 *Fetich N.*, 1937. 63–64., 82., XXVIII. t.

119 A lószerszámtípusokról és azok egyes elemeinek pontos elnevezéséről legújabban *Szöllösy G.*, 1992. értekezett, sajtó alatt lévő művének használatáért ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni.

120 *Orlov, R. Sz.*, 1984. 24–44.; a karosi sírok közül a veretek fekvése alapján főként a III/11. sír levél alakú díszítményeiről, vagy azok egy részéről képzelhető el ilyesfajta felhasználás.

tették a lószerszám szíjzatának egyetlen ékességét. A karosi II/14., II/36. és a III/8. sírokban e lemezek minden esetben a lócsontok, ill. a kengyelpár és a zabla körmékén feküdtek. Csekély számuk miatt – általában 1–2, ritkábban 5–6 db – sem egykori pontos helyüket nem tudjuk meghatározni, és rangjelző tárgyként sem jöhetnek számításba. A Kárpát-medence honfoglaló sírjaiból való felgyűjtésük lehetőségét erősen korlátozzák azok a leletek, melyek nem pontosan dokumentált régészeti ásatás során kerültek elő, hiszen ilyen lemezeket számtalan esetben használtak ruhadíszként is.¹²¹ Az ismertetett leletek túlnyomó többsége olyan férfiak sírjaiból került elő, akiknek a felszereltsége szabályjuk, veretes övük révén kiemelkedik közrűdű társaik sorából.

Karoson a II. temetőből ismerünk két olyan sírt is, amelyekből a lószerszámra varrott átfűrt ezüst pénzek láttak napvilágot. A II/7. sírban íjas, tegezes harcos nyugodott, a négy arab dirhem a lócsontok között feküdt. A sír feltehetőleg korabeli rablásnak esett áldozatul, a bolygatás a felsőtestet érintette. A II/15. sírban nyugvó serdülő lányka egyetlen mellékletét melléje helyezte, felszerszámozott lova képezte (27–28. kép). Kantárjára, szügyelőjére, és farmatringjára 20 db pénzt varrtak, valamennyi Berengár imperátor (915–924) páviai verete. Mindössze egyetlen, átfuratlan érme – Berengár rex (888–915) – nem tartozott a lószerszámhoz, ezt az emberi koponya jobb oldalánál találtuk.¹²² Lószerszámra varrott nagyobb mennyiségű érmék, ha nem is túl gyakran, de a Kárpát-medence más X. századi sírjaiban is előfordulnak.¹²³ Az idézett leletegyüttesekben előkelő férfiak nyugodtak, mellékleteik és társadalmi besorolásuk nagyjából azonos azokkal a társaikkal, akik ezüst lemezekkel díszítették lovuk kantárját. Sorukból egyedül a benepusztai lelet emelkedik ki, ebben azonban, mint láttuk, öntött lószerszámveretek is voltak.

A karosi II/7. sír külön érdekessége, hogy itt találtunk először viszonylag nagyobb számú arab dirhemet lószerszámdíszként felhasználva. Egészen egyedi a II/15. sír, ugyanis női sírban korábban még csak ezt megközelítő mennyiségű érme sem került elő, főként nem lószerszámdíszként. Ennek ismeretében mindenképpen indokoltnak tűnik az a felvetés, mely szerint e sír ugyanabba a kategóriába sorolható, mint azok, amelyekben rozettás vereteket találtunk, s a nagyszámú érme voltaképpen a rozettás díszítményeket helyettesíthette.

121 A teljesség igénye nélkül néhány ezüst lemezes kantár: Az algyői 37., 52., és 92. férfi sírokban téglalap alakú kantár, ill. kerek és ovális nyeregtagaró díszek: *Kürti B.*, 1978–79. 341; Fonyód–Magyar B. Ált. Iskola udvarán lelt sírban ezüst lemezekből kivágott csikok voltak a lószerszámon: *Rég. Füz. Ser. I. No. 42. 1991. 53.*, Gádoros 3. és 4. sírban szintén ezüst lemezek, utóbbiban levél alakú csüngővel: *Fettich N.*, 1937. 102–104; *Bálint Cs.*, 1974. 41., 26. kép; Kunágota 2. sír: A lókoponyán 5 db arany lemez feküdt: *Móra F.*, 1926. 123–135; Mindszent–Koszorús dűlő 2. sír: Az emberi koponya mellett kengyelpár és oldalpalcás zabla kíséretében 21 db átfűrt téglalap alakú lemezt találtak: *Csallány G.*, 1941. 182–192; Naszvad–Partok dűlő 2. sír: A lócsontok mellett 14 db szív alakú és 2 db kerek átfűrt ezüst lemezt tártak fel: *Szöke B.*, 1941. 214–224., IV. t. 6–10. 15–29., Szeged–Jánosszállás 5. sír: A lókoponyán szív alakú, átfűrt, ezüst lemezekből kivágott díszek feküdtek: *Dienes I.*, 1959. 153–155; Szolnok–Strázsahalom: A tarsolylemez, övveretek, dirhem kíséretében szőrványként előkerült szív alakú átfűrt ezüst lemezeket a fentiek ismeretében lószerszámdíszeknek tarthatjuk: *Fettich N.*, 1937. LXIV. t.; Tarnaörs–Rajnapart 6. sír: Fiala fiú lovas sírjából (kengyelek, zabla, nyereg fa része, ruhadíszítő arany szalagok) 28 db három-, négy- és ötszögű ezüst lemez, valamint két levél alakú lemezes csüngő (egyikük közepén aranyozott bemélyedés) került elő, valamennyi a lócsontok mellett. Közöletlen, *Szabó J. Gy.* ásatása. A fent ismertetett leletek – a gádorosi 4. sír kivételével – valamennyien férfisírokból származnak.

122 *Révész L.*, 1989. 35–36.

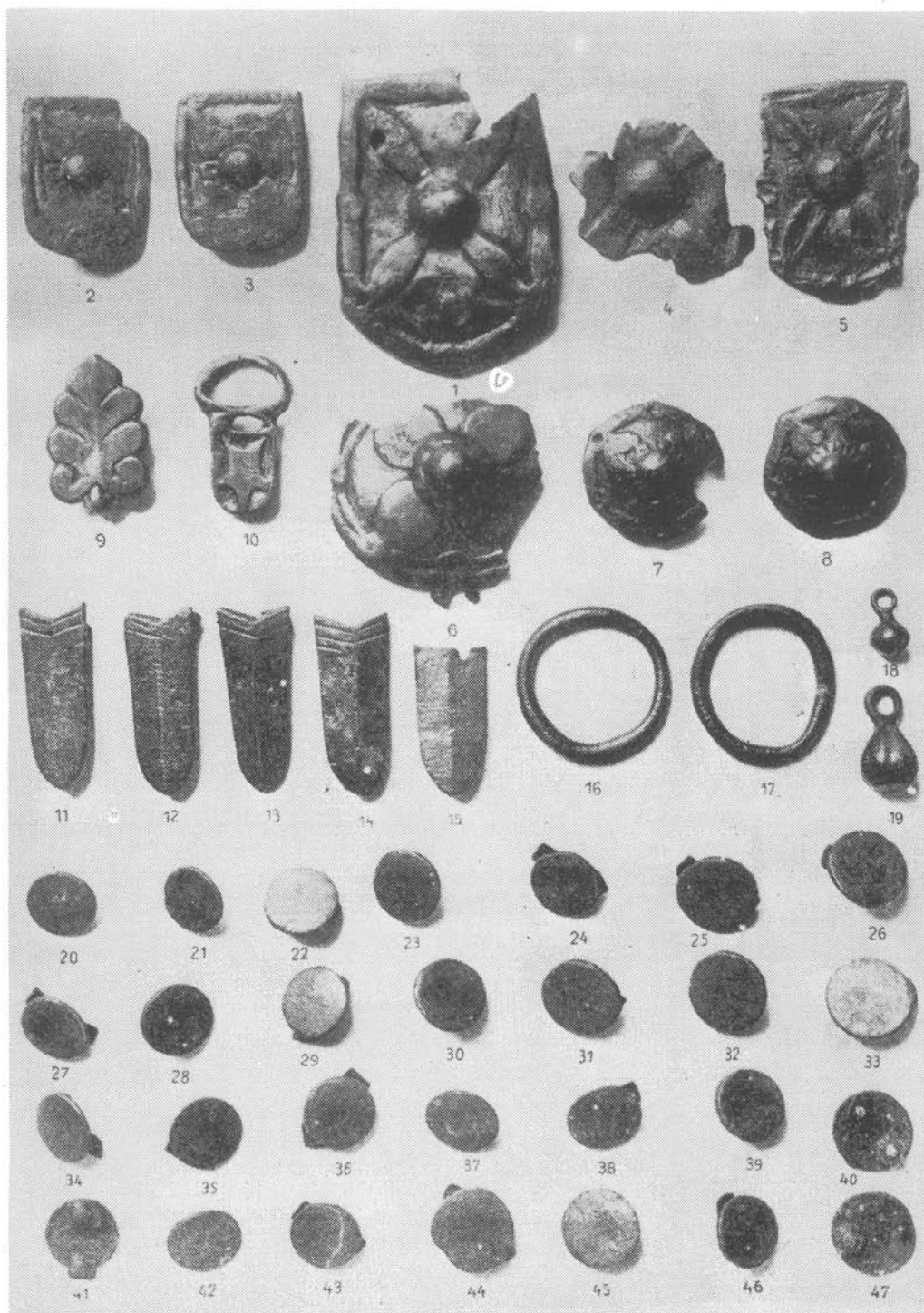
123 Bátorkeszi–Papaajtó 5. sír: A lókoponya mellett 8 db érme feküdt, Berengár rex (888–915), Provence-i Hugó (926–931), P. Hugó–II. Lothár (931–945) és II. Lothár (945–950) veretei. A sírban tegezes harcos feküdt; Ladánybene–Benepusztá: Mint már említettük, a gazdag vezéri sírból állítólag 30–40 érme került elő, a 12 megmaradt pénz záró érméje Berengár imperátor és X. János pápa (915–924) verete. A pénzek egy része a lószerszámon is lehetett: *Fettich N.*, 1937. 68; Kenézlő I. 11. sír: A veretes övvel, tegezzel, íjjal eltemetett harcos lovának csontjai és lószerszáma mellől 17 db ezüst érme ismeretes, a záró veret P. Hugó–II. Lothár (931–945) pénze: *Jósa A.*, 1914. 315–318; Kiskunfélegyháza–Radnóti u.: A tarsolylemez, íjas, tegezes, baltás harcos sírjában 39 érmét találtak, zömük (29 db) kétségkívül lószerszámhoz tartozott, egy kisméretű kantárhozsával együtt. A lelet záró érméje: Burundi Rudolf (922–926) verete: *H. Tóth E.*, 1974. 122–126; A X. századi magyar sírokból előkerült érmékről összefoglalóan *Kovács L.*, 1989.

- Bakay K.*,
1989. Feltárul a múlt? Bp.
- Banner*
1943. Honfoglalás kori sír Mezőmegyeren. *Dolg.* 19.
- Bálint Cs.*,
1971. X. századi temető a szabadkigyósi-pálligeti táblában. *BMMK* 1.
- Bálint Cs.*,
1991. Südungarn im 10. Jahrhundert. *Studia Arch.* 11. Bp.
- Belenizki, A. M.*
1980. Mittelasien. Kunst der Sogden. Leipzig
- Bella L.*,
1895. Újabb csornai leletekről. *Arch. Ért.* 15.
- Blifeld, D. J.*
1977. Dravnoruski pamiatki Sestovici. Kijev
- Bóna I.*,
1986. Dáciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben. In: Erdély története I. Szerk.: *Makkay L.–Mócsy A.* Bp.
- Börzsönyi A.*,
1912. Gyömörei sírlelet a honfoglalási korból. *Arch. Ért.* 32.
- Budínský–Krička, V.–Fettich N.*,
1973. Das altungarische Fürstengrab von Zemplin. *Arch. Slov. Fontes* 2.
- Csallány G.*,
1905. Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. *Arch. Ért.* 25.
1941. Honfoglalás kori leletek Szentes környékéről. *Fol. Arch.* 3–4.
- Dienes I.*,
1956. A bordányi honfoglaló magyar asszony lószerszáma. *MFME*
1959. Perbetei lelet. Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? *Arch. Ért.* 86.
1961. A honfoglaló magyarok. In: A kisvárdai vár története. Szerk.: *Éri I.*, Kisvárdá
1964. Honfoglalás kori tarsolyainkról. *Fol. Arch.* 16.
1972. A honfoglaló magyarok. Bp.
1973. Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest–Farkasrétről. *Fol. Arch.* 24.
1978. Opponensi vélemény Bálint Cs. Délmagyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *Arch. Ért.* 105.
- Dókus Gy.*,
1900. Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében. *Arch. Ért.* 20.
- Efimenkó, P. P.–Tretjakov, P. N.*
1948. Drevnerusskie naselenija na Donu. *MIA* 8.
- Erdélyi I.*,
1977. Az ősmagyarság régészeti emlékei Kelet-Európában. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk.: *Bartha A.–Czeplédy K.–Róna-Tas A.*, Bp.
- Éri I.–Kelemen M.–Németh P.–Torma I.*,
1969. Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Bp.

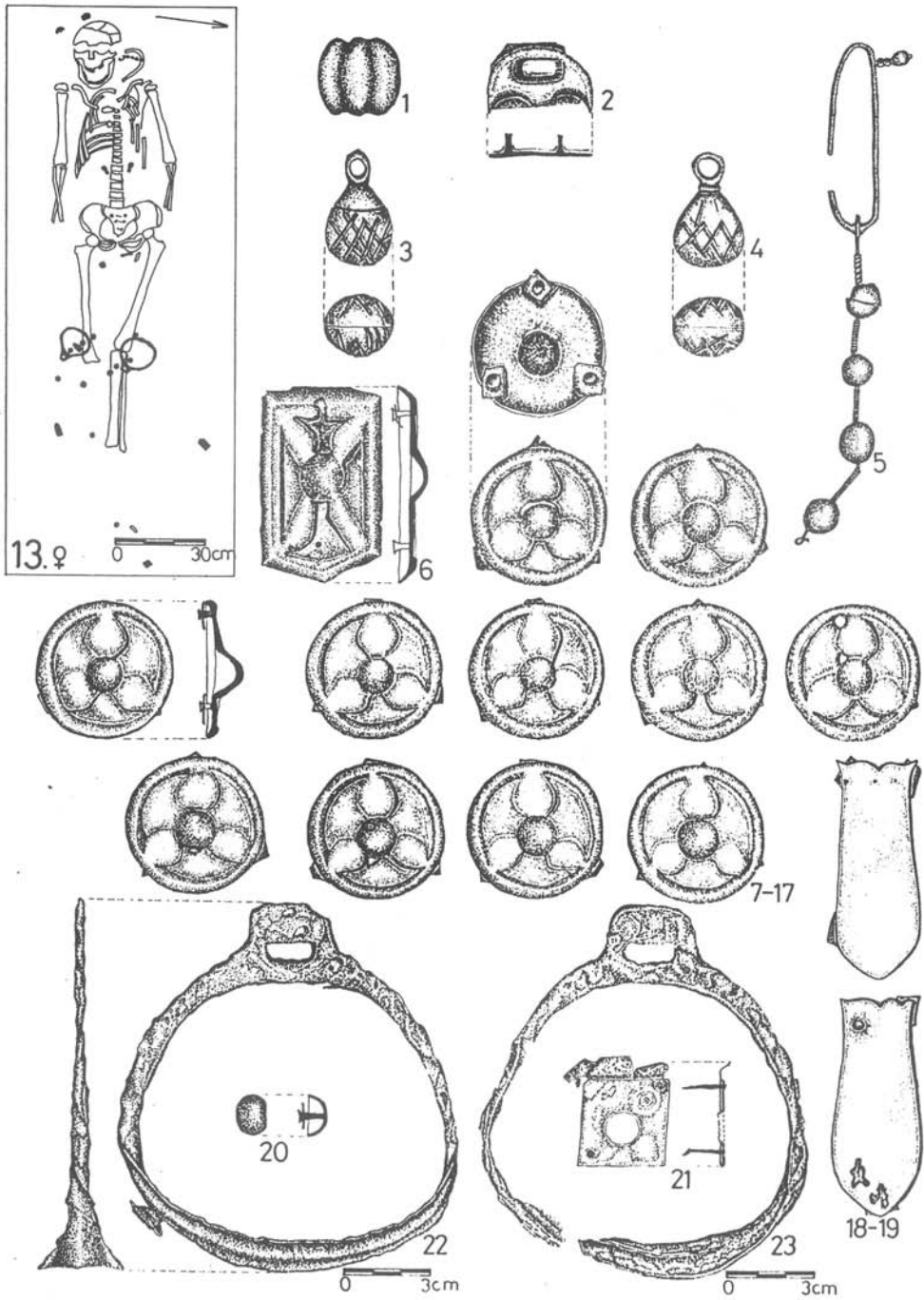
- Fettich N.*,
 1931. Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához. Arch. Ért. 45.
 1937. A honfoglaló magyarság fémművessége. Arch. Hung. 21.
- Fodor I.*,
 1985. Honfoglalás kori temető Sándorfalván (Előzetes jelentés). Acta Ant. et Arch. Suppl. 5. Szeged
- Hampel J.*,
 1900. A honfoglalás kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfeői. Szerk.: Gy. Pauler–S. Szilágyi. Bp.
 1902. Régiségek a honfoglalás korából. Arch. Ért. 22.
 1905. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I–III. Braunschweig
 1907. Újabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről. Bp.
- Hanuliák, M.*
 1989. Sledované aspekty v archeologickom materialu na podklade pohrebisk z Malých Kosih a Bucan. AH 14.
- Hídvéghi S.*,
 1912. Sírleletek a honfoglalás korából. Arch. Ért. 32.
- Jósa A.*,
 1895. A tarczali sírletről. Arch. Ért. 15.
 1897. A mándoki honfoglalás kori leletről. Arch. Ért. 17.
 1904. Honfoglalás kori leletről Gégényben. Arch. Ért. 24.
 1914. Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. Arch. Ért. 34.
- Kada E.*,
 1912. Keckskemét vidékéről való leletek. Arch. Ért. 32.
- Karger, M. K.*
 1958. Drevnij Kiev I–II. Moskva–Leningrád
- Kiss A.*,
 1985. Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. Die Bayern und ihre Nachbarn. Österreichisches Akademie der Wissenschaften. Wien,
- Kiss L.*,
 1933–34. Honfoglalás kori leletek a Jósa Múzeumban. Dolg. 9–10.
 1938. A geszterédi honfoglalás kori sírlelet. Arch. Hung. 24.
- Kiss Á.–Bartha A.*,
 1970. Graves from the Age of the Hungarian Conquest at Bana. Acta Arch. Hung. 22.
- Kovács L.*,
 1989. Münzen aus der ungarischen landnahmezeit. Fontes Arch. Hung. Bp.
- Költő L.*,
 1990. Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről. Balatonszemes
- Kürti B.*,
 1978–79. Honfoglalás kori magyar temető Szeged–Algyőn. MFMÉ
 1983. Honfoglalás, megtelepedés, államalapítás. In: Szeged története I. Szerk.: Kristó Gy., Szeged
- Lakner A.*,
 1889. A csornai leletekről. Arch. Ért. 9.

- László Gy.*,
 1942. Adatok az avarság néprajzához III. A bodrogszerdahely-malomhomoki lelet. (Beiträge zur Volkskunde der Awaren III. Der Fund von Bodrogszerdahely-Malomhomok.) Arch. Ért. (1942.)
 1943. A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. Arch. Hung. 27.
 1944. A honfoglaló magyar nép élete. Bp.
- Marschak, B. I.*
 1986. Silberschätze des Orientes. Leipzig
- Mazitov, N. A.*,
 1981. Kurgani južnogo Urala VIII–XII. vv. Moskva
- Mesterházy K.*,
 1980. Nemzeti szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp.
 1989–90. A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. Agria 25–26.
- Móra F.*,
 1926. Lovassírok Kunágotán. Dolg. 2.
- Nagy G.*,
 1906. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai útja. Arch. Ért. 26.
- Németh P.*,
 1970. Békéscsaba földjének múltja az őskortól a magyar középkorig. In: Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Szerk.: *Kristó Gy.–Székely L.*, Békéscsaba,
- Orlov, R. S.*,
 1984. Pivnicnopričornomorskij centr hudožnoi metaloobrabotki u 10–11. st. Arheologija 47.
- Pataky V.*,
 1939. A hevesi honfoglalás kori magyar sírlelet. Fol. Arch. 1–2.
- Pletneva, S. A.*
 1978. Die Chasaren. Leipzig
 1981. Saltovo-majakskaja kultura. In: Stepi Evrazii v epohu srednevekov'ja. Szerk.: *S. A. Pletneva*, Moskva
- Pósta B.*,
 1896. A történelmi magyar pogánykori leletek. ArchÉrt. 16.
 1905. Régészeti tanulmányok az orosz földön. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. III. Bp.–Leipzig
- Rég. Tan. II.*
 1962. *Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.*: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. RégTan II.
- Reizner J.*,
 1903. A szeged-domaszéki magyar pogány kori sírleletekről. Arch. Ért. 23.
- Rejholcova, M.*,
 1974. Pohrebiško z 10–12. storočja v Novych Zámkoch. SIA. 22.
- Révész L.*,
 1984–85. Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? MFMÉ 1984–85. (1991.)
 1989. Előzetes jelentés a karosi honfoglalás kori temető ásatásáról (1986–1987). Arch. Ért. 114.

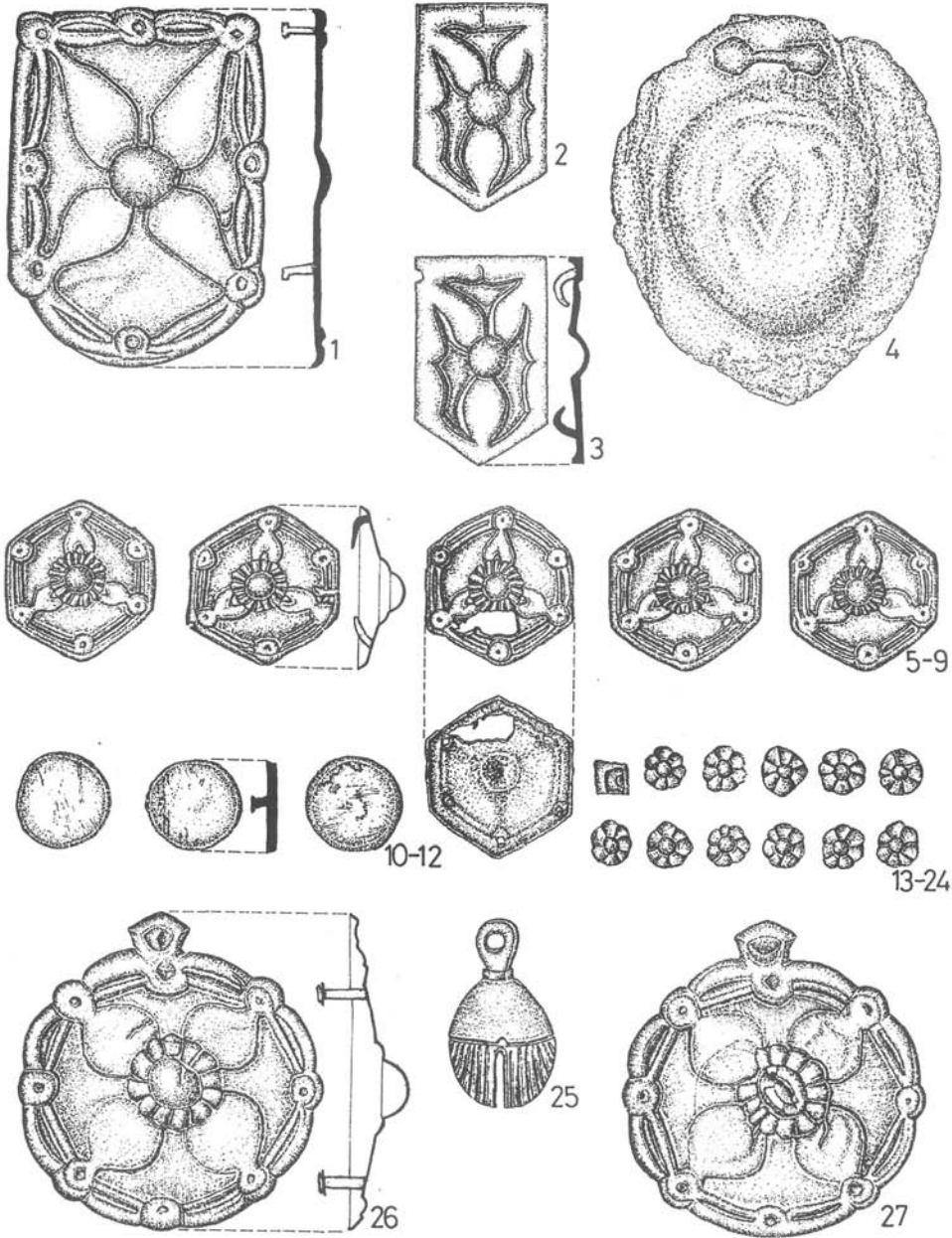
- 1989–90. Honfoglalás kori veretes tarsolyok Karosról. *Agria* 25–26.
- Rusu, M.–Dörner, E.*
1962. *Sapatura de salvare de la Siclau*. MCA 8.
- Selmeczi L.*,
1980. Der landnahmezeitliche Fund von Kétpó. *Acta Arch. Hung.* 32.
- Szabó J. Gy.*,
1978–79. Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. EMÉ 16–17.
- Szalontai Cs.*,
1992. Megjegyzések az Alföld 9. századi történetéhez II. (Szarvas-Kákapuszta késő avar temetője). JAMÉ 30–32.
- Szöke B.*,
1941. Honfoglalás kori magyar sírok Naszvadon. *Fol. Arch.* 3–4.
1954. Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez. *Arch. Ért.* 81.
1962. A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. *Rég. Tan.* 1. Bp.
- Szöllösy G.*,
1992. Javaslatok a lószerszámok és részeik egységes névhasználatára. HOMÉ 41. (sajtó alatt)
- Tocik, A.*
1968. Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. *A Sl. Cat.* 3.
1971. Flachengräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. *SIA.* 19.
- H. Tóth E.*,
1974. Honfoglalás kori sír Kiskunfélegyházán. *Arch. Ért.* 101.
1976. Az izsák-balázspusztai honfoglalás kori lovassír. *Cumánia* 4.
- Tömörkény I.*,
1904. Oroszlamosi leletekről és ásatás a Körös-éri iskolánál. *Arch. Ért.* 24.
- K. Végh K.*,
1970. Honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. HOMÉ 9.
- Witljanow, St.*
1990. Ein vergoldetes Silbermedaillon aus Preslaw. *Acta Arch. Hung.* 42.
- Wosinsky M.*,
1896. Tolna vármegye története az őskortól a magyar honfoglalásig. I–II. Bp.

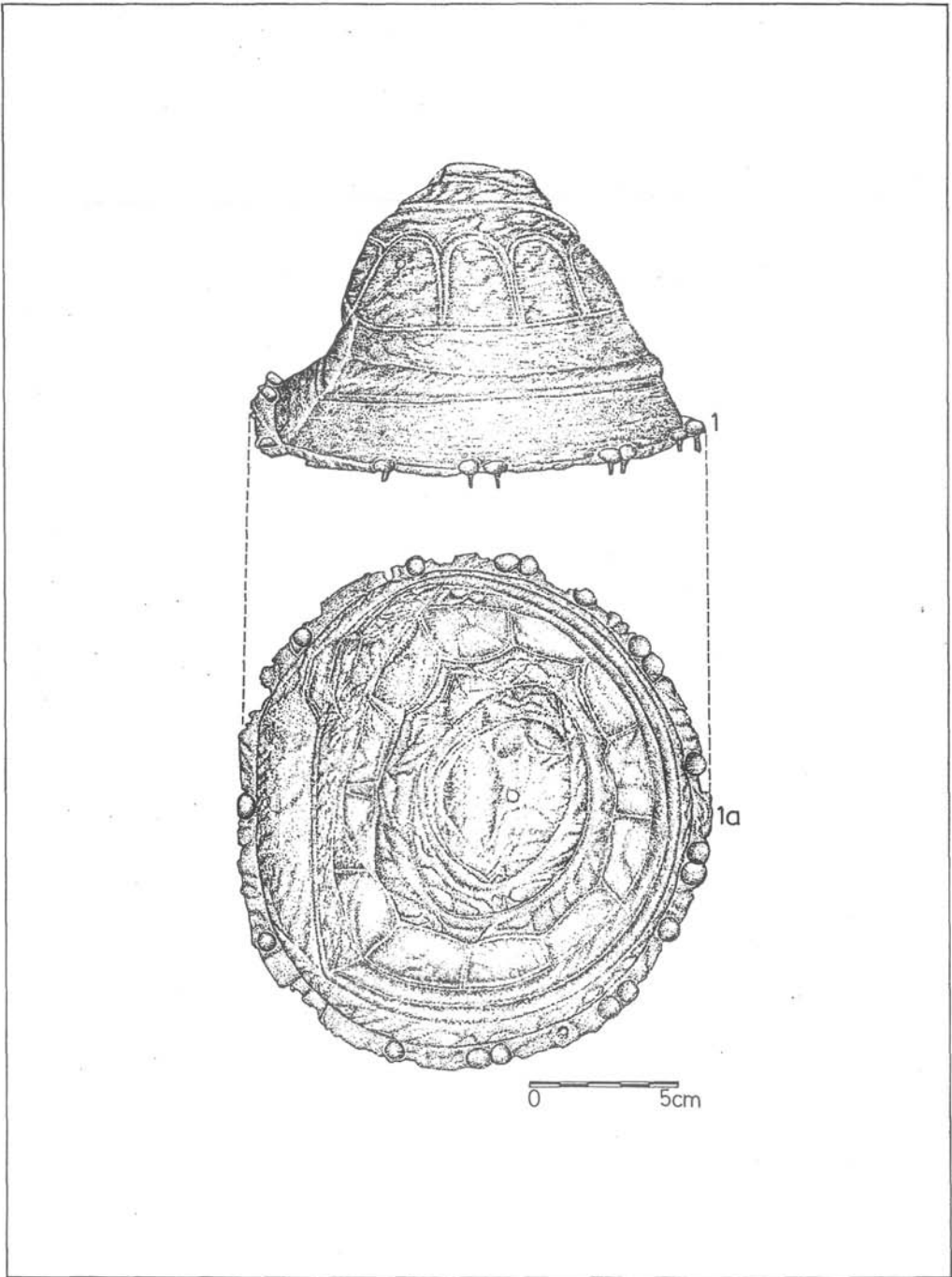
1. kép. Az I/12. sír rozettás lószerszámdíszei (Fettich N. után)

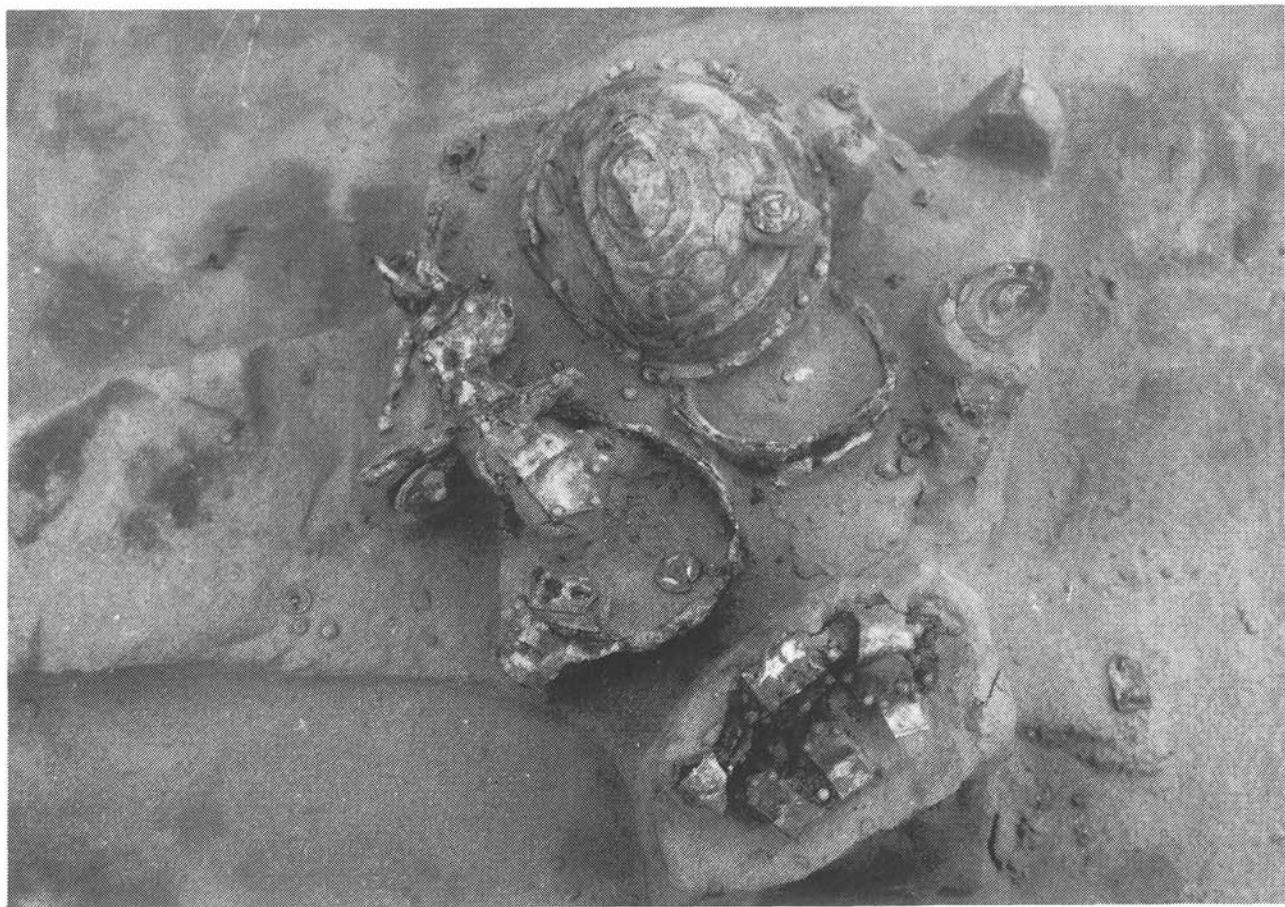
2. kép. A III/13. sír rozettás lószerszámdíszei

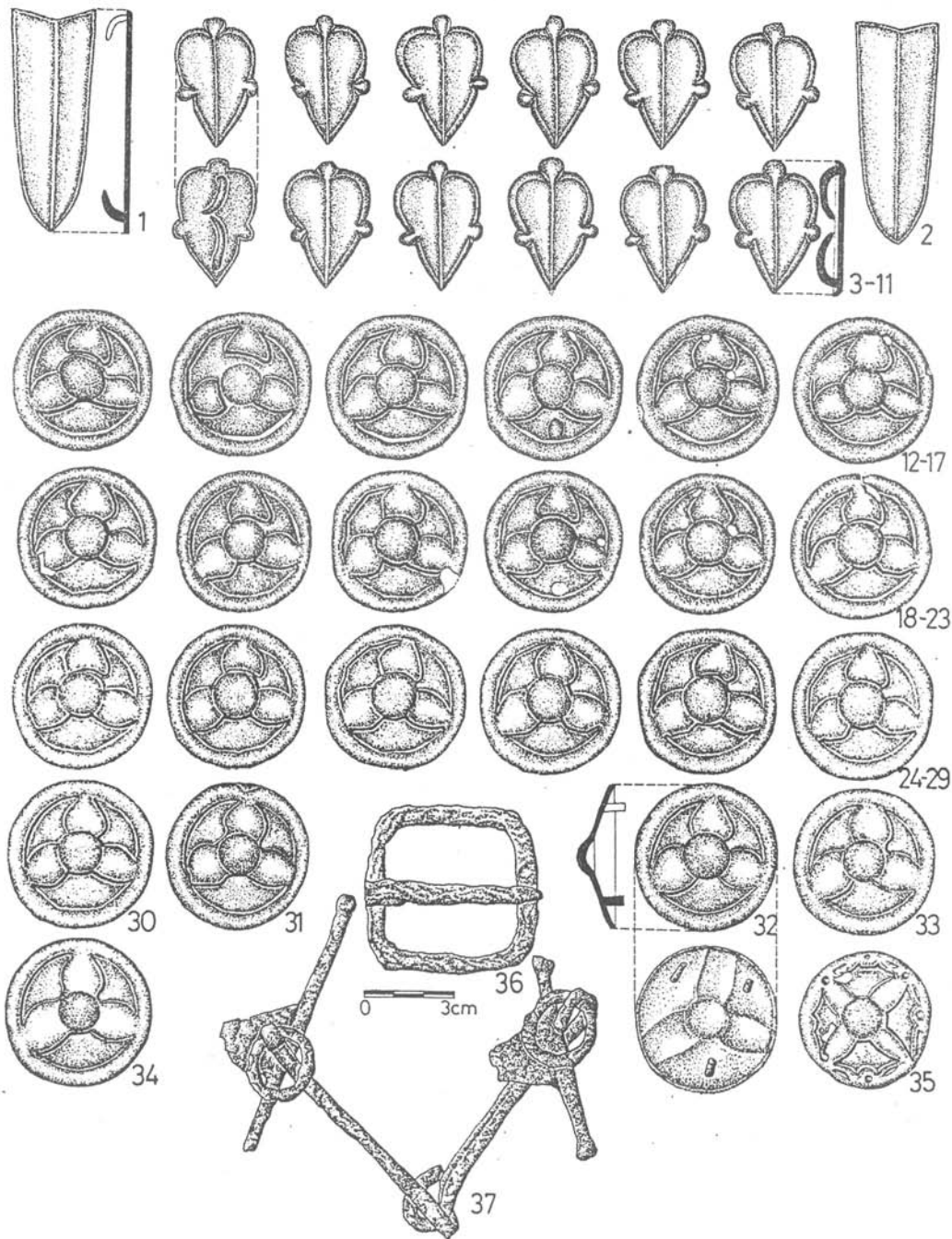
3. kép. A III/49. sír rozettás lószerszámveretei

4. kép. A III/49. sírban talált kúp alakú lőszerszámdísz

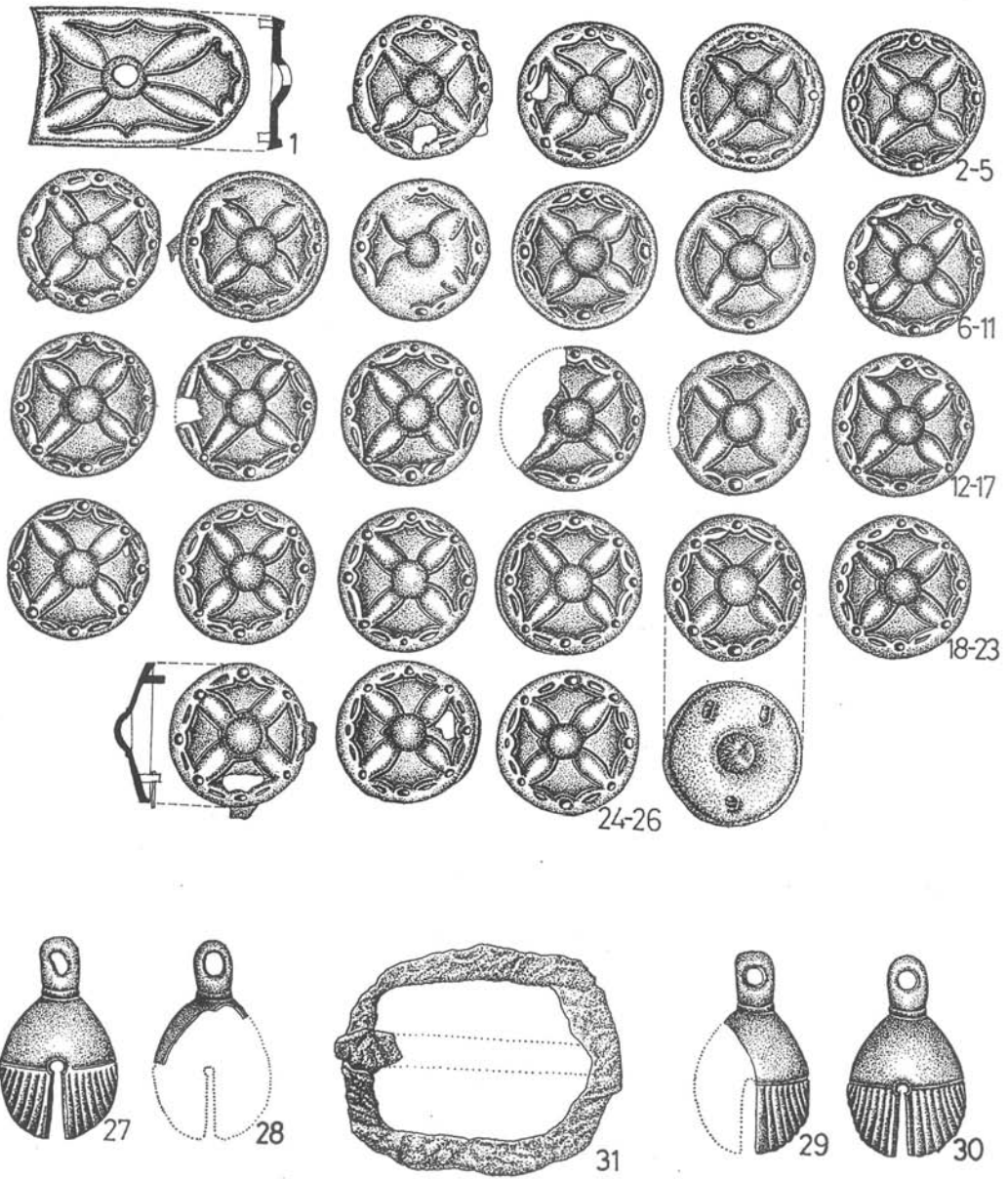
5. kép. A III/49. sír feltárás közben

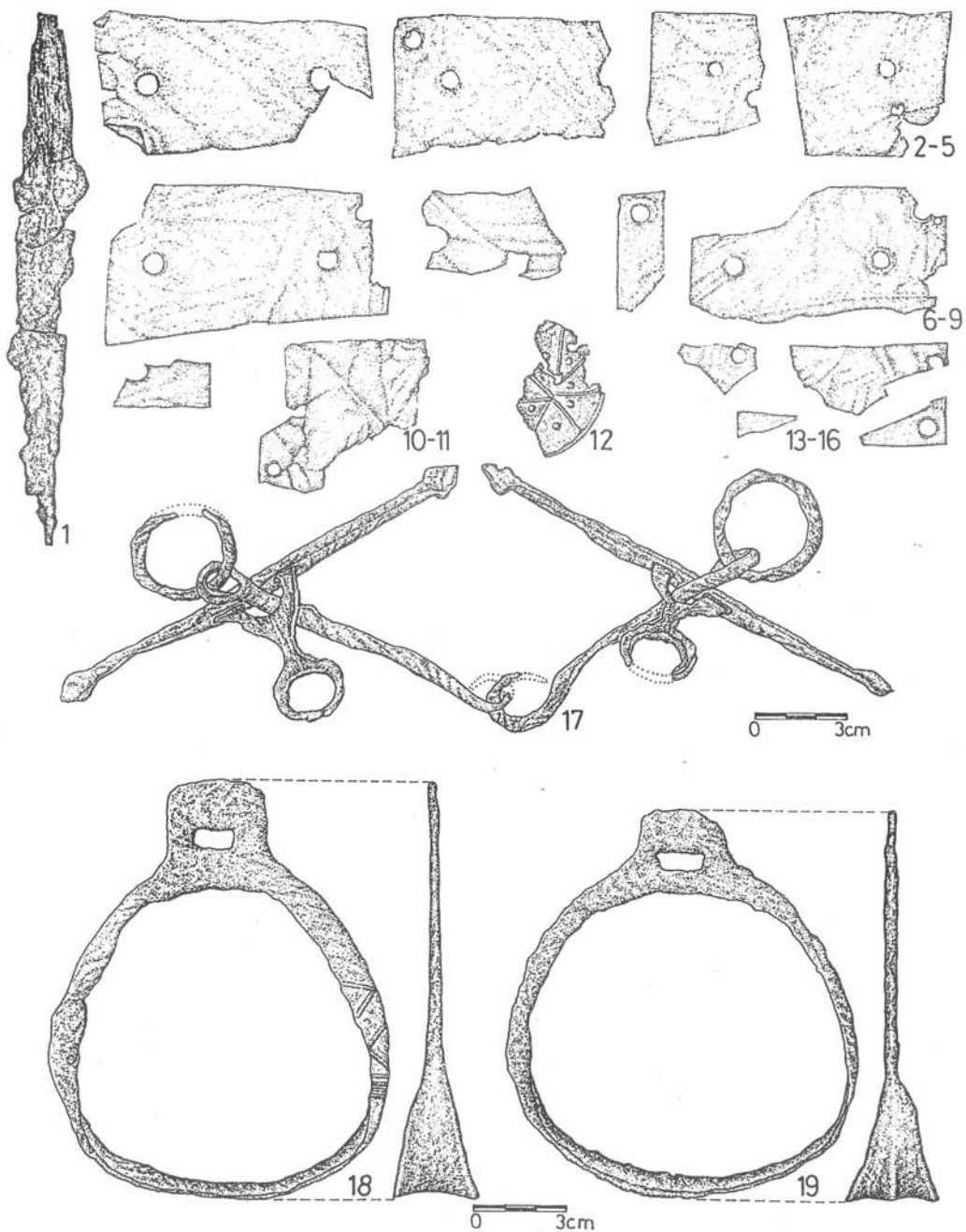
6. kép. A III/53. sír rozettás lószerszámdíszei

7. kép. A III/53. sír lószerszámdíszei a feltárás közben

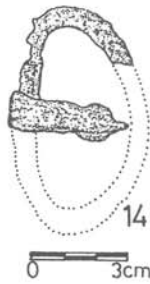
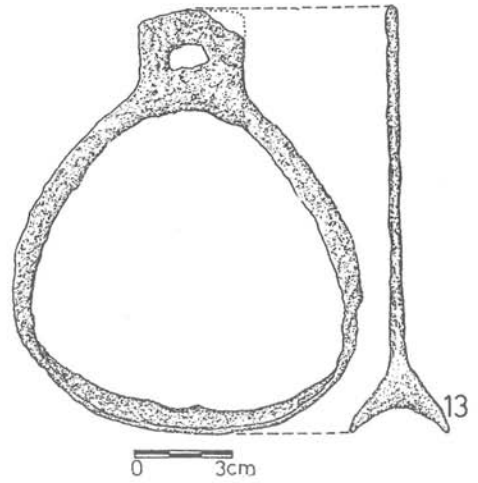
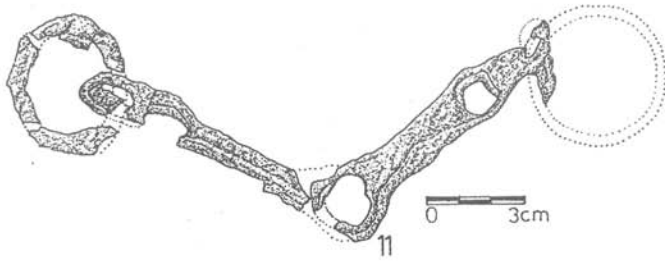
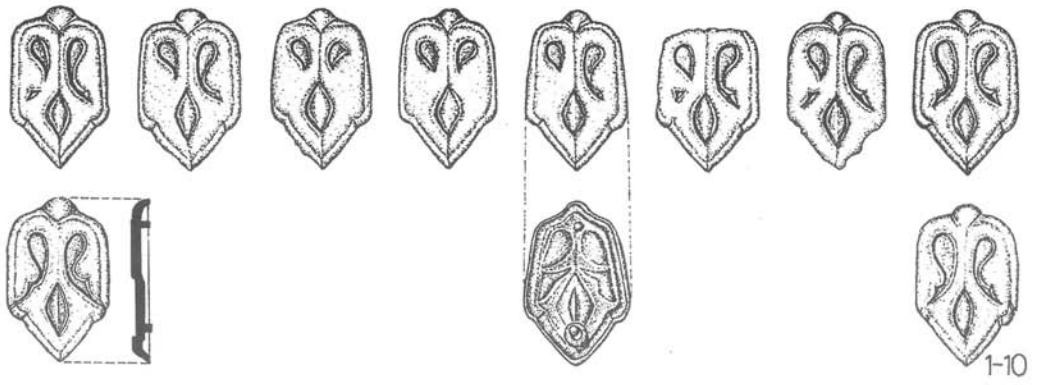
8. kép. A III/56. sír rozettás lószerszámveretei

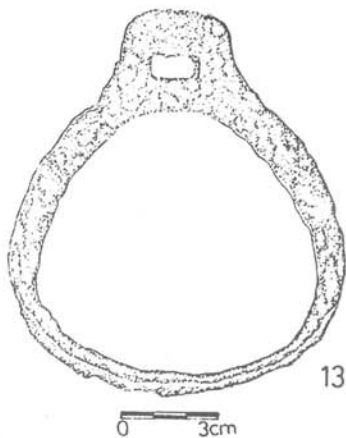
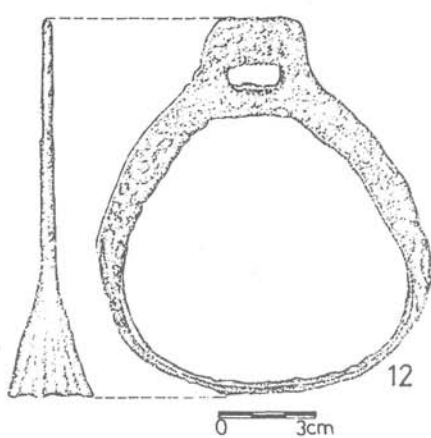
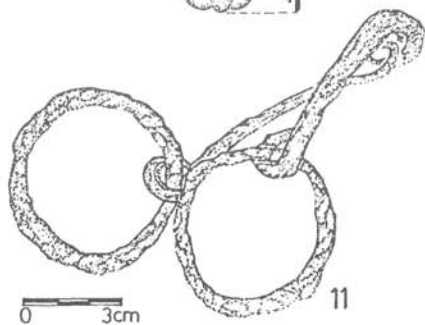
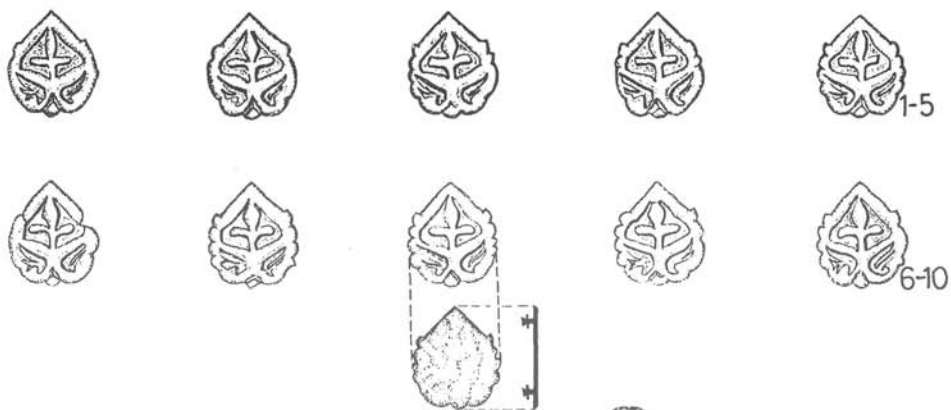
9. kép. Ezüst lemezek a III/56. sír kantáráról

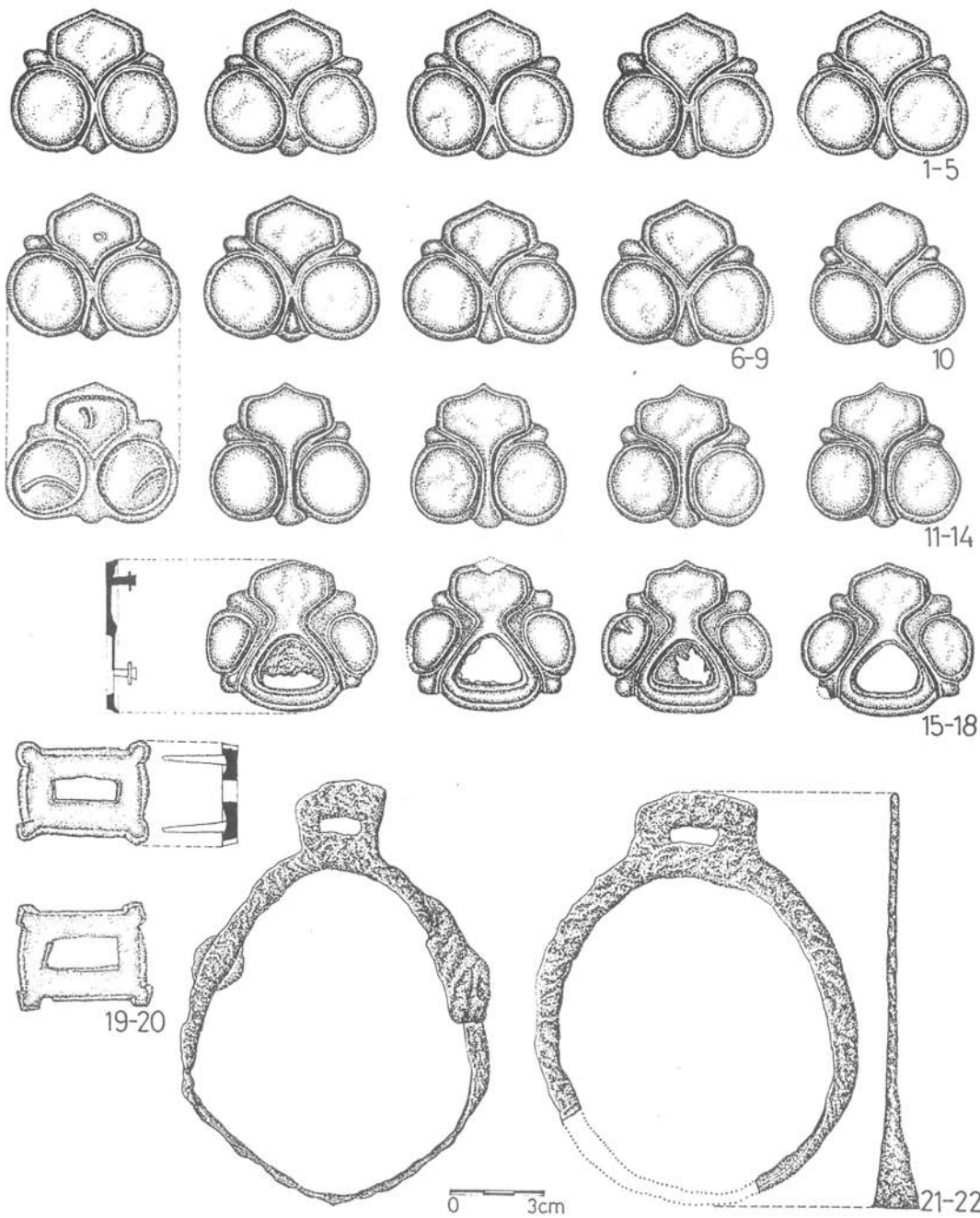
10. kép. A III/56. sír feltárás közben

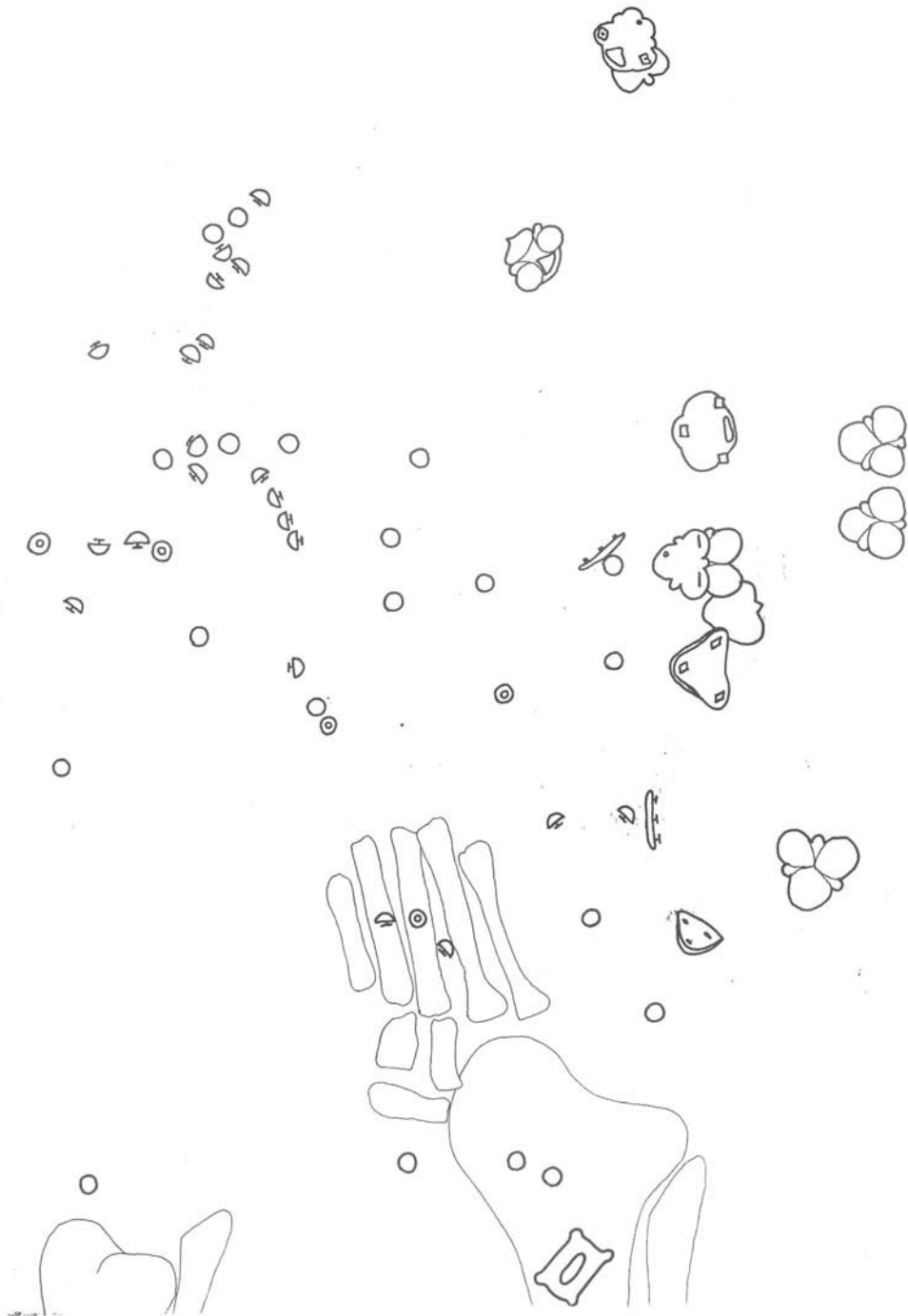
11. kép. A III/25. sír övveret alakú lószerszámdíszei

12. kép. A III/47. sír övveret alakú lószerzámfűszek

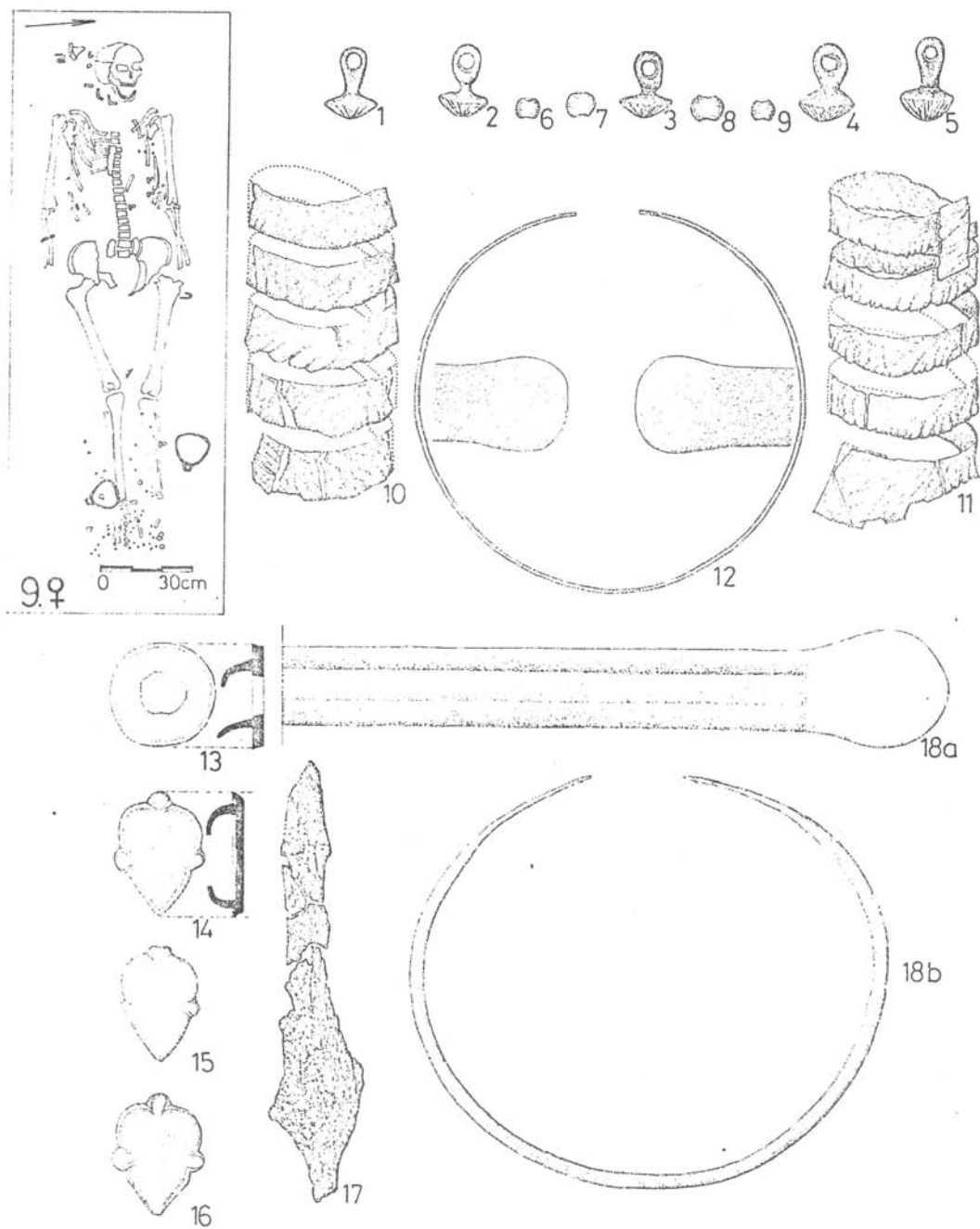
13. kép. A III/6. sír övveret alakú lőszerszámdíszei

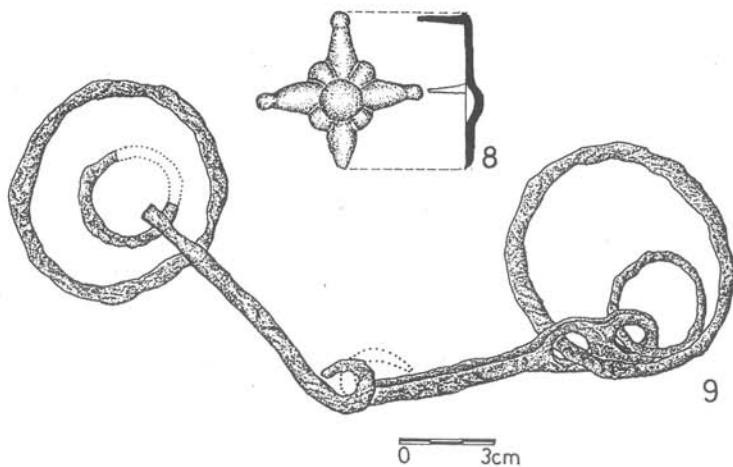
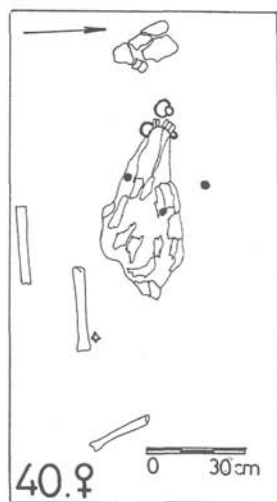
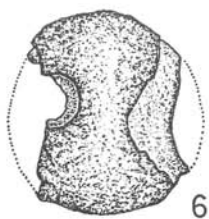
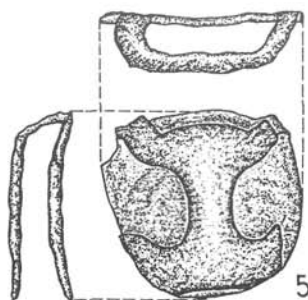
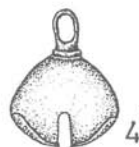
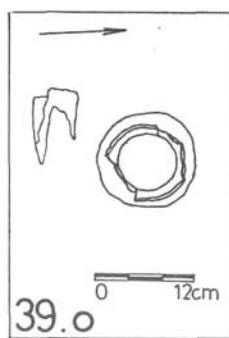
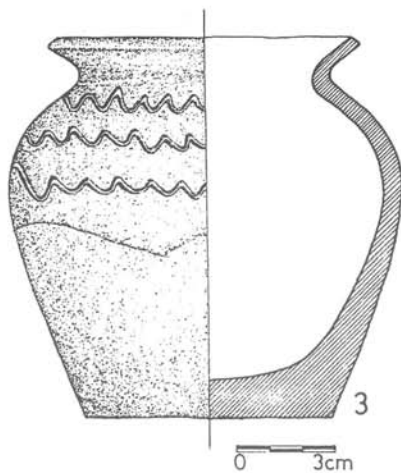
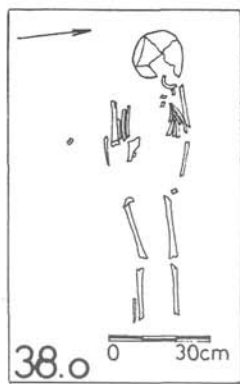
14. kép. A III/6. sír lószerszámdíszei a sírban (részletrajz)

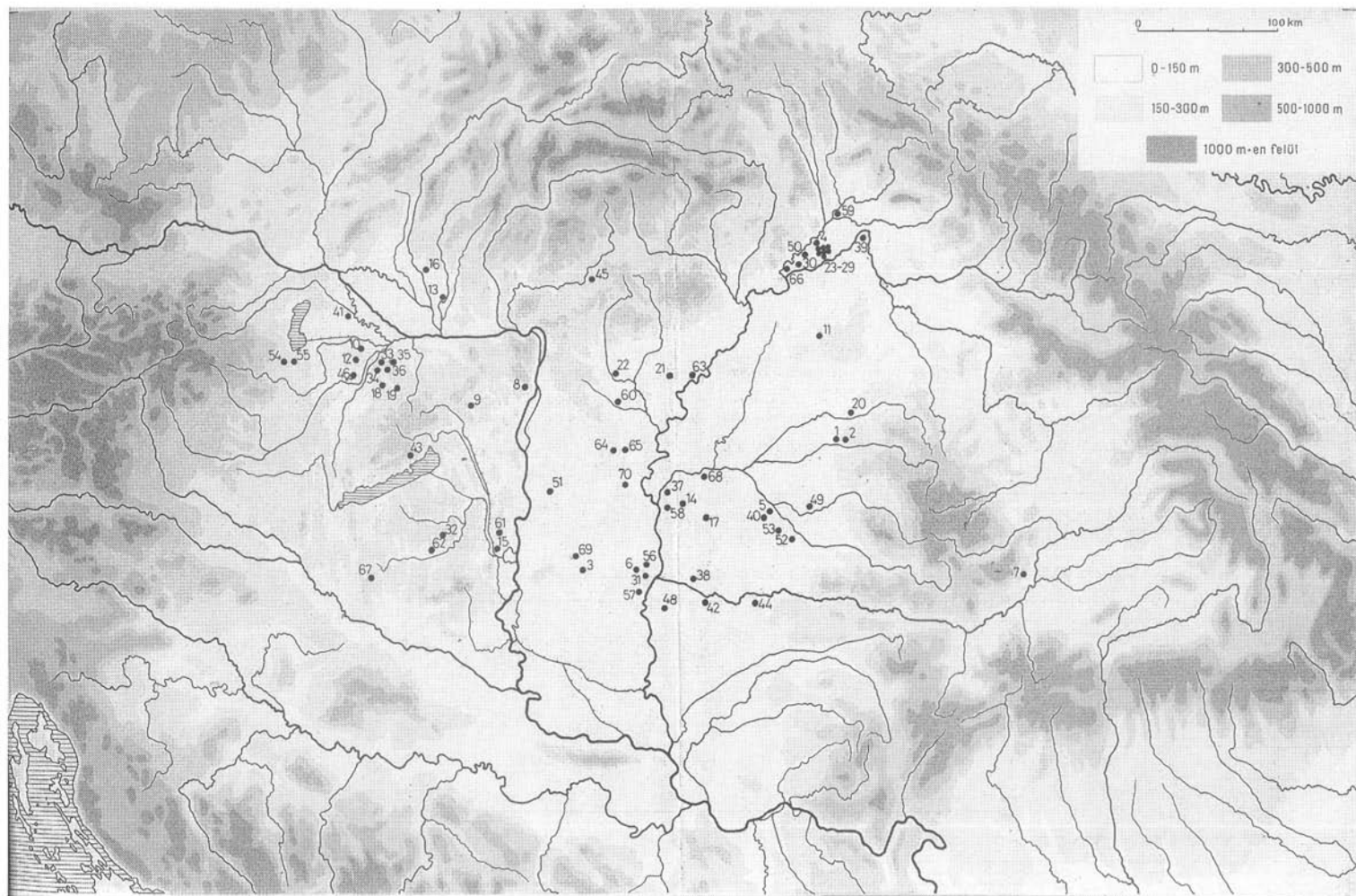
15. kép. A III/6. sír feltárás közben

16/1. kép. 13–16. A III/9. sír kantárveretei

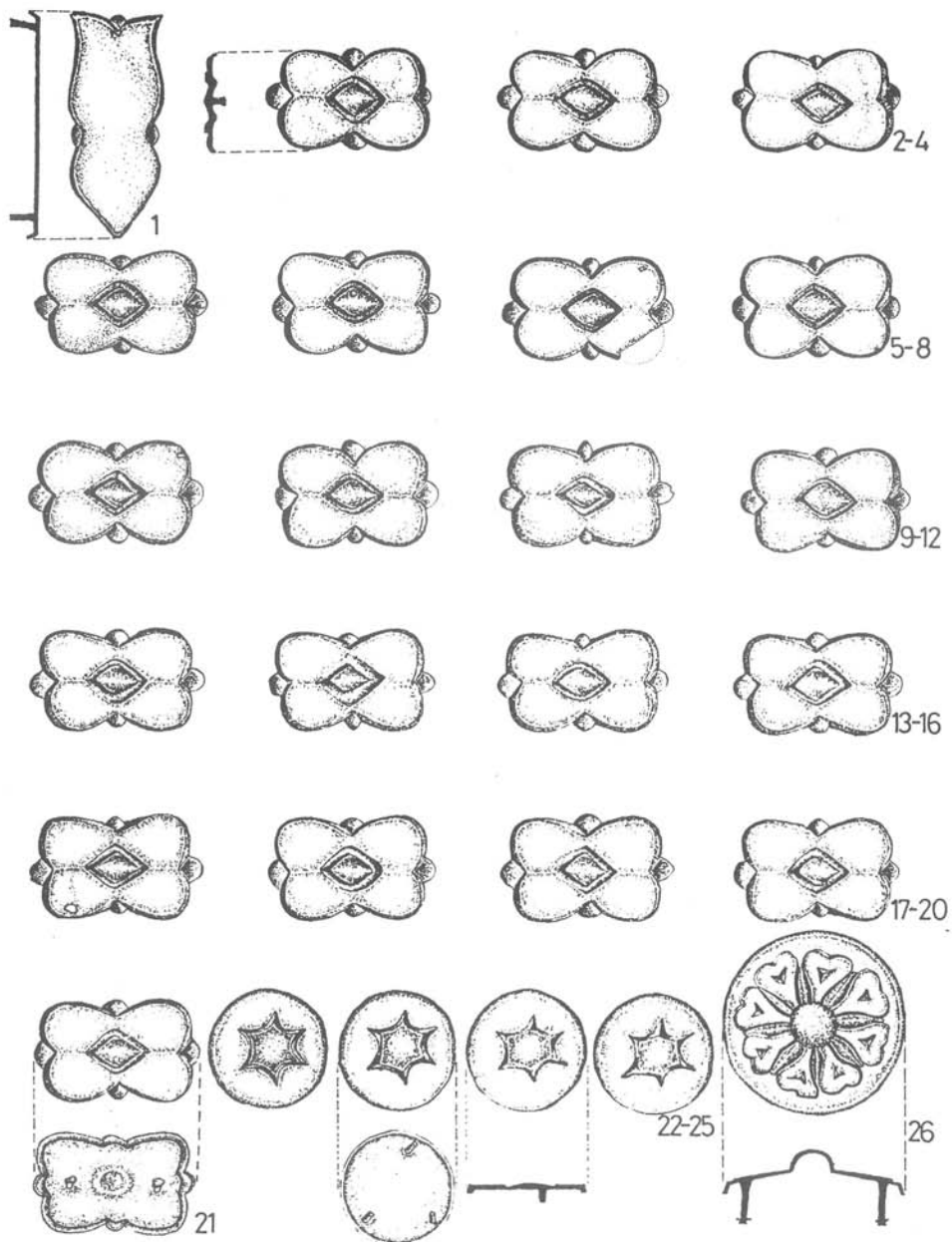

16/2. kép. 5-7. A III/40. sír kantárdíszei

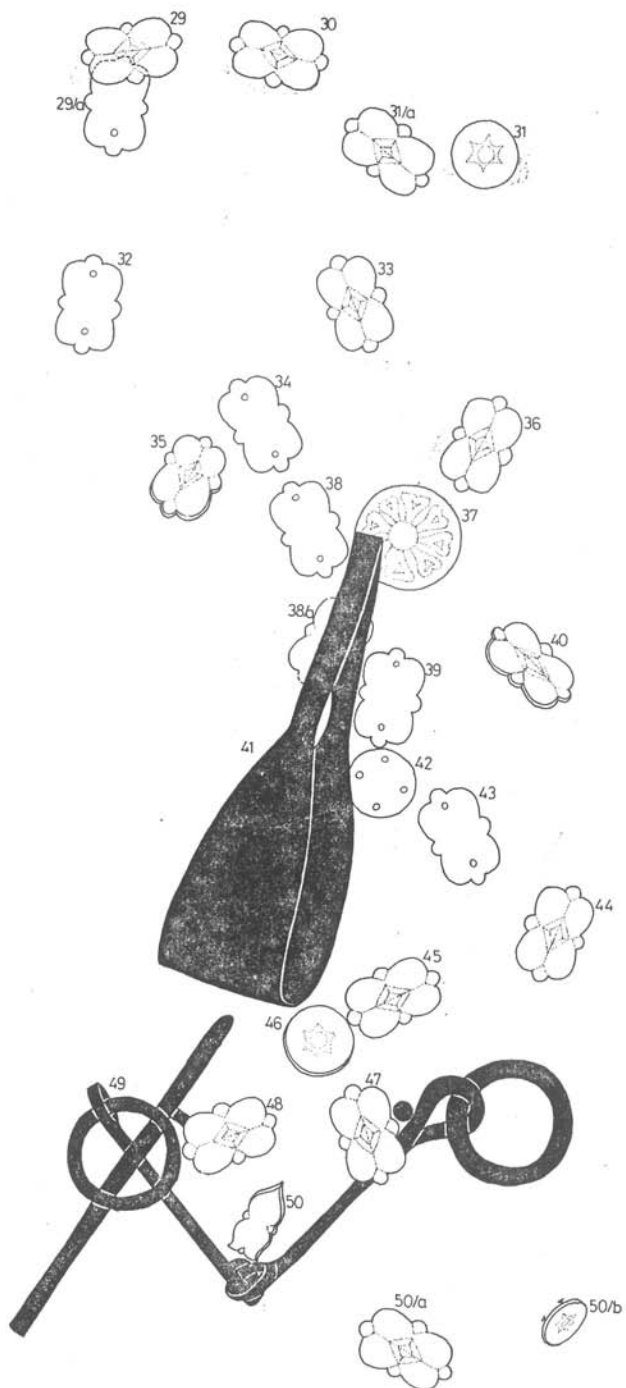

17. kép. Rozettás lószerszámveretes sírok a Kárpát-medencében:

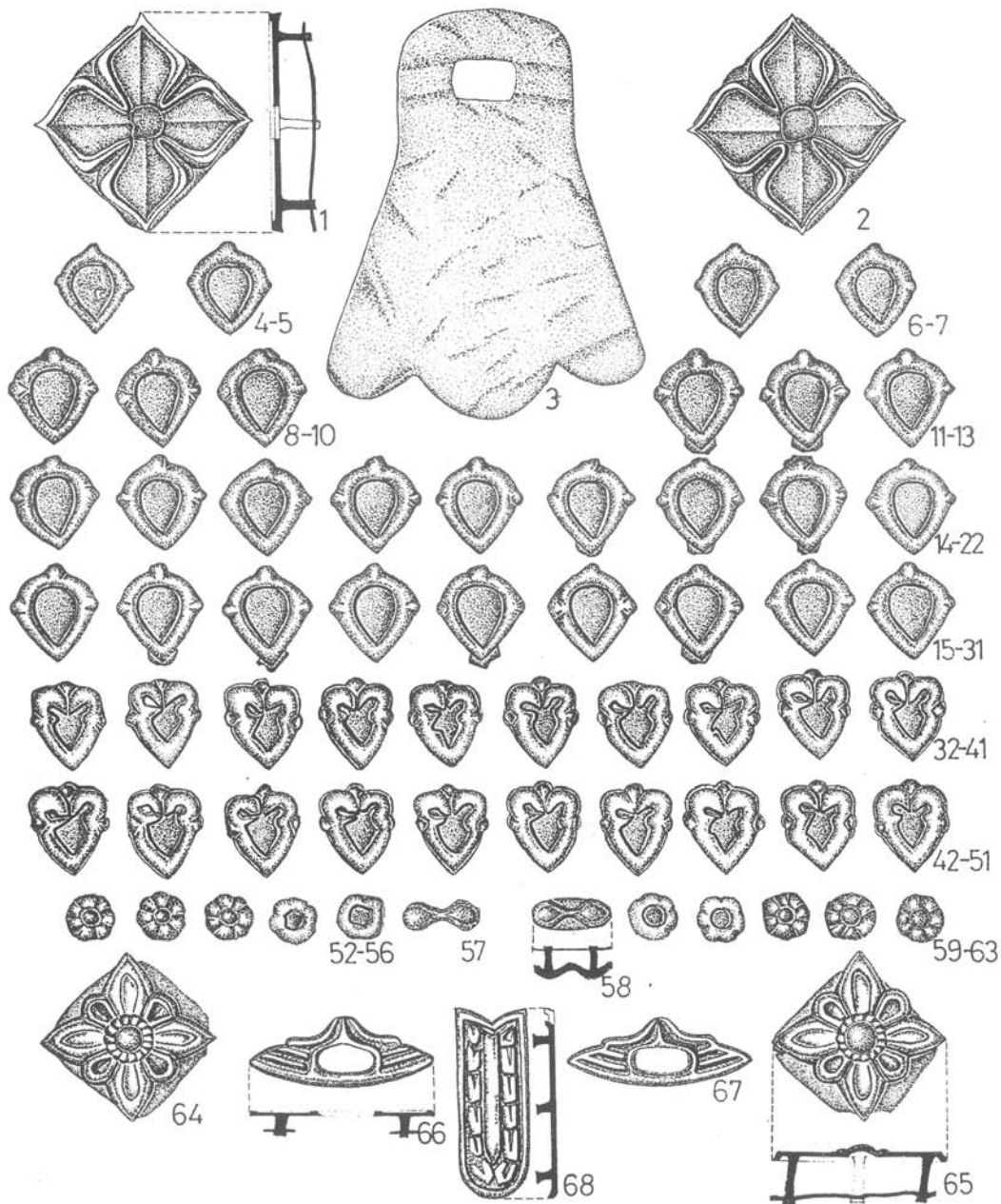
1 – Ártánd–Nagyfarkasdomb 6. sír; 2 – Ártánd–Nagyfarkasdomb 207. sír; 3 – Balotaszállás–Balotapuszta; 4 – Bodrogszerdahely–Bálványdomb; 5 – Békéscsaba; 6 – Bordány; 7 – Borosbenedek; 8 – Budaörs; 9 – Csákkberény 22. sír; 10 – Csorna–Sülyhegy; 11 – Debrecen–Újföld, Kondoros part; 12 – Enese–Belterület; 13 – Érsekújvár 59. sír; 14 – Eperjes–Kiskirályság; 15 – Fácánkert–Kajmápuszta; 16 – Felsőjattó; 17 – Gádoros 2. sír; 18 – Gyömöre; 19 – Gic; 20 – Hencida–Szerdekehalom 5. sír; 21 – Heves–Kapitányhegy; 22 – Jászfényszaru; 23–29 – Karos–Eperjesszög I. 12. sír, II. 13., 49., 53., 56. sír és szórvány, III. szórvány; 30 – Kenézlő–Fazekaszug II. temető, szórvány; 31 – Kiskundorozsma; 32 – Koppányszántó; 33 – Koroncó–Bábota 2. sír; 34 – Koroncó–Rácdomb; 35 – Koroncó–Újtelep; 36 – Koroncó; 37 – Kunszentmárton–Szentesi út; 38 – Makó; 39 – Mándok–Tetenke; 40 – Mezőmgyer; 41 – Mosonmagyaróvár–Moson–Királydomb; 42 – Nagyszentmiklós–Bukovapuszta 2. sír; 43 – Nagyvázsony–Nőzsér; 44 – Németszentpéter; 45 – Piliny–Leshegy 2. sír; 46 – Rábacsanak–TSz major; 47 – Ócsa–Alsópakony; 48 – Oroszlámos; 49 – Sarkad–Peckesvár; 50 – Sárospatak–Alsóhomok; 51 – Soltsszentimre; 52 – Siklő; 53 – Szabadkígyós–Pálliget szórvány; 54–55 – Szakony 6. és 7. sír; 56 – Szatymaz–Összeszék; 57 – Szeged–Négyhalomdűlő; 58 – Szentes–Nagyhegy; 59 – Szinyér; 60 – Tápiószéle; 61 – Tengelec; 62 – Alsóhetény; 63 – Tiszanána–Cseh tanya; 64 – Törtel–Demeter tanya; 65 – Törtel–Nyilas vasúti megálló; 66 – Zalkod; 67 – Zselickislak; 68 – Szarvas–Kákapuszta; 69 – Kiskunhalas Dénes M. u.; 70 – Nyárlőrinc–Bogárhozó dűlő

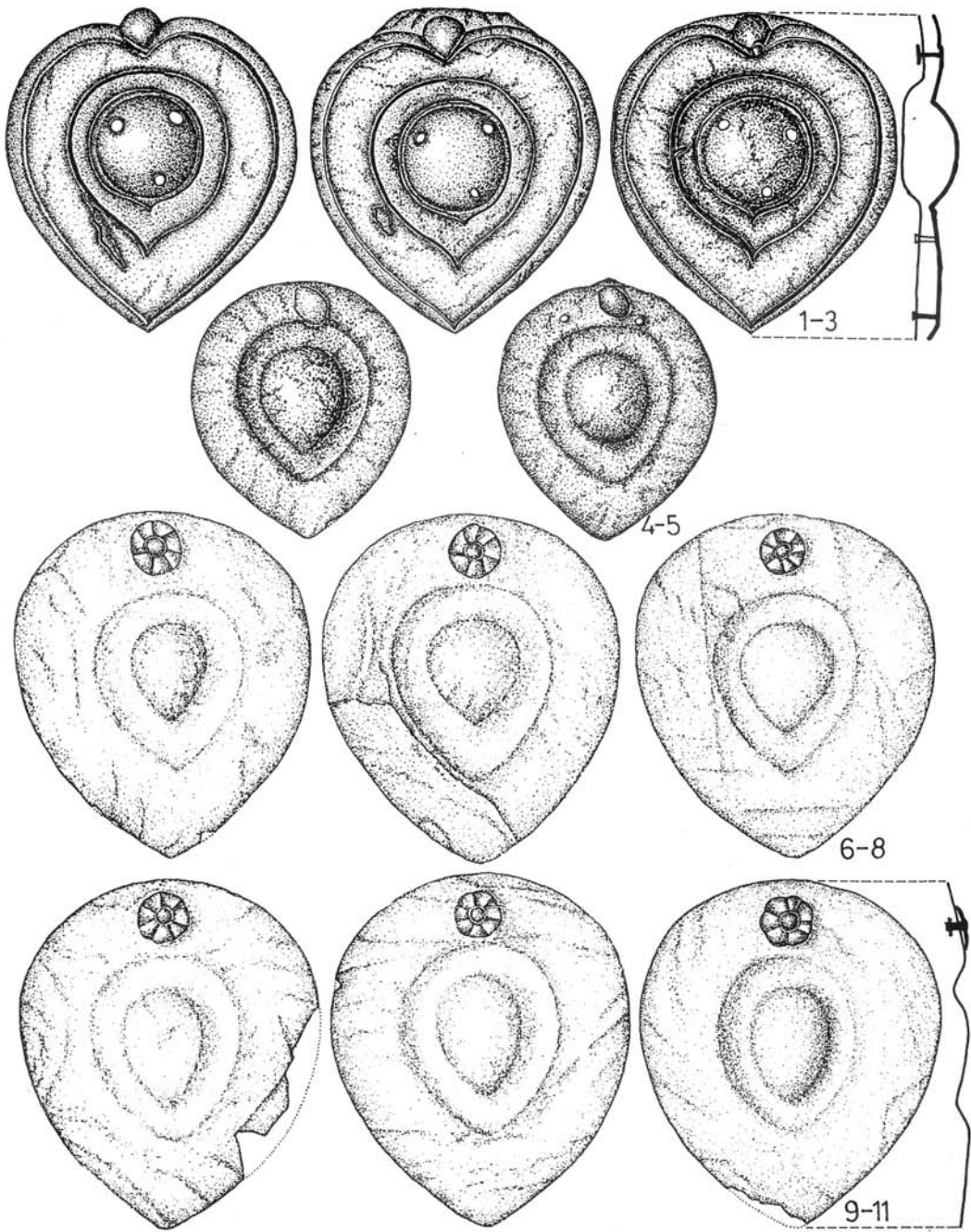
18. kép. A III/29. sír kantárdíszei

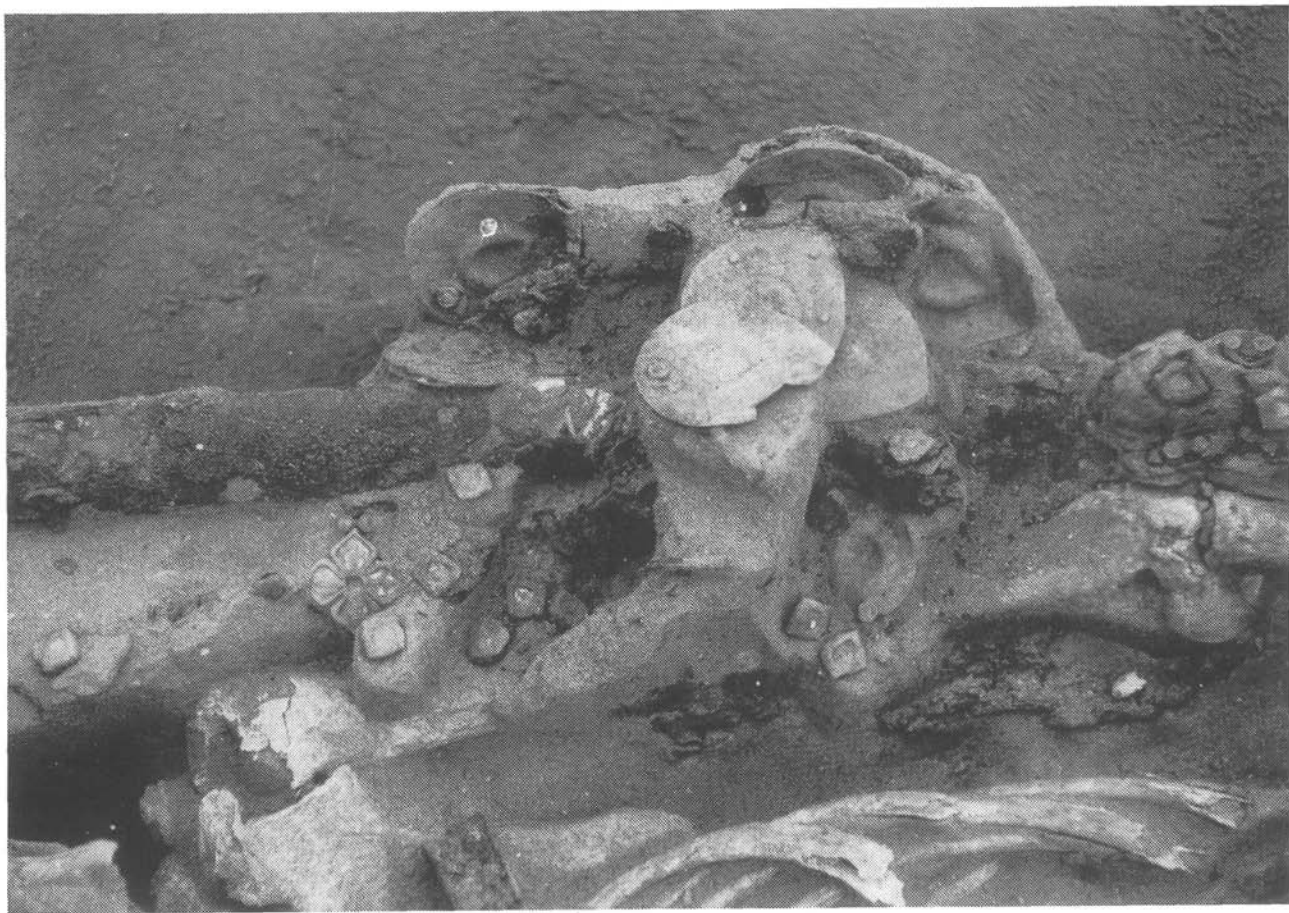
19. kép. A III/29. sír kantárdíszei a sírban (részletrajz)

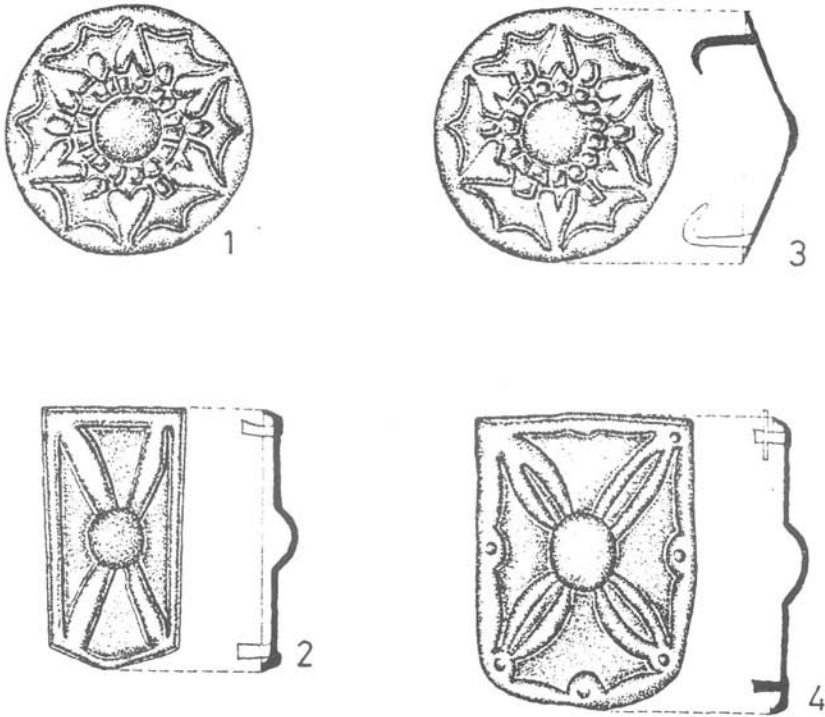
20. kép. A III/52. sír kantárveretei.

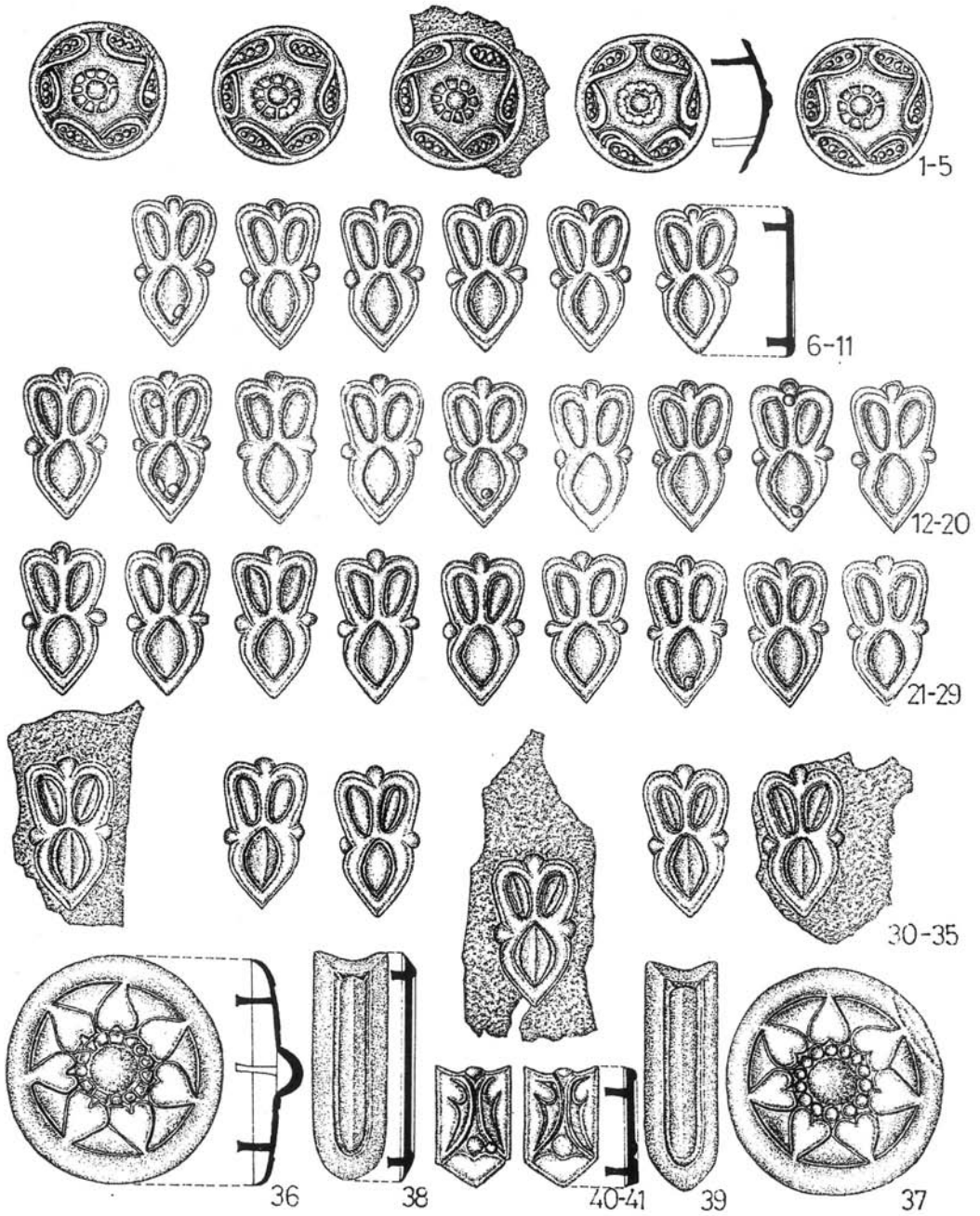
21. kép. A III/52. sír szügyelődíszei

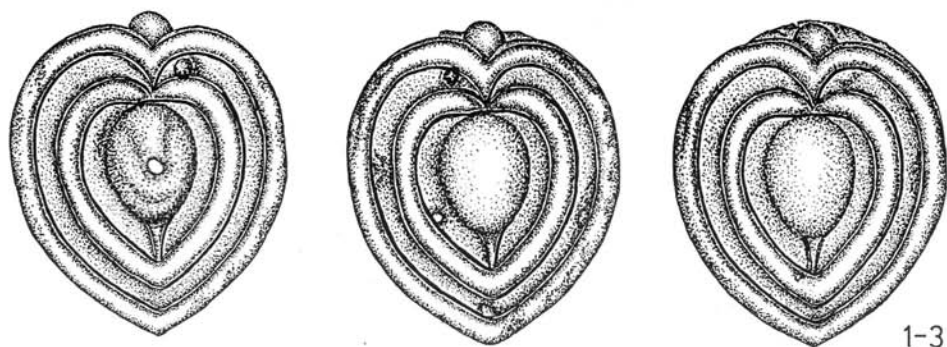
22. kép. A III/52. sír kantárdíszzei feltárás közben

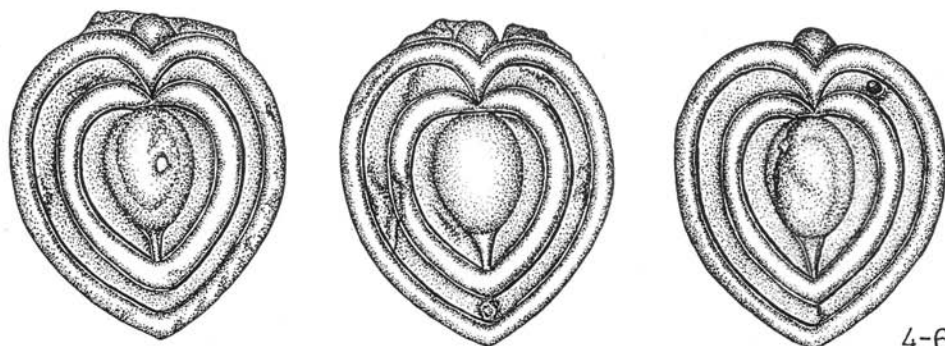
23. kép. Szórvány lószerszámdíszek a karosi temetőkből: 1-3. II. temető, 4. III. temető

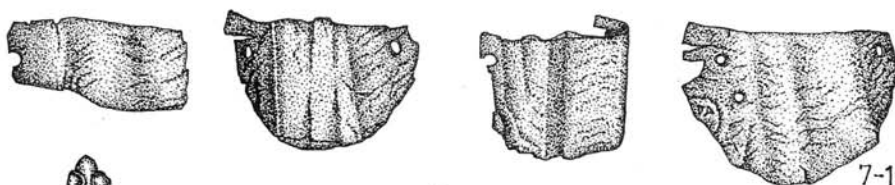
24. kép. A III/11. sír kantárveretei

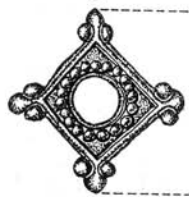
1-3

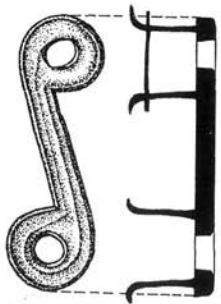
4-6

7-10

11-12

13

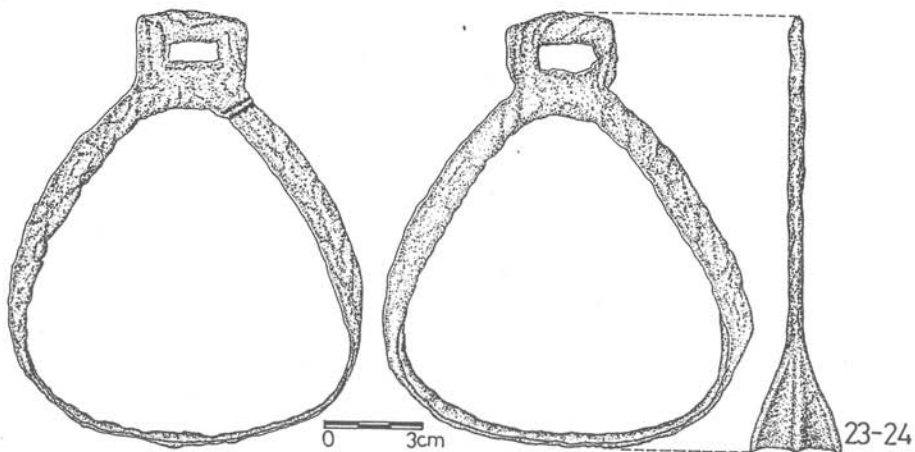
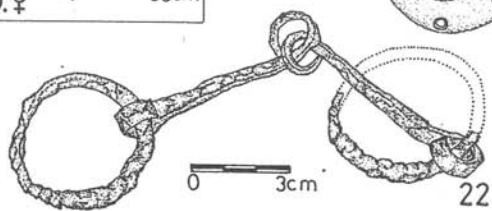
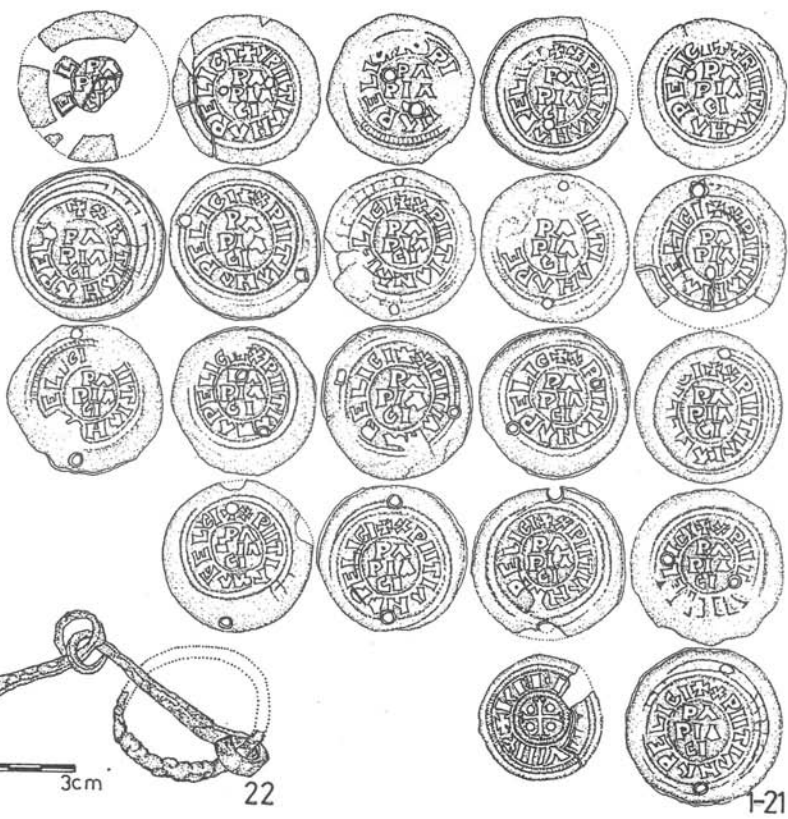
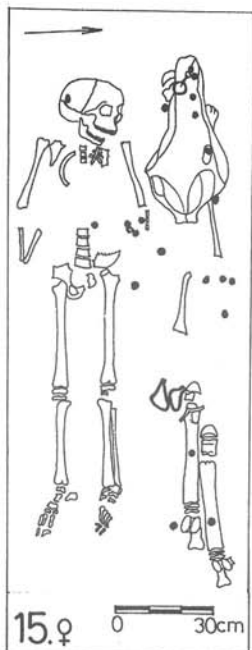
14-15

25. kép. A III/11. sír szügyelbdíszei

26. kép. A III/11. sír kantárdíszei feltárás közben

27. kép. A III/15. sír, a lószerszámra varrott pénzekkel

28. kép. A III/15. sír feltárás közben

**BESCHLAGENE PFERDEGESCHIRRE AUS DEN
LANDNAHMEZEITLICHEN FRAUEN- UND MÄNNERGRÄBERN
(Resümee)**

Eine charakteristische Gruppe unter den reichen Frauengräbern der Landnahmezeit bilden die Bestattungen mit rosettengeschmücktem Pferdegeschirr. Die Forschung hält ihre Mehrzahl für alleinstehende Gräber und meint, andere Verzierungen wurden an den Pferdegeschirren der ungarischen Frauen des 10. Jh. nicht verwendet. In den drei landnahmezeitlichen Gräberfeldern nahe der Gemeinde Karos (Komitat Borsod-Abauj-Zemplén) stießen wir auf insgesamt 5 Gräber, die Pferdegeschirre mit Rosettenschmuck enthielten, und Streufunde zeugen davon, daß zwei weitere der Vernichtung anheim fielen. Die vorliegende Arbeit befaßt sich eingehend mit diesen Verzierungen und verweist gleichzeitig auf die in unterschiedlichen Gräbern freigelegten identischen Beschlagtypen. Das deutet darauf hin, daß ihre Eigentümerinnen Zeitgenossen der ersten Hälfte des 10. Jh. gewesen sein dürften. Die genaue Unterbringung der Verzierungen, die Kandarenkonstruktion allerdings konnten wir nicht feststellen. Weiters kamen im Gräberfeld II und III von Karos vier Frauengräber zum Vorschein, in denen das Pferdegeschirr nicht mit Rosettenbeschlägen, sondern mit gürtelbeschlagförmigen Verzierungen ausgestattet war. Wahrscheinlich hat es auch in anderen Gräberfeldern derartige Funde gegeben, diese allerdings lassen sich heute nur schwer rekonstruieren, da die Lage der Gegenstände im Grab nicht exakt registriert wurde.

Es folgt ein Überblick der Fundorte der mit Rosetten verzierten Pferdegeschirre im Karpatenbecken. Daraus ergab sich die Feststellung, daß ein Großteil davon in reichen Gräberfeldern zum Vorschein kam; als einzelnes kann mit Sicherheit nur das Grab von Bordány datiert werden. Die übrigen, als Einzelgräber betrachteten Funde kamen als Streufunde zutage, an ihren Fundorten fand keine Identifizierungsgrabung statt.

In Grab 49 des Gräberfeldes II von Karos stießen wir auf eine kegelförmige Verzierung aus vergoldetem Silber. Ein ähnliches Exemplar kam in anderen landnahmezeitlichen Gräbern bislang nicht ans Tageslicht, allerdings sind uns seine Parallelen vom Gebiet der Saltovo-Kultur sowie von den Wandgemälden der mittelasiatischen Ruinenstädte bekannt. Dieser silberne Kegel dürfte an der Stirn des Pferdes angebracht gewesen sein und vermutlich den Federbusch getragen haben. Er läßt sich der Hinterlassenschaft der ersten, zu Anfang des 10. Jh. gelebten Generation der landnehmenden Ungarn zuweisen.

Noch vor einigen Jahrzehnten war die Mehrzahl der Forscher der Ansicht, daß selbst die vornehmsten Männern unter den Landnehmenden keine Pferdegeschirre mit Beschlägen verwendeten. Von den neuesten Funden (Zemplén, Szakony) wurde dies widerlegt, und auch aus den Gräberfeldern in Karos kamen drei Gräber zum Vorschein, die Kandarenschmuck und Brustriemenbeschläge enthielten. Die Konstruktion der Kandaren konnte exakt rekonstruiert werden. Anhand einer erneuten Übersicht zu den älteren Funden ließen sich insgesamt 22 Gräber nachweisen, wo die von Männern benutzten Pferdegeschirre mit Beschlägen ausgestattet waren. Alle diese Männer gehörten zur Führungsschicht der Gesellschaft.

László Révész

Abb. 1

Die Rosettenverzierungen des Pferdegeschirrs aus Grab II/12 (nach N. Fettich)

Abb. 2

Der Rosettenschmuck des Pferdegeschirrs aus Grab III/13

- Abb. 3*
Die Rosetten-Pferdegesschirrbeschläge aus Grab II/49
- Abb. 4*
Der in Grab II/49 gefundene kegelförmige Pferdegesschirrschmuck
- Abb. 5*
Grab III/49 während der Freilegung
- Abb. 6*
Rosettenverzierungen des Pferdegesschirrs aus Grab III/53
- Abb. 7*
Freilegung der Pferdegesschirrbeschläge in Grab III/53
- Abb. 8*
Die Rosetten-Pferdegesschirrbeschläge aus Grab III/56
- Abb. 9*
Silberbleche von der Kandare aus Grab III/56
- Abb. 10*
Grab III/56 während der Freilegung
- Abb. 11*
Gürtelbeschlagförmiger Pferdegesschirrschmuck aus Grab III/25
- Abb. 12*
Gürtelbeschlagförmige Pferdegesschirrverzierungen aus Grab III/47
- Abb. 13*
Gürtelbeschlagförmige Pferdegesschirrverzierungen aus Grab III/6
- Abb. 14*
Lage der Pferdegesschirrbeschläge in Grab III/6 (Detailzeichnung)
- Abb. 15*
Grab III/6 während der Freilegung
- Abb. 16*
13–16: Kanderenbeschläge aus Grab III/9; 5–7: Kanderenverzierungen aus Grab III/40
- Abb. 17*
Gräber mit Rosetten-Pferdegesschirrbeschlägen im Karpatenbecken:
1 – Ártánd-Nagyfarkasdomb, Grab 6; 2 – Ártánd-Nagyfarkasdomb, Grab 207;
3 – Balotaszállás-Balotapuszta; 4 – Bodrogszerdahely-Bálványdomb; 5 – Békéscsaba; 6 – Bordány; 7 – Borosbenedek; 8 – Budaörs; 9 – Csákberény, Grab 22; 10 – Csorna-Sülyhegy; 11 – Debrecen-Újféld, Kondoros part; 12 – Enese-Belterület; 13 – Érsekújvár, Grab 59; 14 – Eperjes-Kiskirályság; 15 – Fácánkert-Kajmádpuszta; 16 – Felsőjattó; 17 – Gádoros, Grab 2; 18 – Gyömöre; 19 – Gic; 20 – Hencida-Szerdekalom, Grab 5; 21 – Heves-Kapitányhegy; 22 – Jászfényszaru, 23–29 – Karos-Eperjesszög I: Grab 12, II: Gräber 13, 49, 53, 56 und Streufund, III: Streufund; 30 – Kenézlő-Fazekaszug, II. Gräberfeld, Streufund; 31 – Kiskundorozsma; 32 – Koppányszántó; 33 – Koroncó-Bábota, Grab 2; 34 – Koroncó-Rácdomb; 35 – Koroncó-Újtelep; 36 – Koroncó; 37 – Kunszentmárton-Szentesi út; 38 – Makó; 39 – Mándok-Tetenke; 40 – Mezőmgyer; 41 – Mosonmagyaróvár-Moson-Királydomb; 42 – Nagyszentmiklós-Bukovapuszta, Grab 2; 43 – Nagyvázsöny-Nözsér; 44 – Németszentpéter; 45 – Piliny-Leshegy, Grab 2; 46 – Rábacsanak-TSz major; 47 – Ócsa-Alsópakony; 48 – Oroszlámos; 49 – Sarkad-Peckesvár; 50 – Sárospatak-Alsóhomok; 51 – Soltszentimre; 52 – Sikló; 53 – Szabadkgyós-Pálliget, Streufund; 54–55 – Szakony, Grab 6 und 7; 56 – Szatymaz-Összeszék; 57 – Szeged-Négyhalomdőlő; 58 – Szentés-Nagyhegy; 59 – Szinyér; 60 – Tápiószéle; 61 – Tengelic; 62 – Alsóhetény; 63 – Tiszanána-Cseh tanya; 64 – Törtel-Demeter tanya; 65 – Törtel-Nyilas vasúti megálló; 66 – Zalkod; 67 – Zselickislak; 68 – Szarvas-Kákapuszta; 69 – Kiskunhalas, Dénes M. u.; 70 – Nyárlőrinc-Bogárfő dőlő.
- Abb. 18*
Der Kandarenschmuck aus Grab III/29
- Abb. 19*
Der Kandarenschmuck in Grab III/29 (Detailzeichnung)
- Abb. 20*
Die Kandarenbeschläge aus Grab III/52
- Abb. 21*
Brustriemenverzierungen aus Grab III/52

- Abb. 22
Die Kandarenverzierungen während der Freilegung in Grab III/52
- Abb. 23
Pferdegeschirrverzierungen als Streufunde aus den Gräberfeldern von Karos: 1–3: Gräberfeld II, 4:
Gräberfeld III
- Abb. 24
Die Kandarenbeschläge aus Grab III/11
- Abb. 25
Die Brustriemenverzierungen aus Grab III/11
- Abb. 26
Die Kandarenverzierungen aus Grab III/11 während der Freilegung
- Abb. 27
Grab III/15, am Pferdegeschirr aufgenähte Münzen
- Abb. 28
Grab III/15 während der Freilegung

СБРУЯ С НАКЛАДКАМИ ИЗ ЖЕНСКИХ И МУЖСКИХ ПОГРЕБЕНИЙ ЭПОХИ ОБРЕТЕНИЯ РОДИНЫ

(Резюме)

Характерную группу богатых женских погребений эпохи обретения родины составляют захоронения со сбруей, украшенной розетками. Большинство этих погребений в литературе считается одиночными. Исследователи эпохи также считают, что другие украшения не использовались на конской сбруе венгерских женщин X века. В трёх могильниках эпохи обретения родины, открытых рядом с селом Карош в регионе Бодрогкёз (область Боршод-Абауй-Земплен), было найдено всего 5 погребений с розетками на сбруе, и подъёмный материал свидетельствует ещё о двух разрушенных погребений этого типа. Статья детально представляет эти украшения и указывает на одинаковые типы бляшек в различных погребениях. Это показывает, что их владельцы были современниками в первой половине X века. Однако точное расположение украшений, конструкцию уздечки определить не удалось. В могильниках II и III в Кароше было найдено четыре женских захоронения, в которых конская сбруя была украшена не розетками, а бляшками в форме поясных накладок. Вероятно и в других могильниках могли быть сходные находки, но их по прошествии времени уже очень трудно восстановить, поскольку точное место вещей в погребении не зафиксировали.

В дальнейшем даётся обзор местонахождений конской сбруи с розетками в Карпатском бассейне. Большинство было найдено в богатых могильниках, одиночным из них с уверенностью можно назвать только погребение из Борданя. Остальные находки, считавшиеся одиночными, были найдены случайно, и исследования на этих памятниках не проводились.

В погребении 49 карошского могильника было найдено позолоченное серебрянное коническое украшение. Ничего похожего не было пока найдено в погребениях эпохи обретения родины, но аналогии известны с территории салтово-маяцкой культуры и по фрескам разрушенных среднеазиатских городов. Этот серебрянный конус располагался повидимому на лбу лошади и вероятно держал султан. Этот предмет может быть причислен к памятникам первого поколения венгров-обретателей родины, живших в начале X века.

Большинство исследователей ещё несколько десятилетий тому назад считало, что даже наиболее знатные мужчины-обретатели родины не пользовались конской сбруей с накладками. Новейшие находки (Земплен, Саконь) опровергают это, и из карошских могильников стали известны три погребения, содержавшие накладки на уздечку и нагрудный ремень. Конструкцию уздечки нам удалось в точности восстановить. После обзора старых находок нам удалось выявить всего 22 погребения, в которых конскую сбрую, используемую мужчинами, украшали накладками. Все погребенные здесь лица принадлежали к руководящему слою общества.

Ласло Ревес

- Рис. 1. Украшения конской сбруи с розетками погреб. I/12 (по Н. Феттиху)
- Рис. 2. Украшения конской сбруи с розетками погреб. II/13
- Рис. 3. Украшения конской сбруи с розетками погреб. II/49
- Рис. 4. Коническое украшение конской сбруи, найденное в погреб. II/49
- Рис. 5. Погреб. II/49 в ходе расчистки
- Рис. 6. Украшения конской сбруи с розетками погреб. II/53
- Рис. 7. Украшения конской сбруи погреб. II/53 в ходе расчистки
- Рис. 8. Украшения конской сбруи с розетками погреб. II/56
- Рис. 9. Серебряные пластины с уздечки погреб. II/56
- Рис. 10. Погреб. II/56 в ходе расчистки
- Рис. 11. Украшения конской сбруи формы поясных накладок погреб. II/25
- Рис. 12. Украшения конской сбруи формы поясных накладок погреб. II/47
- Рис. 13. Украшения конской сбруи формы поясных накладок погреб. III/6
- Рис. 14. Украшения конской сбруи в погреб. III/6 (чертёж)
- Рис. 15. Погреб. III/6 в ходе расчистки
- Рис. 16. 13-16: Украшения уздечки погребения III/9; 5-7: Украшения уздечки погребения III/40
- Рис. 17. Погребения с украшениями конской сбруи с розетками в Карпатском бассейне: 1 – Артанд-Надьфаркашдомб погреб. 6, 2 – Артанд-Надьфаркашдомб погреб. 207, 3 – Валотасаллаш-Балотапушта, 4 – Бодрогсердахея-Балваньдомб, 5 – Бекешчаба, 6 – Бордань, 7 – Ворошбенедек, 8 – Будаёрш, 9 – Чакберень погреб. 22, 10 – Чорна-Шьюхедь, 11 – Дебрецен-Уифёлд, Кондорш парт, 12 – Эперьеш-Кишкрайшаг, 15 – Фацанкерт-Каймадпушта, 16 – Фелшоатто, 17 – Гадорш погреб. 2, 18 – Дёмёре, 19 – Гиц, 20 – Хенцида-Сердекхалом погреб. 5, 21 – Хевеш-Капитанхедь, 22 – Ясфеньсару, 23-29 – Карош-Эперьешсёг 1 погреб. 12, II. 13, 49, 53, 56 и случайная находка, III случайная находка, 30 – Кенезлё-Фазекашзуг могильник II, случайная находка, 31 – Кишкундорожма, 32 – Коппаньсанто, 33 – Коронцо-Бабота погреб. 2, 34 – Коронцо-Рацдомб, 35 – Коронцо-Уйтеп, 36 – Коронцо, 37 – Кунсентмартон-Сентеши ут, 38 – Мако, 39 – Мандок-Тетенке, 40 – Мезёмедер, 41 – Мошонмадяровар-Мошон-Кирайдомб, 42 – Надьсентмиклош-Буковапушта погреб. 2, 43 – Надьважонь-Нёжер, 44 – Неметсентпетер, 45 – Пилинь-Лешхедь погреб. 2, 46 – Рабачанак-ТС майор, 47 – Оча-Алшопаконь, 48 – Оросламош, 49 – Шаркад-Пецкешвар, 50 – Шарошпатак-Алшохомок, 51 – Шолтсентимре, 52 – Шикло, 53 – Сабадкидеш-Паллигет случайная находка, 54-55 – Саконь погреб. 6 и 7, 56 – Сатьмаз-Ессесек, 57 – Сегед-Недьхаломдюлё, 58 – Сентеш-Надьхедь, 59 – Синер, 60 – Тапиоселе, 61 – Тенгелиц, 62 – Алшохетень, 63 – Тисанана-Чех тая, 64 – Тёртел-Деметер тая, 65 – Тёртел-Нилаш вашути мегалло, 66 – Залкод, 67 – Желицишшлак, 68 – Сарваш-Какапушта, 69 – Кишкунхалаш-Денеш М. у., 70 – Нярлёринц-Богарзо дюлё
- Рис. 18. Украшения уздечки погреб. II/29
- Рис. 19. Украшения уздечки погреб. II/29 в погребении (чертёж)
- Рис. 20. Украшения уздечки погреб. II/52
- Рис. 21. Украшения нагрудного ремня погреб. II/52
- Рис. 22. Украшения уздечки погреб. II/52 в ходе расчистки
- Рис. 23. Случайные находки украшений конской сбруи и могильников Кароша: 1-3: могильник II, 4: могильник III
- Рис. 24. Украшения уздечки погреб. III/11
- Рис. 25. Украшения нагрудного ремня погреб. III/11
- Рис. 26. Украшения уздечки погреб. III/11 в ходе расчистки
- Рис. 27. Погреб. II/15 с монетами, нашитыми на конскую сбрую
- Рис. 28. Погреб. II/15 в ходе расчистки